

**Шостак І. О., Кулібаба О. В., Лелека Н. В.,
Шостак О. В.**

**НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВІ
(ТРЕНУВАЛЬНІ)
ЗАНЯТТЯ
З ПРЕДМЕТА
«ЗАХИСТ УКРАЇНИ»**

**Посібник-практикум
(теоретичний матеріал, ситуаційні задачі, тестові завдання,
формування компетентностей, контрольні запитання)**

м. Кропивницький-2022

УДК 37.035:355.01:616-083.98(075.8)

Автори: Шостак І. О., Кулібаба О. В., Лелека Н. В., Шостак О. В.

Навчально-польові (тренувальні) заняття з предмета «Захист України». Посібник-практикум (теоретичний матеріал, контрольні питання, ситуаційні задачі, тестові завдання) / Шостак І. О. – Кропивницький: ....., 2022. –179 с.

Посібник-практикум складається із розділів «Військово-патріотичне виховання», «Матеріали навчально-польових зборів для юнаків», «Матеріали навчально-тренувальних занять для дівчат». У цих розділах розглянуті теоретичні матеріали згідно з планами навчально-польових зборів та навчально-тренувальних занять визначених навчальною програмою предмета «Захист України» (2022 рік), підібрані ситуаційні задачі, тестові завдання та контрольні питання, оновлено перелік термінів та понять, доповнено розділ військово-патріотичного виховання інформацією про сучасну російсько-українську війну та Героїв цієї війни, про досвід ведення бойових дій тощо.

Посібник-практикум рекомендований для використання вчителями, викладачами предмета «Захист України»; учнями та студентами під час проходження навчально-польових зборів та навчально-тренувальних занять; формування у громадян України оборонної свідомості, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки та оборони.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Коробов М. М. – завідувач науково-методичної лабораторії фізичної культури, спорту і захисту України комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського».

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ I. ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ.....	7
1.1. СРСР – держава імперського типу.....	7
1.2. Російсько-українська війна.....	11
1.3. Герої російсько-української війни.....	38
1.4. Випускники Кіровоградського медичного фахового коледжу, учасники бойових дій російсько-української війни.....	45
1.5. Оновлений перелік понять та термінів.....	49
РОЗДІЛ II. МАТЕРІАЛИ НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВИХ ЗБОРІВ (ЮНАКИ).....	52
2.1. Орієнтовний план проведення навчально-польових зборів.....	52
2.2. Стройова підготовка.....	53
2.3. Вогнева підготовка.....	62
2.3.1. Ведення вогню з місця по нерухомих цілях і цілях, що з’являються.....	62
2.3.2. Ручні осколкові гранати та поводження з ними.....	81
2.4. Тактична підготовка.....	91
2.4.1. Дії солдата у складі бойових груп.....	91
2.4.2. Індивідуальні дії солдата та взаємодії у складі двійок і груп.....	97
2.4.3. Завдання, прийоми і способи дій солдата на полі бою у складі бойової групи. Склад бойової групи.....	111
РОЗДІЛ III. МАТЕРІАЛИ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ (ДІВЧАТА).....	117
3.1. Орієнтовний план проведення навчально-польових зборів.....	117
3.2. Основи медичних знань і домедичної допомоги.....	117
3.2.1. Штучне дихання, його різновиди. Методика й техніка проведення штучної вентиляції легень.....	117
3.2.2. Непрямий масаж серця як спосіб відновлення діяльності серцево-судинної системи, методика його виконання.....	121
3.2.3. Алгоритм відновлення прохідності верхніх дихальних	

шляхів. Прийом Геймліха.....	124
3.2.4. Види кровотеч. Алгоритм дій при кровотечі.....	133
3.2.5. Домедична допомога при травмах окремих анатомічних ділянок.....	147
3.3. Тактична медицина.....	165
3.3.1. Надання допомоги на етапі під вогнем (CUF, Care Under Fire). План дій на етапі під вогнем.....	165
3.3.2. Надання домедичної допомоги в зоні тактичних умов (TFC, Tactical Field Care). Загальновійськовий набір пігулок. Підготовка до евакуації. Документація.....	170

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	177
----------------------------	-----

ПЕРЕДМОВА

Навчальний предмет «Захист України» вивчається на підставі чинного законодавства та є базовим навчальним предметом Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти (для учнівської молоді) та закладів передвищої фахової освіти (для студентської молоді) затверджені наказом МОН України, тому у посібнику звернення до учнів тотожне зверненню й до студентів.

Конституція України визначає захист України обов'язком громадян України, найважливішою функцією держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Метою навчального предмета «Захист України» є формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту України та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину національно-патріотичного виховання. Провідним методологічним підходом реалізації визначеної мети є запровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів середньої та передвищої фахової освіти з урахуванням ключових компетентностей як результату навчання.

Мета реалізовується комплексом таких навчальних і виховних завдань:

- ознайомлення учнівської молоді з основами нормативно-правового забезпечення захисту України, цивільного захисту населення та особистої безпеки людини ;

- усвідомлення учнівською молоддю свого обов'язку щодо захисту України у разі виникнення загрози незалежності та територіальній цілісності держави;

- набуття знань про функції Збройних Сил України та інших військових формувань, їх характерні особливості;

- засвоєння основ захисту України, цивільного захисту населення, домедичної допомоги, здійснення психологічної підготовки учнівської молоді до захисту України;

- підготовка учнів до захисту України, професійної орієнтації молоді до служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, визначених чинним законодавством, до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки та безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

Повономасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила перегляд та оновлення змісту навчальної програми предмета «Захист України».

У змісті навчальної програми предмета «Захист України» посилено військово-патріотичну складову. Програму доповнено інформацією про сучасну російсько-українську війну та Героїв цієї війни, про досвід ведення бойових дій. Також переглянуто та доповнено теми розділів з вогневої підготовки, домедичної допомоги та цивільного захисту.

Метою укладання посібника-практикума є збір навчальних матеріалів для проведення навчально-польових зборів (НПЗ) серед юнаків та навчально-тренувальних занять (НТЗ) для дівчат.

Посібник-практикум складається із розділів «Військово-патріотичне виховання», «Матеріали навчально-польових зборів для юнаків», «Матеріали навчально-тренувальних занять для дівчат». У цих розділах розглянуті теоретичні матеріали згідно з планами НПЗ та НТЗ визначених навчальною програмою предмета «Захист України» (2022 рік), підібрані ситуаційні задачі, тестові завдання та контрольні питання, оновлено перелік термінів та понять, доповнено розділ військово-патріотичного виховання інформацією про сучасну російсько-українську війну та Героїв цієї війни, про досвід ведення бойових дій тощо.

Розуміємо, що цей посібник може мати не максимальну наповнюваність стосовно цієї проблеми, але ми будемо вдячні за конструктивну критику, доповнення та пропозиції, що безумовно покращить посібник-практикум в наступних перевиданнях.

Авторський колектив

РОЗДІЛ I. ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

1.1. СРСР – держава імперського типу

Центр і периферії

Імперії – це політичні системи, де центральні регіони домінують над національно-культурно відмінними периферіями. Санкт-Петербург (Ленінград) і Москва становили ядро Російської імперії, а провінції, що величезною дугою простяглися від Фінляндії та України через Закавказзя і Туркменістан аж до Далекого Сходу, були периферією. Європейська росія загалом і територія навколо осі Москва – Ленінград зокрема – це осердя більшовицької імперії. До радянської ж периферії належали неросійські регіони Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР) і 14 «національних» радянських соціалістичних республік, безпосередньо керованих центром, а після Другої світової війни також народні демократії Центрально-Східної Європи під непрямим управлінням.

Центральна радянська еліта складалася з номенклатури, яка визначала внутрішню і зовнішню політику Країни Рад. Вона не тільки зосереджувалася в серці росії, а й сама була переважно російською (тобто її становили росіяни або русифіковані іногородці). Периферійні радянські еліти теж були представниками номенклатури, але вони реалізовували виключно політику центру.

Найважливішою частиною будь-якої імперії є її структура. Відносини «центр – периферія» нагадують недороблене колесо зі ступицею і спицями, але без обода. Інакше кажучи, значних політико-економічних зв'язків поміж самими периферійними колоніями або між колоніями та іншими державами дуже мало (якщо вони взагалі є). В імперії політичні консультації, військова співпраця і заходи безпеки між згаданими суб'єктами відбуваються лише (або переважно) з ініціативи й під керівництвом центру. Аналогічно більшість грошових, товарних, інформаційних та кадрових потоків також надходять через нього. Ця структура найнаочніше проявлялася в імперії під безпосереднім керівництвом Комуністичної партії у межах Радянського Союзу, в той час, як народні демократії мали істотніші зв'язки на кордонах, по «ободу колеса». Транспортні мережі імперій (тобто ті фізичні канали, якими переміщуються ресурси) зазвичай повторюють цю структуру

ступіці зі спицями. За Романових залізнична система росії будувалася навколо центру в Санкт-Петербурзі та Москві. Точка відліку в радянській транспортній системі – Білокам'яна, тож навіть наприкінці 1980-х років перельоти між республіками найзручніше було здійснювати тільки через столицю СРСР.

Оскільки всі ресурси з «національної» периферії спрямовувалися до російського центру, який згодом сам вирішував, куди їх перерозподілити, його населення – росіяни – загалом мало більше вигоди від імперії, ніж інші національності. Утім, як будь-яка імперія, Радянський Союз насамперед обслуговував економічні інтереси еліт – як центру, так і периферії. Росіяни також потерпали від партійної диктатури не менше, ніж англійський робітничий клас від Британської імперії, про що писав ще Фрідріх Енгельс. Основні переваги націй імперського центру (як-от росіян у СРСР) були культурними, мовними та ідеологічними. Позаяк російська мова й культура домінували в Радянському Союзі, росіяни та русифіковані представники інших національностей могли вважати всю імперію «своєю», а себе – господарями «свого дому».

У колоніальному статусі

Українська Радянська Соціалістична Республіка була типовою периферійною колонією радянської імперії. Як і решта республік, вона мала право на символічний суверенітет, котрий гарантувала радянська Конституція, та дійсність була діаметрально протилежною. Компартія України й органи управління УРСР (Верховна рада, Рада міністрів тощо) не мали жодної суверенності в процесі ухвалення рішень, були цілком підлеглими Компартії та центральному урядові в Москві та взаємодіяли з іншими республіками або зовнішнім світом лише за посередництва Білокам'яної. Держплан СРСР визначав економічний розвиток України, а структура міністерської системи відображала його пріоритети: найголовніші міністерства мали союзний або союзно-республіканський статус, а найменш важливі – республіканський. Повоєнний вступ УРСР до Організації Об'єднаних Націй – чудова ілюстрація її колоніального статусу. Українське представництво в ООН містилося на поверсі, відведеному для представництва СРСР, а українська делегація діяла лише за вказівкою радянського керівництва.

Оскільки всі повноваження були зосереджені в радянському російському центрі, українські економічні, культурні та політичні інтереси в найкращому разі підпорядковувалися інтересам центру, а в найгіршому взагалі нехтувалися або ігнорувалися. Експлуатація надр Донбасу спричинила екологічну катастрофу в регіоні. Політико-економічні пріоритети Сталіна і його підозріливість до всього українського призвели до Голодомору. Українську культуру було зведено до кітчевого соцреалізму. Українську мову піддано русифікації. А українську республіканську еліту тримали на короткому повідку. Як тільки українські комуністи пробували заявити про свою автономію (тут спадають на думку імена Миколи Хвильового, Олександра Шумського, Миколи Скрипника і Петра Шелеста), їх неминуче чекала кара. Водночас вони могли робити кар'єру в радянському російському центрі, але тільки якщо переймали російську мову та культуру.

Партійний картковий дім

Радянська імперія розсипалася з тих самих причин, що й інші. Надмірна централізація влади, характерна для всіх імперій, за своєю суттю глибоко неефективна і призводить до тривалого політичного та економічного занепаду, що ослаблює великодержавний організм, руйнує зв'язки між центром і периферією та робить імперію уразливою до тиску ззовні. Російська, Німецька, Османська й Австро-Угорська імперії розвалилися під ударами Першої світової війни. Російська радянська імперія впала під натиском перебудови Михайла Горбачова. Останній генсек КПРС правильно зрозумів, що надмірна централізація – це та хвороба, на яку страждав СРСР. Чого він так і не усвідомив, то це того, що децентралізація пришвидшить центробіжні тенденції та, якщо її не зупинити, зрештою спричинить колапс Союзу.

Радянська імперія змогла встояти в часи свого занепаду саме завдяки тоталітарній державі, яка забезпечувала складну систему кадрового набору та управління, що підтримувало її владу навіть у 1970–1980-х роках, коли розпад імперії набув тривожних масштабів. Тоталітарний режим міцно прив'язав периферію до центру, попри те, що економіка за це платила непомірну ціну. І справді, наприкінці правління Брежнєва процес розпаду так пришвидшився, що авторитаризм більше не міг забезпечити власне

відтворення і захист. Реформи Горбачова мали врятувати систему, але натомість перебудова знищила імперію. Узявшись за Комуністичну партію в часи глибокого застою і мобілізації національних партійних кадрів, вони підірвали її верховенство в Центрально-Східній Європі та союзних республіках. У цьому останній генсек КПРС дуже нагадує непередбачуваного Микиту Хрущова: обидва лідери намагалися впоратися з породженими надмірною централізацією проблемами, але досягали лише дестабілізації системи. Головна відмінність не в особі керівника, а в стані імперії. Наприкінці 1950–1960-х радянська імперія була сильною, могутньою і змогла витримати прожектерство Хрущова. До середини 1980-х вона якраз вийшла з епохи застою. За таких умов будь-які реформи мали стати фатальними.

І лише в 1989–1991 роках, коли СРСР тріщав по всіх швах, національні комуністичні еліти взяли ініціативу у свої руки й за прикладом усіх колоніальних еліт встановили свою владу, обмоталися національними прапорами й проголосили незалежність. Ставши незалежними державами, колишні колонії успадкували всі вади свого колоніального становища: недієвий державний апарат, хвору економіку, знищену мову й культуру, жадібну «еліту». Не стала винятком і незалежна Україна. Довгий час вона потерпала від наслідків семи десятиліть комуністичного колоніального становища.

Олександр Мотиль
(професор політології в Ратгерському університеті в місті
Ньюарк, Нью-Джерсі, США).
13 грудня 2012 року,
газета «Український тиждень»,
№ 46 (263) від 15 листопада.

1.2. Російсько-українська війна

Російсько-українська війна (російська збройна агресія проти України, війна за незалежність України, війна за суверенітет України) – пряме й опосередковане застосування збройної сили російською федерацією проти суверенітету і територіальної цілісності України. Відкритими складовими російської збройної агресії проти України, що розпочалася 2014 року, є:

– російське збройне вторгнення в Крим у лютому-березні 2014 року (з подальшим початком тимчасової окупації півострова росією 20 лютого 2014);

– війна на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року, яка розпочалася зі створення під прикриттям «народних» виступів спецслужбами рф терористичних так званих Донецької і Луганської «народних республік» та тривала до початку широкомасштабного вторгнення;

– широкомасштабне вторгнення росії в Україну з 24 лютого 2022 року, яке розпочалося після тривалого військового нарощування та визнання росією своїх маріонеткових утворень ДНР та ЛНР як незалежних держав.

Рисунок 1.1. – ситуація на Сході України станом на 25 лютого 2015 року

27 січня 2015 року Верховна Рада України визнала російську федерацію агресором. 22 травня 2022 року Верховна Рада України визнала російську федерацію державою-терористом із тоталітарним неонацистським режимом та заборонила його пропаганду, а також пропаганду акту агресії росії проти України.

Станом на січень 2021 року, за даними ООН, загальна кількість людських втрат у війні становила

13100–13300 осіб. До цього числа входили 3375 загиблих цивільних осіб, приблизно 4150 загиблих українських військових, а також приблизно 5700 загиблих проросійських бойовиків. Майже 1,8 млн осіб стали вимушеними переселенцями.

На 2021 рік під російською окупацією перебувало 43300 кв. км, або 7 % української території. Після початку російського вторгнення 2022 року ця площа зросла у 2,9 раза. Окупованими були Автономна Республіка Крим, частини Донецької, Луганської, Харківської, Херсонської, Запорізької, Миколаївської областей та місто Севастополь.

Глобальні передумови та причини протистояння

Основними передумовами виникнення протистояння росії й України, яке переросло у збройну агресію росії проти України, є системна криза російської державності, яка трансформується російським політикумом у намагання відновити російську імперію, розширити контроль над частиною світу й утримати за собою світову гегемонію, втрачену з розпадом СРСР та економічним занепадом.

Російський політолог та ідеолог неоевразійства та рашизму олександр дугін у своїй книзі «Основи геополітики: Геополітичне майбутнє росії» (1997 рік), яка мала значний вплив на російську військову, поліцейську та зовнішньополітичну еліту, стверджував, що Україна повинна бути анексована російською федерацією, тому що нібито «Україна як держава не має геополітичного значення, особливого культурного імпорту чи загальнолюдського значення, географічної унікальності, етнічної винятковості, її певні територіальні амбіції становлять величезну небезпеку для всієї Євразії і без вирішення проблеми «українського питання» говорити про континентальну політику взагалі безглуздо. Не можна дозволити Україні залишатися незалежною, якщо вона не буде санітарним кордоном, що було б теж неприпустимо». Книга мала колосальний вплив на зовнішню політику володимира путіна, що врешті також призвело до російсько-української війни.

Революція гідності

21 листопада 2013 року в Україні розпочалися антиурядові протести як реакція на рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготування до підписання Угоди про

асоціацію між Україною та Євросоюзом і значно поширилися після силового розгону демонстрації в Києві вночі 30 листопада. У рамках протестів кінця 2013 року відбувалися, зокрема, мітинги, демонстрації, студентські страйки.

Рис. 1.2. – Революція Гідності

Україною економічних, політичних, а в перспективі і військових гарантій збереження цього курсу.

Наслідком перемоги Революції стало відсторонення президента Януковича від влади та його втеча в росію, відновлення конституції України 2004 року, скасування диктаторських законів, призначення дострокових президентських виборів. Зміна влади кардинально зменшила силу впливу росії на Україну.

Революція гідності була приводом, який використала росія для початку агресії, але ніяк не причиною війни. Є навіть версії, що російські спецслужби цілеспрямовано працювали на радикалізацію протестів з метою руйнування української державності загалом і таки скористались моментом тимчасової відсутності Президента, інших вищих посадових осіб, зокрема силових органів, для захоплення Криму.

Російсько-українська інформаційна війна

Ключовою передумовою конфлікту стала дедалі більш неприязна політика путіністської російської федерації щодо України. Ця політика, з огляду на зміст російської пропаганди у ЗМІ, за останні роки стала просто ворожою, трансформувавшись від антиукраїнської пропаганди до пропаганди війни. Агресивність російської політики стосовно України вилася у перші жертви з української сторони ще за часів режиму підконтрольного росії В. Януковича. Для протидії впливу російської пропаганди

Загалом ці протести були спрямовані на збереження законодавчо закріпленого геополітичного курсу України на Європу, що означав для росії не лише подальший вихід України з-під контролю росії, а й отримання

Державний комітет телебачення і радіомовлення України з літа 2014 року розпочав боротьбу з матеріалами сепаратистського й антидержавного характеру в ЗМІ.

Російсько-українське правове протистояння

Одним з аспектів підготовки росії до агресії стало правове протистояння росії і України. Правове та юридичне забезпечення протистояння з боку росії здійснювалось на вищому законодавчому рівні шляхом прийняття тих чи інших постанов з питань, які дозволяли найбільш ефективно, з точки зору російського політикуму, сприяти вирішенню завдань повернення контролю над Україною. Серед таких питань найбільш розробленими виявились питання юридичного статусу Криму, рівня співробітництва України з НАТО та статусу російської мови в Україні.

Російсько-українська економічна війна

Передумовою до початку збройної агресії проти України стало економічне знекровлення України, яке проводилося шляхом прямого економічного тиску через торговельні та тарифні протистояння, блокування української торгівлі, перекриття постачання газу тощо. При цьому, економічне знекровлення України часто відбувалось за відсутності дієвої протидії або навіть прямої підтримки українського політикуму. Як приклад, підписання вкрай не вигідної для України газової угоди Юлією Тимошенко подавалось як значне політичне досягнення очолюваного нею Кабінету Міністрів.

Економічна війна проти України була спрямована насамперед проти економіки сходу та півдня України, які через певні особливості залежали від російської федерації, зокрема як отримувачі сировини та енергоресурсів з росії і як ринок збуту значної частки власної продукції.

Російсько-українська церковна війна

Значна частина російськомовного населення на сході України, наявність великого впливу російських ЗМІ та російської церкви, гібридна природа ведення війни росією проти України призвели до прямого та непрямого залучення російської православної церкви (рпц) до збройної агресії проти України. Серед непрямого залучення рпц до агресії проти України можна відзначити послання

Московського патріарха кирила константинопольського патріарху Варфоломію, в якому патріарх кирило заявив, що, починаючи з Майдану, «розкольники» (тобто Українська Православна Церква київського Патріархату) і уніати «відкрито закликали до викорінення Православ'я» на теренах України, а «з початком бойових дій уніати і розкольники, отримавши в руки зброю, під виглядом антитерористичної операції стали здійснювати пряму агресію щодо духівництва канонічної Української Православної Церкви на сході країни».

Окрім непрямого залучення церкви, зафіксовані також факти прямої її участі в агресії. Зокрема було виявлено, що окремі терористичні угруповання росії зосереджувались при церквах, а окремі «святі отці» брали безпосередню участь у бойових діях проти України.

Якби в Україні була одна церква, війни б не було, тому що путін не мав би підтримки в Україні. Зараз вона у нього є – це московський патріархат. Не просто словами, а діями допомагають, духовенство і віруючі московського патріархату, сепаратистам і агресорам.

Хронологія російсько-української війни «Законодавче забезпечення» агресії

1 березня 2014 року рада федерації рф підтримала звернення президента росії володимира путіна про дозвіл на застосування Збройних сил російської федерації на території України. Рада національної безпеки і оборони України у зв'язку з агресією з боку росії ухвалила рішення привести Збройні сили України в повну бойову готовність і розробила «детальний план дій на випадок прямої військової агресії з боку рф».

Російське збройне вторгнення в Крим (2014) та анексія Криму (2014)

23 лютого 2014 року почалися проросійські та проукраїнські мітинги (в останніх брала участь велика кількість кримських татар на чолі з лідером Меджлісу Рефатом Чубаровим). 27 лютого невідомі озброєні люди без знаків розрізнення (ймовірно, колишні бійці розформованого 25 лютого спецпідрозділу «Беркут», що брали участь у придушенні протестів у Києві, та російські спецпризначенці) захопили та блокували Верховну Раду Криму й

інші адміністративні будівлі, аеропорти у Сімферополі та Севастополі, установи зв'язку, засоби масової інформації тощо. На їхню вимогу до Парламенту Криму прийшла частина депутатів, які проголосували за проведення референдуму про розширення автономії Криму 25 травня 2014, в день президентських виборів в Україні. При цьому присутність кворуму є сумнівною, оскільки ЗМІ на засідання не допустили. Невдовзі було двічі змінено дату референдуму: перенесено спершу на 30 березня, а потім – на 16 березня. Було змінено також формулювання питання: замість розширення автономії йшлося про приєднання до складу росії. Однак, оскільки Україна є унітарною державою, питання про відокремлення регіону можна було вирішувати лише на загальнонаціональному референдумі. З огляду на це, ще до проведення референдуму лідери країн ЄС, США та багатьох інших визнали його незаконним, а його результати – недійсними.

Рис. 1.3. – блокування і захоплення військових частин ЗСУ у АР Крим та Севастополі у березні 2014

У ніч на 27 лютого будівлі Верховної Ради та Уряду АРК захопили озброєні невідомі особи та встановили на будівлях російські прапори. За словами народного депутата Сергія Куніцина, адміністративні будівлі захопили професійно підготовлені люди, озброєні автоматичними карабінами, кулеметами, гранатометами тощо. За повідомленнями ЗМІ, центр Сімферополя було перекрито

правоохоронцями, піднятими по тривозі, обмежено рух громадського транспорту.

16 березня 2014 року відбувся «референдум» про статус Криму, на якому, за офіційними даними росії, 96,77 % жителів АРК і міста Севастополь проголосували за возз'єднання цих територій з російською федерацією. 17 березня Верховна Рада АРК проголосила незалежність Республіки Крим, а 18 березня у Георгіївській залі московського кремля президент росії володимир путін спільно з самопроголошеними Головою Ради Міністрів АРК сергієм аксьоновим, спікером Верховної Ради АРК володимиром костантиновим і головою СМДА Олексієм чалим підписали договір про прийняття Республіки Крим до складу росії. 21 березня рада федерації росії прийняла закон про ратифікацію Договору від 18 березня та закон про утворення нових суб'єктів федерації – Республіки Крим і міста федерального значення Севастополь, закріпивши анексію цих регіонів росією.

Проросійські виступи в Україні 2014

Мета та методи виступів

Починаючи з 1 березня 2014 року, відбулася низка акцій, проведених за участі російських спецслужб у східних, центральних і південних регіонах України у березні-квітні 2014 року, учасники яких виступали здебільшого за відокремлення півдня і сходу України та приєднання цих регіонів до російської федерації, проведення референдуму щодо федерального устрою України, надання російській мові статусу другої державної та проти нової української влади. На противагу цим акціям, у східних і південних регіонах проукраїнські сили проводять акції на підтримку територіальної цілісності України та її державного устрою.

Окупація Криму російською федерацією та прояви українофобії проросійських мітингувальників на півдні та сході України спричинили велике обурення населення України, що за декілька днів переросло в масові акції протесту.

Виступи в Донецьку і Луганську

У ході демонстрацій проросійські активісти здійснювали спроби захоплення державних установ (були захоплені будівлі Донецької, Луганської ОДА). Між учасниками проросійських і проукраїнських акцій виникали сутички: найбільші з них відбулися

у Донецьку, під час яких постраждали десятки осіб і загинула щонайменше 1 особа.

Виступи в Харкові

У ході демонстрацій проросійські активісти здійснювали спроби заволодіти та захопили Харківську ОДА. Між учасниками проросійських і проукраїнських акцій виникали сутички: найбільші з них відбулися у Харкові.

Протистояння в Одесі (2014)

2 травня 2014 року відбулися сутички, які переросли у масові заворушення в місті Одеса. Бійка була почата між проукраїнсько налаштованими громадянами, ультрас футбольних клубів

«Чорноморець» та «Металіст» з одного боку й проросійськими сепаратистськи налаштованими активістами з іншого боку. Протистояння почалися у центрі міста на вулицях Грецькій, Дерибасівській, Грецькій площі, а

згодом перейшли у гоніння проросійських активістів по більшій частині центра міста на їх місце дислокації, Куликове поле. Саме там, на Куликовому полі, було найбільше жертв, зокрема, через займання штабу сепаратистів у Будинку профспілок.

Унаслідок протистоянь загинуло 48 осіб, 247 було поранено, 6 з них загинуло від вогнепальних поранень, інші під час пожежі у будинку профспілок.

Оголошення в Україні «Особливого періоду»

Антитерористична операція (війна на сході України)

Початок антитерористичної операції (13 квітня – 20 червня 2014)

17 березня в Україні вперше оголошена мобілізація указом в.о. Президента України О. В. Турчинова.

У період з 12 по 14 квітня терористами було захоплено ряд адміністративних будівель у містах Донецької області: Слов'янськ, Краматорськ, Бахмут, Лиман, Дружківка, Єнакієво, Макіївка, Маріуполь, Горлівка, Харцизьк, Жданівка і Кіровське.

Рисунок 1.5. – українські військові рухаються до Лисичанська, 25 липня 2014 року

15 квітня українські війська увійшли в Слов'янськ і Краматорськ, взяли під контроль аеропорти даних міст. З 16 квітня по 1 травня терористами ДНР були захоплені адмінбудівлі міст: Новоазовськ, Сіверськ, Комсомольське,

Красноармійськ, Родинське. 28 квітня в Луганську сепаратисти оголосили про створення ЛНР, і почали захоплювати адміністративні будівлі Луганської області. За період 28 квітня – 2 травня були захоплені: Станиця Луганська, Луганськ, Красний Луч, Первомайськ, Алчевськ, Антрацит, Свердловськ, Стаханов.

11 травня було проведено псевдореферендуми щодо незалежності ДНР і ЛНР. За даними яких, за незалежність «проголосувало» 89,07 % і 96,2 % відповідно.

22 травня відбувся напад на табір сил антитерористичної операції (АТО) під Волновахою, сепаратисти вночі завдали неочікуваного удару українській армії, 18 військовослужбовців було вбито.

26 травня відбувся бій за Донецький аеропорт, це була перша масштабна успішна операція сил АТО, за допомогою авіації та десанту, було знищено до 300 сепаратистів, при цьому українська армія не понесла жодних втрат.

4 червня сили антитерористичної операції повністю звільнили Лиман Донецької області від терористів.

13 червня українські війська звільнили Маріуполь.

14 червня сепаратисти збили Іл-76 Збройних сил України, що доправляв військових у Луганський аеропорт, унаслідок якого загинуло 49 осіб, в тому числі екіпаж літака. Того ж дня були здійснені численні напади терористів на блокпости сил АТО, під час яких було вбито 6 військовослужбовців. Загалом за день втрати

силовикив склали 55 чоловік, що на той час було найбільшою військовою втратою України за часи незалежності.

19 червня була розпочата підготовка до перемир'я, основні сили АТО були кинуті на взяття під контроль державного кордону Донбасу, що було фактично зроблено до вечора.

Одностороннє припинення вогню (20-30 червня 2014 року)

20 червня Петро Порошенко віддав наказ про припинення бойових дій на окупованих терористами територіях, перемир'я було оголошене з 22:00 20 червня по 10:00 27 червня 2014 року. У представленому плані «припинення вогню» було 15 обов'язкових пунктів щодо його виконання.

За час перемир'я загинули 27 і було поранено 69 українських силовиків. Загальна кількість нападів сепаратистів на позиції АТО – 108 разів, зокрема терористи обстрілювали позиції українських військових на висоті Карачун, Краматорську, Амвросіївці та Рубіжне, бойовиками ДНР була захоплена військова частина ЗСУ 3004, що розташована у Донецьку, а також збили Мі-8, у результаті чого загинуло 9 українських військових, у тому числі 3 члени екіпажу.

Під час одностороннього перемир'я відбувся обмін 10 заручників.

Після наради РНБО, Петром Порошенком було вирішено продовжити одностороннє перемир'я з 27 по 30 червня. Рішення викликало широке обурення в суспільстві, армії та добровольчих батальйонах.

Поновлення антитерористичної операції

Рішенням РНБО АТО було відновлено, у перші години 1 липня 2014 року українськими військовими було завдано авіаційних та артилерійських ударів по позиціях терористів у Слов'янську, Краматорську, Луганську та іншим точках, загалом були атаковані 120 розвіданих раніше, скупченнях терористів.

Протягом 1 липня поблизу Карлівки та Донецька відбулися танкові бої, у Донецьку був здійснений напад на Донецьке облуправління міліції, що раніше перейшло на бік ДНР, а також мінометним обстрілом терористами позицій українських військ поблизу Слов'янська було знищено Слов'янську телевежу на горі Карачун.

Рис. 1.6. – українські військові штурмують Луганськ, 16 серпня 2014 року

Вранці 2 липня сили АТО увійшли в Луганськ, почалась битва за місто. Багато сепаратистів здалися українським військовим.

Бойовикам ЛНР з росії було поставлено 20 танків і 122 одиниці бронетехніки, також було відомо про

передачу 10 установок БМ-21 «Град».

У боях поблизу Слов'янська та Миколаївки 3 липня було знищено 6 пунктів терористів, втрати – не менше 150 чоловік, зі сторони українських військових – 2 вбитих і 4 поранених.

5 липня, після поразки в Миколаївці, терористи відступили зі Слов'янська, українські війська зайняли місто, підняли прапор України. Колони сепаратистів відступили і з Краматорська, близько 1 тисячі бойовиків, разом з гіркім колоною рушили до Донецька. Того ж дня від терористів було звільнено Краматорськ, Дружківку, Костянтинівку. Всі сили сепаратисти кинули на оборону Донецька, Луганська, Горлівки, покидаючи при цьому інші населені пункти.

6 липня українські війська зайняли Бахмут (Артемівськ), під контролем терористів залишилось 7 великих міст Донбасу: Донецьк, Горлівка, Луганськ, Сніжне, Антрацит, Краснодон і Северодонецьк.

10 липня сили АТО завдали ряд успішних авіаційних ударів по позиціям терористів, було знищено близько 100 бойовиків, 2 танки й установку «Град», в ході наступу звільнили Сіверськ. Основними епіцентрами боїв стали Донецьк і Луганськ.

11 липня відбувся обстріл з установок БМ-21 «Град» проросійськими сепаратистами табору сил антитерористичної операції неподалік села Зеленопілля Луганської області. Внаслідок атаки загинуло 19 українських військовослужбовців, 93 були поранені. У відповідь українськими військовими було завдано серії авіаударів, було знищено численні бази і колони терористів. Всього протягом доби виконано 16 вильотів, було знищено близько 1000 бойовиків.

15 липня поблизу селища Ізварине сили АТО були обстріляні з гранатометів, унаслідок чого 8 осіб загинуло. Російським авіаударом знищений будинок у місті Сніжне Донецької області. В результаті удару загинуло 11 осіб.

16 липня російським винищувачем МіГ-29 був збитий український штурмовик.

17 липня російські сили ППО з установки ЗРК «Бук-М» збили пасажирський Боїнг-777 рейсу МН17 Амстердам-Куала-Лумпур, в

результаті чого загинули всі 298 осіб, які були на борту. Збиття Боїнга спричинило нову хвилю міжнародних санкцій західних держав проти російської федерації.

Рис. 1.7. – авіакатастрофа МН-17 Боїнг – 777 збитий російськими силами ППО у Донецькій області

У серпні 2014 року російська федерація задіяла під

Луганськом сили кількох батальйонних тактичних груп для прориву українського оточення навколо міста. Батальйонні тактичні групи були сформовані на основі десантно-штурмових полків 104 ДШП та 234 ДШП псковської 76-ї десантно-штурмової дивізії, мотострілецьких бригад 15 ОМСБр, 18 ОМСБр, 74 ОМСБр, 136 ОМСБр та 200 ОМБСр, а також підрозділів 61-ї бригади морської піхоти. Мотострілецькі підрозділи 200-ї бригади

використовували танки Т-72Б3, а 136-ї бригади – Т-90А.

Наприкінці серпня добровольчі підрозділи і загони ЗСУ загальною чисельністю близько 1500 осіб зробили спробу пробитися до важливого вузла Іловайська, але росія застосувала свої регулярні

Рис. 1.8. – кадр з Іловайська в 2014 р.

війська, внаслідок чого була оточена, загинула і потрапила до ворожого полону значна кількість (від 229 до 459 загинуло за різними оцінками) захисників України.

Скориставшись поразкою підрозділів ЗС України під Іловайськом, російські підрозділи просунулися на захід і, зокрема, захопили Тельманівський район з узбережжям Азовського моря до Маріуполя.

Зазначені події невдовзі стали однією з причин укладання 5 вересня 2014 р. **Мінських угод (а згодом і Мінських угод – 2)** щодо тимчасового припинення вогню на фронті і початку політичного врегулювання.

30 квітня 2018 року – згідно Закону України система заходів, які передбачала АТО була доповнена комплексом військових і спеціальних організаційно-правових заходів ООС, загальне командування перейшло від СБУ до Об'єднаного оперативного штабу ЗС України під керівництвом Генерального штабу Збройних Сил України. Першим Командувачем Об'єднаних сил на Донбасі було призначено генерал-лейтенанта Сергія Наєва.

Рис. 1.9. – таран російським кораблем

Блокада Азовського моря

25 листопада 2018 року відбувся бій біля Керченської протоки у якому МБАКи «Бердянськ»,

«Нікополь» та рейдовий буксир «Яни Капу»

здійснювали плановий

перехід з порту Одеси до

порту Маріуполь Азовського моря. Буксир «Яни Капу» зазнав тарану з боку російського прикордонного корабля «Дон». Потім коли вони вийшли з 12-мильної зони катери рф відкрили вогонь по корабельній групі Військово-Морських Сил ЗС України.

Підготовка росії до вторгнення в Україну 2022 року

У 2021 році росія розкритикувала масштабні військові навчання НАТО під назвою «Defender-Europe 2021», одні з найбільших військових навчань під проводом НАТО в Європі за

останні десятиліття, які почалися у березні 2021 року. Військові навчання склалися з «майже одночасних операції на більш ніж 30 тренувальних ділянках» у Центральній та Східній Європі. Представник України в Тристоронній контактній групі по Донбасу Олексій Арестович повідомив, що «початок масштабних навчань НАТО під назвою Defender Europe 2021 означає «захист Європи». Сценарій такий, що від Балтійського до Чорного моря ми відпрацьовуємо, ну, скажімо прямо, війну з росією, сценарій збройного протистояння з росією». 15 квітня 2021 року речниця МЗС росії марія захарова заявила, що лише на 2021 рік «НАТО планує сім військових навчань в Україні».

Наприкінці березня – на початку квітня 2021 року російські військові перекинули велику кількість озброєння і техніки з західної та центральної росії, а також із Сибіру, в окупований Крим і навчальний центр Погоново за 17 км на південь від Воронежа. Спеціалісти з групи розвідки «Джейнс» виявили чотирнадцять російських військових частин з Центрального військового округу, які перемістилися під російсько-український кордон, назвавши це найбільшим неоголошеним військовим пересуванням після вторгнення в Крим 2014 року. Головнокомандувач Збройних сил України Руслан Хомчак повідомив, що росія розмістила вздовж кордону двадцять вісім батальйонних тактичних груп і очікується, що буде доставлено ще двадцять п'ять, у тому числі в Брянській та Воронезькій областях росії (Західний військовий округ). Наступного дня російське державне інформаційне агентство ТАРС повідомило, що п'ятдесят її БТГ, що складаються з 15000 солдатів, були зібрані для навчань у Південному військовому окрузі, до якого входить окупований Крим, а також він межує з зоною конфлікту на Донбасі. Станом на 9 квітня голова Державної прикордонної служби України підрахував, що 85000 російських військових уже перебувають у Криму або в межах 40 км від українського кордону.

Президент України Володимир Зеленський розмовляв з американським президентом Джо Байденом і закликав членів НАТО прискорити рух України до членства в альянсі. Речник кремля запевнив, що російські військові переміщення не становлять загрози, однак російський чиновник дмитро козак попередив, що російські сили можуть діяти для «захисту» російських громадян в

Рис. 1.10. – Президент України Володимир Зеленський

Україні і будь-яка ескалація конфлікту означатиме «початок кінця України» – «не постріл в ногу, а в обличчя». На той час близько пів мільйона людей у самопроголошених ДНР і ЛНР отримали російські паспорти. росія відмовилася від запрошення України взяти участь у зустрічі з Францією, Німеччиною та ОБСЄ. Канцлер Німеччини Ангела Меркель зателефонувала президентові росії володимирі путіну з вимогою припинити нарощування військової загрози. Прес-секретар Білого дому США Джен Псакі оголосила на початку квітня 2021 року, що скупчення російських військ на кордоні з Україною було найбільшим з 2014 року.

24 березня Президент України Володимир Зеленський підписав Указ № 117/2021, яким затверджується «стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя».

17 квітня фсб затримала генерального консула України в Санкт-Петербурзі Олександра Сосонюка за звинуваченнями в шпигунстві, обвинувачуючи Сосонюка в спробі отримати секретну інформацію з баз даних. Міністерство закордонних справ росії заявило, що викликало тимчасового повіреного у справах України Василя Покотила і повідомило йому, що Сосонюк має покинути країну до 22 квітня. Міністерство закордонних справ України згодом заявило, що Сосонюк був протриманий кілька годин, перш ніж був звільнений. МЗС також протестувало проти затримання

Сосонюка та відкинуло звинувачення росії, додавши, що видворить «старшого дипломата посольства росії у Києві» у відповідь на «провокацію» протягом 72 годин з 19 квітня.

22 квітня міністр оборони росії сергій шойгу оголосив про скорочення навчань із поверненням військ на бази до 1 травня, але залишивши обладнання на навчальній базі Погоново для щорічних навчань з Білоруссю у вересні 2021 року.

Рис. 1.11. – українсько-американські військові навчання RAPID TRIDENT – 2021

білоруських військових навчаннях «Захід-2021», зосереджених на «західному стратегічному напрямку», як його називає російський Генштаб.

13 листопада президент України Володимир Зеленський заявив, що росія знову збрала 100 тис. військових у прикордонній зоні, більше ніж за оцінками США – приблизно 70 тис. На початку листопада повідомлення про нарощування російської армії спонукали чиновників США попередити ЄС, що росія може планувати вторгнення в Україну. Прес-секретар кремля дмитро пєсков спростував звинувачення, що росія готується до вторгнення в Україну. Він звинуватив Україну в «плануванні агресивних дій проти Донбасу». Посадовець закликав НАТО припинити «зосередження військового кулака» біля кордонів росії та припинити озброювати Україну сучасною зброєю.

26 листопада президент Зеленський звинуватив росію в підтримці плану повалення його уряду. росія спростовувала його звинувачення.

30 листопада путін заявив, що розширення присутності НАТО в Україні, особливо розгортання будь-яких ракет великої дальності, здатних завдати удару по москві, або системи протиракетної

оборони, подібно до Румунії та Польщі, було б питанням «червоної лінії» для кремля. Він сказав, що ці системи протиракетної оборони можуть бути перетворені на пускові установки наступальних крилатих ракет великої дальності. За словами путіна, «якщо якісь ударні системи з'являться на території України, час польоту до Москви становитиме 7-10 хвилин і п'ять хвилин у разі розгортання гіперзвукової зброї». Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг заявив: «Лише Україна та 30 союзників по НАТО вирішують, коли Україна буде готова приєднатися до НАТО. росія не має права вето, росія не має права голосу, і росія не має права створювати сфери впливу, щоб спробувати контролювати своїх сусідів».

1 грудня росія звинуватила Україну в розгортанні половини своєї армії – близько 125 тис. Військовослужбовців – на Донбасі для протистояння проросійським сепаратистам. 3 грудня президент путін розкритикував Україну за використання безпілотної турецького виробництва Bayraktar TB2 проти проросійських сепаратистів на Донбасі, заявивши, що цей крок порушує Мінські мирні угоди. 9 грудня росія звинуватила Україну в переміщенні важкої артилерії до лінії фронту, де воюють російські окупаційні війська з українськими силами. Начальник російського генерального штабу валерій герасимов заявив, що «поставки (НАТО) в Україну гелікоптерів, безпілотних літальних апаратів та літаків підштовхують українську владу до різких і небезпечних кроків. Будь-які провокації української влади шляхом примусового

Рис. 1.12. – Байден і Зеленський поговорили по телефону

врегулювання проблем Донбасу будуть придушені».

2 січня 2022 року президент Джо Байден розмовляв з президентом Володимиром Зеленським і дав зрозуміти, що Сполучені Штати і їхні союзники та партнери дадуть рішучу відповідь у разі, якщо росія

вторгнеться в Україну.

17 січня російські війська та озброєння почали прибувати до білорусі для спільних навчань «Союзницька рішучість», які

планувалися в лютому 2022. Міністр оборони Великобританії Бен Воллес оголосив, що Великобританія постачатиме Україні протитанкове озброєння повітряним транспортом.

Співробітники розвідки США попередили, що росія планує великий військовий наступ на Україну в січні 2022 року. Міністр оборони Ллойд Остін і генерал Марк Міллі, голова Об'єднаного комітету начальників штабів, заявили про готовність США підтримати антиросійське повстання в Україні. 19 січня 2022 року президент Джо Байден заявив, що, на його думку, росія вторгнеться в Україну. Байден сказав, що повномасштабне вторгнення в Україну буде «найважливішим, що сталося у світі з погляду війни та миру» з часів Другої світової війни.

Сполучені Штати підраховали, що росія може зібрати 175 тис. військовиків для вторгнення в Україну. Міністр оборони України Олексій Резніков зробив заяву, що «у нас 250000 офіційних військовослужбовців, 400 тис. ветеранів і 200 тис. резервістів. 175 тис. недостатньо, щоб поїхати в Україну». Резніков також сказав, що росія може почати широкомасштабний напад на Україну наприкінці січня 2022 року.

Сполучені Штати звинуватили росію у відправці диверсантів в Україну для проведення «операції під фальшивим прапором», яка створила б привід для вторгнення росії в Україну. Міністр закордонних справ росії сергій лавров відкинув звинувачення США як «повну дезінформацію». кремль неодноразово заперечував, що має будь-які плани вторгнення в Україну.

24 січня 2022 року секретар Ради національної безпеки і оборони України Олексій Данилов заявив, що переміщення російських військ біля кордону України «не новина» і «ми не бачимо жодних підстав для заяв про повномасштабний наступ на нашу країну».

25 січня 2022 року міністр оборони України Олексій Резніков зробив заяву, що наразі не бачить загрози повномасштабного російського вторгнення в Україну. Заступник міністра оборони України Ганна Маляр заявила, що різноманітних російських військ, зосереджених на кордонах України, «замало для повномасштабного вторгнення».

26 січня 2022 року НАТО відправило кораблі та винищувачі до Східної Європи. Сполучені Штати заявили, що 8500 військових перебувають у бойовій готовності. США в офіційній відповіді

Держсекретаря США Ентоні Блінкена відхилили вимогу росії заборонити Україні вступити до НАТО.

28 січня 2022 року президент України Володимир Зеленський закликав Захід не створювати в його країні «паніку» через потенційне вторгнення росії, оскільки постійні попередження про «неминучу» загрозу вторгнення ставлять під загрозу економіку України. Зеленський сказав, що «ми не бачимо більшої ескалації» ніж на початку 2021 року, коли почалося військове нарощування росії.

2 лютого 2022 року заступник міністра закордонних справ росії олександр грушко засудив ініціативу США скерувати додаткові війська до Європи на підтримку союзників по НАТО у зв'язку з ескалацією конфлікту між росією та Україною. Він охарактеризував це як «деструктивний» і «невиправданий» крок, який лише посилить напруженість.

5 лютого 2022 року росія відправила два літаки великої дальності, здатні патрулювати, у білорусь у розпал напруженості навколо України.

7 лютого 2022 року володимир путін і Еммануель Макрон зустрілися для марафонських переговорів у кремлі, але 5-годинні переговори не дали жодного позитивного рішення.

11 лютого 2022 року радник Байдена з національної безпеки Джейк Салліван публічно попередив про ймовірність російського вторгнення в Україну до завершення зимових Олімпійських ігор 2022 року, закликаючи всіх американців негайно покинути Україну. Американська розвідка оприлюднила подробиці того, як може статися вторгнення росії в Україну. Було передбачено можливість повітряних нальотів росії, а також ракетних ударів, радіоелектронної боротьби з наступним наземним вторгненням. Високопоставлений чиновник адміністрації Байдена сказав журналістам: «Ми базуємо цю оцінку на тому, що ми бачимо на місцях на власні очі, а саме: продовження нарощування росії на кордоні з Україною і відсутність значущих доказів деескалації.» Розвідка США зазначила, що росія планує вторгнутися в Україну 16 лютого 2022 року.

15 лютого 2022 року росія заявила, що відвела частину своїх військ з українського кордону, яку дехто сприйняв як спробу деескалації. Однак ситуація залишалася невизначеною. Цей крок росії викликав підозру з боку західних лідерів, яка ще більше

посилилася після того, як того ж дня на Україну була здійснена кібератака, яку, як вважають, організувала росія. Президент США Джо Байден не мав впевненості в тому, що росія не вторгнеться, і закликав усіх американців в Україні негайно евакуюватися. Міністр закордонних справ Польщі Збігнєв Рау відвідав Москву, щоб обговорити поточну ситуацію з черговою спробою запобігти війні. Деякі джерела стверджували, що російські війська підійшли ще ближче до українського кордону, вони забезпечені медичними засобами, а також перебувають на вогневих позиціях.

16 лютого 2022 року, за даними розвідки США, до кордону з Україною було перекинуто ще близько 7 тис. російських військових. Це сталося через день після того, як Москва заявила, що відвела частину своїх військ від українського кордону. Як вважають США, вторгнення в Україну не відбулося.

17 лютого 2022 року будівлю українського дитячого садка обстріляли з артилерії. Була висловлена підозра, що обстріл здійснили російські війська. Внаслідок обстрілу ніхто не загинув, а Москва заперечила свою причетність до інциденту. Західні лідери попередили, що обстріл може бути операцією під «фальшивим прапором», яку росія може використати для виправдання вторгнення в Україну.

20 лютого 2022 року президент Росії Володимир Путін заявив, що дипломатичні спроби врегулювати український конфлікт необхідно активізувати. Він наголосив, що для запобігання конфлікту НАТО має серйозно поставитися до вимог Москви щодо гарантій безпеки. Після телефонної розмови з президентом Франції Еммануелем Макроном Путін розкритикував НАТО за «завантаження в Україну складної зброї та боєприпасів».

21 лютого 2022 року указом Володимира Путіна визнано терористичні квазідержави «ДНР» та «ЛНР» як незалежні державні утворення, офіційно введено на територію України регулярну армію, а також підписано Договір про дружбу, співпрацю та обопільну допомогу з так званими ДНР і ЛНР.

22 лютого 2022 року Сполучені Штати та Велика Британія оголосили, що в найближчі дні почнуть вводити санкції проти Росії. Це сталося через день після того, як Путін заявив, що офіційно визнає «ДНР» і «ЛНР» незалежними регіонами, та почав вводити війська в ці частини Східної України. Путін стверджував, що присутність більшої кількості російських збройних сил є просто

для підтримки миру, однак це викликало серйозну реакцію з боку світових лідерів. Того ж дня президент України Володимир Зеленський заявив, що розгляне можливість розриву дипломатичних відносин України з росією.

23 лютого 2022 року президент України Володимир Зеленський оголосив надзвичайний стан на 30 днів для всієї України, за винятком Донецької та Луганської областей, які перебувають у режимі надзвичайного стану з 2014 року.

Увечері 23 лютого 2022 ватажки «ДНР» та «ЛНР» денис пушилін та леонід пасічник звернулись до володимира путіна з проханням про воєнну допомогу.

Російське вторгнення в Україну (2022)

Рис. 1.13. – мапа окупації та ракетних атак України росією, лютий 2022р.

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала новий етап восьмирічної війни проти України – повномасштабний наступ. Ворог здійснює масовані обстріли та бомбардування мирних українських міст та сіл.

А саме, 24 лютого 2022 року о 5 годині ранку володимир путін офіційно оголосив про «спеціальну операцію» в Україні, насправді ж це було початком звичайнісінького вторгнення в суверенну державу. Російські війська розпочали інтенсивні обстріли підрозділів ЗСУ на сході ще на тиждень раніше, а вже 24 лютого

перетнули північно-східні кордони, а також нанесли ракетно-бомбові удари по аеродромах і складах зброї по всій території України. Верховна Рада України одноголосно ухвалила запровадження воєнного стану. Більшу частину доби по всій Україні лунали сирени повітряного нальоту. Інфраструктура в Україні погіршилася в результаті кібератак і бомбардувань армією Росії. Були окуповані декілька українських міст і будівель, у тому числі Чорнобильська атомна електростанція. Однак, за словами представника американської оборони, російська армія «стикається з більшим опором» (насамперед у напрямку Києва), «ніж вони очікували».

До 8 квітня 2022 року Збройні Сили України повністю звільнили Київщину, Житомирщину, Чернігівщину та Сумщину.

22 квітня 2022 року Міністерство оборони російської федерації оголосили цілі війни, розв'язаної в Україні – повний контроль над Донбасом та Південною Україною, включаючи сухопутний коридор у Крим і Придністров'я.

Коротка хронологія російсько-української війни з травня по листопад 2022 року

8 травня – 26 травня

Росіяни входять в Попасну, Рубіжне, Світлодарськ, Лиман.

У червні ЗСУ втрачають контроль над містами Луганської та Донецької області, натомість просуваються вглиб Харківщини.

16 травня – 17 травня

Бійці Азова виконують наказ верховного командування та виходять з Азовсталі. Захисники потрапляють у полон до росіян: частину з них везуть у російський Новоазовськ, але більшість – до селища Оленівка.

Рисунок 1.14. – колаж про о. Зміїний

30 червня

Повернення під український контроль... перепрошую, «жест доброї волі» на острові Зміїний.

3 липня

Окупація Лисичанська.

22–23 липня

Україна за посередництва Туреччини й

ООН підписала зернові угоди щодо гарантій безпечного вивезення з українських морських портів зерна на експорт. Наступного ранку Одесу розбудили ракетні удари по порту.

Рисунок 1.15. – вибухи на військовому аеродромі у Новофедорівці в окупованому Криму

2 серпня

Оголошення обов'язкової евакуації з Донеччини.

9 серпня

«Бавовна» у Криму. Росіяни не хочуть виїжджати з Криму, з Алушти. «Так душевна була»... Допоки не пролунали вибухи на аеродромі в

Новофедорівці.

12 серпня

ЗСУ завдають чергового потужного удару по Антонівському мосту на Херсонщині, через який РФ перекидала техніку для підкріплення.

16 серпня

Вибухи на російських складах з боєприпасами під Саками. Багато росіян покидають тимчасово окупований Кримський півострів через Кримський міст.

22 серпня

Повідомляється про нове ураження Антонівського мосту під Херсоном. У Донецьку вражено базу батальйону «П'ятнашка» так званої армії ДНР.

24 серпня

Російські окупанти ракетами вдарили по залізничній станції Чаплине у Дніпропетровській області. Внаслідок цього удару загинули 25 людей, близько 50 були пораненими.

8 вересня

Звільнення Балаклії.

10 вересня

ЗСУ звільнили Ізюм та Куп'янськ.

Рисунок 1.16. – фото легендарних захисників Маріуполя Дениса Прокопенка, Святослава Паламара та Сергія Волинського, які перебували в полоні російських окупантів після виходу із заводу Азовсталь

Прокопенко, Святослав «Калина» Паламар, Олег Хоменко, командир 36-ої бригади морської піхоти Сергій «Волина» Волинський та командир 12-ої бригади НГУ Денис Шлега. Вони до кінця війни залишатимуться на території Туреччини під гарантії Реджепа Ердогана.

Також на волі наша «Пташка» – парамедикиня Катерина Поліщук, яка співала повстанських пісень на Азовсталі. І вагітні військовослужбовиці – Мар’яна Мамонова, Яна Шумовецька та Анастасія Черненко.

30 вересня

путін оголосив про включення до складу рф Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. Влада України подала заявку на прискорений вступ до НАТО.

1-5 жовтня

ЗСУ звільняють Лиман (Донецька область), Греківку (Луганська область). Починається деокупація населених пунктів Херсонської області, звільнено: Архангельське, Дудчани, Давидів Брід.

21 вересня
Історичний обмін полоненими: 215 військовополонених, серед яких 108 – бійці Азова обміняли на Віктора Медведчука та 55 полонених російських військових.

На свободі командири Азова Денис «Редіс»

Рисунок 1.17. – вибух, що спричинив пожежу на Керченському мосту в Керченській протоці, Крим, 8 жовтня 2022 р

8 жовтня

Вибух на Керченському мосту, що підірвав військову міць РФ.

10 жовтня

Масований ракетний удар по всій території України. Загинули 19 людей. Понад 3500 населених пунктів

залишилися знеструмленими. Постраждала культурна та освітня інфраструктура України.

11 листопада день звільнення міста Херсон та правобережної частини Херсонської області. А також Миколаївської області (за виключенням Кінгбурської коси).

Війна триває...

Геноцид українців

14 квітня 2022 року Верховна Рада України визнала дії, вчинені російською федерацією під час останньої фази збройної агресії російської федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, геноцидом українського народу. Вказується, що акти геноциду в діях Росії проявляються, зокрема, у вчиненні масових звірств в містах Буча, Бородянка, Гостомель, Ірпінь та інших.

Геноцид, влаштований російськими військами в Україні під час російсько-української війни, може стати найбільшим у Європі з часів Другої світової війни.

Зустріч у Рамштайні та Закон про ленд-ліз для оборони демократії Україною від 2022 року

26 квітня за ініціативи США на авіабазі «Рамштайн» у Німеччині відбулася зустріч глав оборонних відомств та начальників штабів понад 40-а держав світу задля координації збройної допомоги Україні. За підсумками зустрічі де-факто було створено антиросійську коаліцію. Німеччина приєдналася до країн-

надавачів зброї. Сполучене Королівство та Франція ухвалили постачати в Україну артилерію та зенітно-ракетні комплекси.

Законопроект про ленд-ліз для оборони демократії Україною від 2022 року був прийнятий одногосно у Сенаті США 6 квітня 2022 року і прийнятий у Палаті представників 417 голосами проти 10 голосів 28 квітня 2022 року.

Волонтерський рух допомоги українським військовикам

З початком війни (2014 рік) проявилось погане забезпечення української армії, якій не вистачало навіть їжі та спорядження. Через це в Україні виник потужний волонтерський рух, що став надавати військовим різноманітну допомогу – від продуктів і ліків до дорогої техніки (тепловізори, приціли, безпілотні літальні апарати, протикумулятивні екрани тощо). Інші волонтери займаються медичною допомогою потерпілим, підтримкою переселенців, пошуком зниклих безвісти та роботою зі звільнення полонених. Зазвичай великі волонтерські групи працюють на основі краудфандингу, і деякі з них досягли стандартів прозорості, що значно перевищили державні. Волонтерські організації діють у всіх підконтрольних Україні великих містах і багатьох інших населених пунктах; значну підтримку надає також українська діаспора.

Після початку повномасштабної війни в Україні стрімко набула популярності культура благодійності.

Одразу були створені штаби допомоги, фонди та платформи, які займаються збором коштів на допомогу нашій армії та всім, хто постраждав від війни.

Сила народної підтримки виявилася настільки потужною, що соціальними мережами почали ширитися жарти, мовляв, українці можуть назбирати не лише на Байрактари, а й на космічний корабель.

Рисунок 1.17. – волонтер Сергій Притула

Звісно, за народною підтримкою стоїть велика робота окремих організацій, які вигадують нові способи залучити українців до волонтерства, координують кошти, які надійшли, та скеровують їх на потреби армії.

Ми зібрали найбільш авторитетні волонтерські організації, які стоять на фронті гуманітарної, мілітарної й тактичної допомоги. Саме їм до снаги зробити неможливе й забезпечити українців та цивільних усім необхідним.

1. Фонд «Повернись живим».
2. Благодійний фонд Притули.
3. Фонд Razom for Ukraine.
4. UNITED 24.
5. Фонд KSE Foundation.
6. Фонд КОЛО.
7. Армія SOS.

1.3. Герої російсько-української війни

Героями російсько-української війни є усі військові ЗСУ, волонтери, медики, люди, що забезпечують надійний тил нашим Захисникам; політики, що воюють на політичному фронті; працівники засобів масової інформації, що дають бій окупантам на інформаційному фронті та усі, хто зробив свій внесок у майбутню перемогу України над росією.

ВІТАЛІЙ СКАКУН

По всій країні тривають запеклі бої. А одним із найважчих місць на карті України став Кримський перешийок, де ворога зустрів окремих батальйон морської піхоти.

Щоб зупинити просування танкової колони, було прийнято рішення про підрих Генічеського автомобільного мосту. Виконати це завдання зголосився уродженець м. Бережани Тернопільської області, 25-річний інженер окремого батальйону матрос Віталій Скакун. Він замінував міст, але піти на безпечну відстань, на жаль, не встиг.

За словами товаришів по службі, Віталій вийшов на зв'язок і сказав, що підрихає міст. Відразу ж пролунав вибух і зв'язок обірвався. Наш Герой загинув...

Завдяки його вчинку окупанти значно сповільнили своє просування, що дозволило нашому підрозділу передислокуватися й організувати оборону.

Віталію Скакуну посмертно надано звання Героя України.

ПРИВИД КИЄВА

Прівид Кієва – міська легенда про персонажа російсько-української війни, українського пілота-аса; збірний образ пілотів 40-ї бригади тактичної авіації. Його описують як пілота МіГ-29, який за перші 30 годин російського

вторгнення в Україну здобув 6 повітряних перемог у небі над Києвом: збив 2 літаки Су-35, 2 літаки Су-25, по 1 літаку Су-27 і МіГ-29. Американські репортери-експерти заявили, що такі історії, як «Привид Києва», є частиною української пропаганди чи кампанією з підняття морального духу, або, можливо, і тим, і іншим.

ГЕРОЇ БИТВИ ЗА ГОСТОМЕЛЬ

Легендарним знімком стало фото українських військових, які відвоювали аеродром «Гостомель» під Києвом у перші дні війни з російським окупантом. Щоб зробити фото з переможними усмішками та бойовим українським прапором, цим трьом Героям і їхнім побратимам довелося ліквідувати майже 200 ворожих спецпризначенців.

ОЛЕКСАНДР ОКСАНЧЕНКО

Він був найкращим у світі пілотом-винищувачем. У послужному списку офіцера – понад 2000 льотних годин!

З початком визвольної війни України проти росії Олександр захищав небо від ворога і землю від ракет окупантів.

Олександр Оксанченко загинув у бою, відволікаючи російську авіацію. Але його дії допомогли врятувати не одне життя.

Всесвітню популярність Оксанченко завоював після тріумфальних польотів на авіашоу Czech International Air Fest 2017 в м. Градець Кралове. Там він представляв ЗСУ на навчально-бойовому літаку-винищувачі Су-27 з новою пілотажною програмою.

БОГДАН КАРВАТКО

Майор Богдан Карватко, військовослужбовець бригади оперативного призначення імені гетьмана Петра Дорошенка Національної гвардії України, загинув у червні 2022 року, боронячи від окупантів місто Лисичанськ Луганської області. Богдану було лише 28 років, проте він прожив яскраве і гідне життя – встиг зробити успішну військову кар'єру, створити родину, а після початку повномасштабного російського вторгнення не тільки вміло керував ввіреними йому підрозділами, а й особисто знищив чотири одиниці ворожої техніки та

близько трьох десятків рашистів.

ОЛЕКСАНДР КУКУРБА

З 24 лютого 27-річний Олександр був відзначений найвищими державними нагородами – став лицарем ордена Богдана Хмельницького I, II та III ступеня та отримав звання героя України. На момент отримання Золотої Зірки відважний льотчик, ас, майор Кукурба виконав

100 бойових вильотів, знищив 15 танків, приблизно 50 бойових одиниць бронетехніки та інших засобів, а також більше ніж 300 загарбників. Він літав на Су-25. Загинув у бою за Україну 26 липня 2022 року о 7:25 ранку в Дніпропетровській області.

СЕРГІЙ ЖЕРЖЕВСЬКИЙ

Побратими згадують, що під час вуличних боїв за Северодонецьк саме «Жорж» очолював передовий підрозділ і фактично саме він «вилаштував» лінію оборони, яку потім утримувала його рота. У безперервних боях Сергій кілька днів майже не спав, проте демонстрував товаришам приклад стійкості й витривалості та постійно влаштовував ворогу неприємні «сюрпризи».

Вранці 6 червня рашисти підготувалися до атаки, але «свободівці» вчасно «запросили» на допомогу два танки, які швидко та влучно «відпрацювали» по ворогу. Противник був ошелешений, проте невдовзі перегрупувався і поновив спробу прорвати оборону гвардійців під прикриттям бронетехніки та артилерійського вогню. «Жорж» зумів розгадати задум окупантів, що намагалися відрізати частину роти, негайно висунувся на задалегідь обрану позицію та прикрив вогнем відхід побратимів. Сам потрапивши під щільний ворожий обстріл, Сергій пострілом із РПГ-18 «Муха» знищив бойову машину піхоти, вогнем з автомата – ще близько двох десятків нападників, а потім прорвався до позицій свого підрозділу, на які вже насувався «вогневий вал» масованого артобстрілу.

Останнє, що він зробив у своєму житті, – це скомандував «В укриття!», дав кілька черг з автомата, і побачивши, що один із підлеглих не встиг сховатися, штовхнув його якомога далі від небезпеки та наклав собою. Він врятував життя побратима, але сам зазнав смертельних осколкових поранень...

АНДРІЙ ГЕРУС

Український військовослужбовець, старший лейтенант Повітряних сил Збройних сил України, пілот винищувача МіГ-29, учасник російсько-української війни. Герой України (2022).

У 2022 році увійшов до рейтингу «30 до 30: обличчя майбутнього» від

«Forbes».

Над містом Кропивницький збив ворожий Іл-76, чим не допустив висадку російського десанту з озброєнням.

ВЛАДИСЛАВ УКРАЇНЕЦЬ

Командир механізованого взводу окремого мотопіхотного батальйону, загинув 24 лютого під час протистояння рашистам на Антонівському мосту, що на Херсонщині. Загинув героїчно, прикриваючи відхід своїх бійців під час наступу підступного ворога.

2 березня 2022 року – за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність Військовій присязі – Владиславу Українцю присвоєно звання «Герой України» та вшанували орденом «Золота Зірка» (посмертно).

СЕРГІЙ КУЛИК

Коли 24 лютого російський агресор підступно напав на Україну, штаб-сержант Сергій Кулик одразу долучився до захисту Гостомеля.

3 березня, під час звільнення міста від російських військ, він як кулеметник взводу, у складі батальйонної тактичної групи вступив у бій з противником, який атакував місто десятьма бойовими машинами десанту та близько

сотнею піших загарбників.

Українцям було надзвичайно важко стримувати рашистів, а тому командир відділення, щоб зберегти життя бійців, прийняв рішення відступати. Оскільки ворог продовжував активно

атакувати, Сергій Григорович прийняв рішення викликати вогонь противника на себе, щоб відділення відійшло у безпечне місце. Відтак, своєю самовідданою пожертвою Герой допоміг українським бійцям розгрупуватись та зберіг життя побратимам.

Під час бою штаб-сержант отримав кульові поранення, та попри це продовжував прикривати передислокування бійців. Однак, невдовзі від отриманих ворожих уражень його серце таки припинило битись...

Своїми рішучими діями Сергій Кулик забезпечив виконання поставлених перед особовим складом завдань, не допустив проникнення диверсійно-розвідувальних груп, а ціною власного життя зберіг підлеглий особовий склад.

Указом Президента України за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність Військовій присязі штаб-сержанту Сергію Кулику присвоєно звання «Герой України» (посмертно).

ПАВЛО СБИТОВ

Без будь-якого перебільшення: офіцер морської піхоти Павло Сбитов увійшов у новітню історію Українського війська. Його підрозділ, 12 березня, прикриваючи стик між Маріуполем та Волновахою, взяв на себе основний удар трьох батальйонних тактичних груп 150-ї мотострілецької дивізії зс рф. Офіцер з підлеглими зробили усе надможливе, аби ворог не прорвав сходу нашу оборону і врешті-решт зупинився. Окрім того, у цьому бою росіяни зазнали значних втрат.

Побратими Сбитова стверджують, що він був справжнім бойовим офіцером, командиром нової генерації, а свій гарт отримав у боях, захищаючи не лише Україну та свій народ, але й усю Європу від підступних московитів.

Українські морпіхи обов'язково помстяться за смерть молодого Лицаря, зроблять все, аби під ногами терористів горіла земля!

Указом Президента України Павлу Сбитову посмертно присвоєно звання Герой України та вшанували орденом «Золота Зірка».

МАКСИМ БІЛОКОНЬ

Наприкінці лютого на підступах до Чернігова тривали жорстокі бої: ворог намагався заволодіти містом. Підрозділи 1-ї окремої танкової Сіверської бригади мужньо оборонялись і таки зупинили просування колон бронетехніки російських окупантів.

У запеклому протистоянні особливо відзначився екіпаж танка старшого лейтенанта Максима Білоконя.

Його бойова машина завдала надзвичайно відчутних втрат панівним силам противника: у нічному бою танкісти знищили ворожу диверсійно-розвідувальну групу, а згодом майстерно підбили два танки.

На жаль, під час зміни позиції танк старшого лейтенанта Білоконя був уражений ворогом...

Оборонці міста помстилися за смерть бойових побратимів – сотні путінських вояк знайшли свій безславний кінець на чернігівській землі...

1.4. Випускники Кіровоградського медичного фахового коледжу, учасники бойових дій російсько-української війни

У цьому параграфі ми розповідаємо про випускників коледжу, які віддали своє життя захищаючи Україну під час російсько-української війни.

ОЛЕКСАНДР СІДЕНКО

Війна забирає найкращих. Тих, хто усім серцем любив та вірив у свою країну, її світле, мирне майбутнє. Сіденко Олександр прожив зовсім коротке, але свідоме життя справжнього чоловіка та патріота. За нас він віддав найдорожче – своє молоде життя.

Народився 20 березня 1997 року. Закінчив Мощенську загальноосвітню школу у 2012 році та вступив до Кіровоградського медичного фахового коледжу імені Є. Й. Мухіна, де успішно навчався на фельдшерському відділенні. По закінченні навчання працював в Кіровоградській обласній психіатричній лікарні. У 2018 році розпочав службу в Збройних Силах України. З 2019 по 2022 рік навчався у Львівській академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Служив у танковому батальйоні 35-ї окремої бригади морської піхоти імені контрадмірала Михайла Остроградського. Воював на Херсонському напрямку. Сіденко Олександр до останнього протистояв агресії та захищав Батьківщину.

20 жовтня 2022 року в с. Давидів Брід, Бериславського району, Херсонської області танк попав під мінометний обстріл, Олександр загинув від осколкового поранення голови.

Історія показує наскільки є сильний та незламний великий український народ. Слава Герою! Слава Україні!

ФЕДІР РОМАНОВ

Романов Федір Анатолійович – фельдшер госпітального відділення медичної роти 93-ї окремої гвардійської механізованої бригади Сухопутних військ Збройних Сил України, старший солдат.

Народився 27 вересня 1983 року в місті Кіровоград (нині – Кропивницький). У 1999 році закінчив 9 класів загальноосвітньої школи №24 міста Кіровограда (нині – Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів №24

– центр дитячої та юнацької творчості «Оберіг»), потім – професійно-технічне училище №2 міста Кіровограда (нині – Кіровоградський професійний ліцей). Працював слюсарем у Кіровограді.

У 2002-2004 роках проходив строкову військову службу в лавах Збройних Сил України.

У 2010 році закінчив Кіровоградський медичний коледж імені Є.Й.Мухіна. З 2010 року працював фельдшером на станції швидкої та невідкладної допомоги у Кіровограді.

У квітні 2014 року мобілізований до лав Збройних Сил України. Служив фельдшером госпітального відділення медичної роти 93-ї окремої гвардійської механізованої бригади Сухопутних військ Збройних Сил України (військова частина А1302 (польова пошта В2830), селище міського типу Черкаське Новомосковського району Дніпропетровської області).

З весни-літа 2014 року брав участь в антитерористичній операції на сході України. У серпні 2014 року був учасником боїв за місто Іловайськ Донецької області.

29 серпня 2014 року старший солдат Романов разом з іншими військовослужбовцями виходив з «Іловайського котла» через так званий «гуманітарний коридор». У районі села Новокатеринівка Старобешівського району Донецької області колона була обстріляна ворогом. Внаслідок обстрілу з'явилися загиблі та

поранені військовослужбовці. Старший солдат Романов та старшина Усі кинулись надавати медичну допомогу пораненому бійцю. Медики загинули від розриву снаряда, рятуючи пораненого. З того часу старший солдат Романов вважався зниклим безвісти.

2 вересня 2014 року тіло Федора Романова разом з тілами 87 інших загиблих в

«Іловайському котлі» було привезено до моргу міста Запоріжжя. Був упізнаний бойовими товаришами та родичами.

15 вересня 2014 року похований на Алеї Слави Ровенського кладовища міста Кіровоград (нині - Кропивницький).

Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (15.05.2015 – посмертно).

21 січня 2015 року в місті Кіровоград (нині – Кропивницький) на будівлі Комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання «Загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів №24 – центр дитячої та юнацької творчості «Оберіг» (вулиця Тараса Карпи, 85), де навчався Федір Романов, йому відкрито меморіальну дошку.

ВІТАЛІЙ ПЕТРОВИЧ

Дата та місце народження: 7 березня 1981 р., м. Тирасполь (Молдова).

Дата та місце загибелі: 13 серпня 2014 р, с. Ленінське, Донецька область.

Звання: Молодший сержант.

Посада: фельдшер медичної служби.

Підрозділ: 34-й батальйон територіальної оборони «Кіровоград-2».

Обставини загибелі: 13 серпня 2014 р потрапив під обстріл з БМ-21 опорного пункту в районі с. Ленінське Донецької області.

Указом президента України №873/2014 від 14 листопада 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності України та вірність військовій присязі, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно) та відзнакою виконавчого комітету Кіровоградської міської ради «За заслуги» II ступеня.

Біографічна довідка випускника Кіровоградського медичного коледжу 2004 року

Петрович Віталій Іванович народився 7 березня 1981 року в м. Тирасполь (Республіка Молдова). Після переїзду родини на Кіровоградщину закінчив Витязівську середню школу Бобринецького району. По закінченню строкової служби в армії навчався в Кіровоградському медичному коледжі, здобувши професію фельдшера.

Працював в туберкульозному диспансері. До березня 2014 р. – в медсанчастині слідчого ізолятора, а потім у міськвійськкоматі та

військовій частині «Польова пошта». За час своєї трудової діяльності Віталій проявив себе обізнаним, грамотним медичним працівником. Мав добру теоретичну і практичну підготовку. Був співчутливою, милосердною людиною. Користувався великою любов'ю і повагою друзів та колег.

17 липня 2014 року в зоні проведення активної фази антитерористичної операції у місті Горлівка, під час сутички з сепаратистами та обстрілу вогневих позицій наших підрозділів з мінометів, реактивних систем залпового вогню та гармат, військовослужбовець Збройних сил України 34-го батальйону територіальної оборони, фельдшер Віталій Іванович Петрович загинув. Він загинув як справжній Герой. Це велика втрата для батьків, для України, для нас всіх. Віталій був призваний на військову службу під час мобілізації та одним із перших став на захист незалежної України. Він віддав своє життя за наш мир, спокій та незалежність.

1.5. Оновлений перелік понять та термінів

«Гібридна війна» – війна з поєднанням в застосуванні конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму, кібервійни, торгових війн, патентних війн, реваншистських рухів, пропаганди, порушень прав людини, злочинів проти людяності, військових навчань, переселення, узурпації, вплив на громадську думку, злочинні акти цензури, злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх суперечностей та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які досягаються звичайною війною.

«Колаборант» – особа, яка співпрацювала чи співпрацює з ворогом при здійсненні ним агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України; сприяла чи сприяє у здійсненні такої агресії або розгортанні конфлікту; надавала або надає ворогу допомогу під час підготовки та проведення такої агресії, при розгортанні збройного конфлікту.

«Колабораціонізм» – співробітництво з ворогом, сприяння у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти

України, надання ворогу допомоги під час підготовки та проведення агресії, при розгортанні збройного конфлікту; співробітництво з ворогом – будь-яка участь, вчинення спільних з ворогом дій, що направлені на заподіяні шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України; сприяння у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України – діяльність з метою полегшити, допомогти, підтримати ворога при здійсненні дій, що направлені на заподіяння шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України; надання ворогу допомоги під час підготовки та проведення агресивних дій, при розгортанні збройного конфлікту – передача ворогу матеріальних та нематеріальних ресурсів для вчинення дій, що направлені на заподіяння шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

«Політика зросійщення (політика русифікації)» – змушення переходу на російську мову, засвоювання російських звичаїв і культури, також сукупність дій та умов, спрямованих на зміцнення російської національно-політичної переваги в країнах, що опинилися у складі російської держави або перебувають у сфері її впливу, за допомогою переходу чи переведення осіб неросійської національності на російські мову й культуру та їхньої подальшої асиміляції.

Зросійщення зумовила державна політика російських режимів – спочатку царського, а згодом радянського та російського.

«Присвоєння суверенітету» – привласнення, захоплення суверенітету УСРР союзним центром.

«Рашізм» (від «росія» (англ. russia, «раша») + «фашизм») або російський фашизм – термін, який використовується науковцями, політиками й публіцистами для позначення політичної ідеології та соціальної практики владного режиму росії кінця ХХ – початку ХХІ століття, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів, в основному слов'янських, бо їх простіше русифікувати, а також до народів, що проживали в російській імперії або Радянському Союзі Соціалістичних

Республік, використанні російського православ'я як моральної доктрини, на геополітичних інструментах впливу, насамперед енергоносіях для європейських країн, військовій силі, стосовно країн, що входять до сфери впливу російської федерації.

14 квітня 2022 року Верховна Рада України визнала російську федерацію державою-терористом із тоталітарним неонацистським режимом і заборонила його пропаганду, а також пропаганду акту агресії росії проти України. Рашизм є різновидом нацизму, фашизму і синонімом терміна «російський нацизм».

«Русській мір» – «російський, московський світ», де панує звироднілість, лукавство, брехня, ненависть до інших народів, особливо до вільнодумного українського. «русській мір» виплоджує найогидніші знущання, катування, які російські мутанти застосовують до українських мирних жителів і військовополонених, зокрема до незалежних патріотів з полку «Азов» у колонії в Оленівці.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Що таке «імперія»? Які сучасні країни можна назвати країнами-імперіями?
2. Коли та при яких умовах розпочалась російсько-українська війна у XXI сторіччі?
3. Що таке «Революція Гідності»?
4. Як ви розумієте поняття «русській мір» і «рускій мір»?
5. Назвіть найвідоміших Героїв-українців, учасників російсько-української війни.

Формуємо компетентності:

Проведіть дослідну роботу на тему: «Герої українсько-російської війни мого населеного пункту».

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/rosiysko-ukrainska-viyna-1432080.html>

РОЗДІЛ II. МАТЕРІАЛИ НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВИХ ЗБОРІВ (ЮНАКИ)

З матеріалами розділу «Домедична допомога» у більш детальному варіанті юнаки ознайомлюються на сторінках навчально-тренувальних занять для дівчат!

Навчально-польові збори/заняття і навчально-тренувальні заняття проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів у 11 класі наприкінці навчального року. 3-х денні (18 годин) навчально-польові збори/заняття та навчально-тренувальні заняття проводяться на базах військових частин, центрів комплектування та соціальної підтримки (військових комісаріатів), лікувально-оздоровчих установ, базових навчальних закладів та навчальних закладів. До їх організації та проведення залучаються обласні, міські/районні ТЦКСП (військові комісаріати) та органи місцевого самоврядування.

Програма для проведення навчально-польових (тренувальних) зборів/занять не залежить від потижневого навантаження і розрахована на 18 навчальних годин. Оцінка за навчально-польові збори/заняття (НПЗ) і навчально-тренувальні заняття (НТЗ) виставляється окремо від семестрових та визначає підсумкову (річну) на рівні з семестровими. Проведення навчально-польових зборів/занять, навчально-тренувальних занять записуються на окремій сторінці журналу, підсумкова оцінка за НПЗ виставляється перед річною оцінкою з предмета «Захист України» за другий рік навчання.

2.1. Орієнтовний план проведення навчально-польових зборів/занять

№з/п	Назва розділу	Кількість годин	1 день	2 день	3 день
1	Тактична підготовка	6	3	3	
2	Вогнева підготовка	4	3	1	
3	Домедична допомога	6			6
4	Прикладна фізична підготовка, подолання перешкод	1		1	
5	Озброєння та бойоватехніка військової частини	1		1	
	Всього:	18	6	6	6

2.2. Стройова підготовка

Строї та їх елементи

Стройова підготовка має за мету вироблення у військовослужбовців стройової виправки, підтягнутості та витривалості, уміння правильно і швидко виконувати команди, стройові прийоми, а також підготовку підрозділів до злагоджених дій у різних строях.

Стрій – визначене Стройовим статутом ЗСУ розміщення військовослужбовців, підрозділів і частин для їх спільних дій у пішому порядку та/або на машинах.

Види строїв

Строї поділяють на шеренгові (одно- або двошеренгові) та стрій під назвою колона.

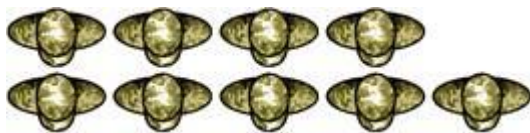
Одношеренговий стрій, або шеренга, – стрій, у якому військовослужбовці розміщені один біля одного на одній лінії.

Стрій, у якому машини розміщені на одній лінії одна біля одної, називається не шеренгою, а лінією машин.

Двошеренговий стрій – стрій, у якому військовослужбовці однієї шеренги розміщені за військовослужбовцями другої шеренги на відстані одного кроку (витягнутої руки, покладеної долонею на плече військовослужбовця, що стоїть попереду). Шеренги поділяються на першу та другу. Після повороту строю назви шеренг не змінюються. Одношеренговий і двошеренговий строї можуть бути зімкнутими або розімкнутими.

Одношеренговий розгорнутий стрій (вид зверху)

Двошеренговий розгорнутий стрій (вид зверху)

Одношеренговий розгорнутий стрій: а - зімкнутий; б - розімкнутий (вид зверху)

У зімкнутому строю військовослужбовці в шеренгах розміщені по фронту один від одного з інтервалами на ширину долоні між ліктями.

У розімкнутому строю військовослужбовці в шеренгах розміщені по фронту один від одного з інтервалами на один крок або з інтервалами, які визначає командир.

Колона – стрій, у якому військовослужбовці або підрозділи (машини) розміщені один (одна) за одним (одною) на дистанціях, установлених Стройовим статутом або командиром.

Колони можуть бути вишикувані по одному, по два, по три, по чотири та більше військовослужбовців, підрозділів (машин). Розрізняють також розгорнутий та похідний строї.

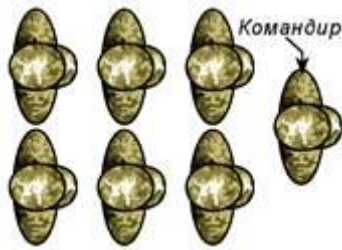
Розгорнутий стрій – стрій, у якому військовослужбовці, підрозділи (машини) вишикувані на одній лінії по фронту в одношеренговому чи двошеренговому строю (в лінію машин) або в лінію колон з інтервалами, встановленими Стройовим статутом ЗСУ або командиром. Цей стрій застосовується для проведення перевірок, розподілу, оглядів, парадів, а також в інших необхідних випадках.

Похідний стрій – стрій, у якому підрозділ вишикуваний у колону або підрозділи в колонах вишикувані один за одним на дистанціях, установлених Стройовим статутом ЗСУ або командиром. Похідний стрій застосовується для пересування підрозділів, проходження урочистим маршем або з піснею та в інших необхідних випадках.

Елементи строю

У строях вирізняють такі елементи (частини):

- шеренга (лінія машин);
- фланг – правий (лівий) край строю. Під час поворотів строю назви флангів не змінюються;
- фронт – бік строю, до якого військовослужбовці повернені обличчям, а машини – лобовою частиною;
- тильний бік строю – бік, протилежний фронту;
- ряд – два військовослужбовці, що стоять у двошеренговому строю один за одним. Якщо за військовослужбовцем першої шеренги не стоїть військовослужбовець другої шеренги, такий ряд називається неповним; останній ряд завжди має бути повним.

Похідний стрій - колона по два (вид зверху)

Одношеренговий стрій (шеренга) та його елементи

Після повороту двошеренгового строю кругом, військовослужбовець неповного ряду самостійно стає в першу шеренгу;

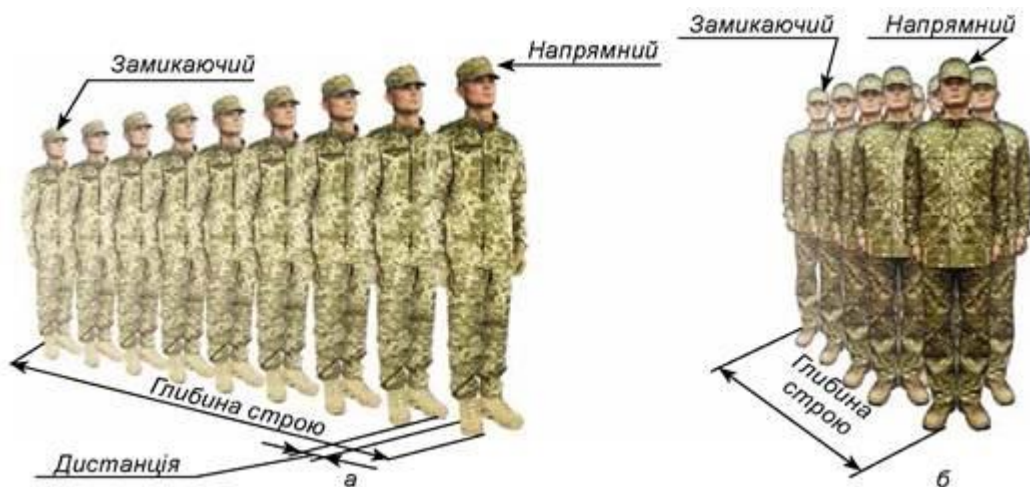
- напрямний – військовослужбовець (підрозділ, машина), що рухається на чолі строю у визначеному напрямку. За напрямним має переміщуватися решта військовослужбовців (підрозділів, машин);
- замикаючий – військовослужбовець (підрозділ, машина), що рухається останнім у колоні.

Характеристики строю

Характеристики строю визначають такі його геометричні параметри:

- інтервал - відстань по фронту між військовослужбовцями (машинами), підрозділами та частинами;
- дистанція - відстань у глибину між військовослужбовцями (машинами), підрозділами та частинами;
- ширина строю - відстань між флангами;
- глибина строю - відстань від першої шеренги (військовослужбовця, що стоїть попереду) до останньої шеренги (військовослужбовця, що стоїть позаду), а під час дій на машинах -

відстань від першої лінії машин (машини, що стоять попереду) до останньої лінії машин (машини, що стоять позаду).

Стрій: а - колона по одному; б - колона по два

ОБОВ'ЯЗКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ПЕРЕД ШИКУВАННЯМ І В СТРОЮ

Обов'язки військовослужбовця перед шиккуванням і в строю визначені Стройовим статутом ЗСУ для командирів, які проводять шиккування, та для кожного військовослужбовця, який бере в ньому участь.

Командир зобов'язаний:

- визначити місце, час, порядок шиккування, форму одягу та спорядження, а також озброєння і техніку; у разі потреби призначити спостерігача;
- перевіряти й знати наявність у строю підлеглих свого підрозділу (підрозділів, частини), озброєння, техніки, боєприпасів, засобів індивідуального захисту та шанцевого інструменту;
- перевіряти зовнішній вигляд підлеглих, а також наявність спорядження і правильність його припасування;
- підтримувати дисципліну в строю і вимагати точного виконання підрозділами команд і сигналів, а військовослужбовцями - своїх обов'язків у строю;
- під час подання команд у пішому строю приймати стройове положення;
- проводити зовнішній огляд озброєння і техніки, якщо підрозділи шикуються з нею; перевіряти наявність і справність обладнання для перевезення особового складу, а також правильність кріплення матеріальної частини, що перевозиться;

нагадувати особовому складові заходи безпеки; під час руху додержуватися визначених дистанцій, швидкості та правил руху.

Військовослужбовець зобов'язаний:

- перевіряти справність своєї зброї, закріплених за ним озброєння й техніки, боєприпасів, засобів індивідуального захисту, шанцевого інструменту, обмундирування та спорядження;
- мати коротку охайну зачіску;
- охайно заправляти обмундирування, правильно надівати та припасовувати спорядження, допомагати товаришеві усунути помічені недоліки;
- знати своє місце в строю, ставати до строю швидко, без метушні; під час руху зберігати рівняння, інтервал і дистанцію; не виходити зі строю (машини) без дозволу;
- у строю без дозволу не розмовляти, додержуватися цілковитої тиші; бути уважним до наказів (розпоряджень) і команд (сигналів) свого командира, виконувати їх швидко й точно, не заважаючи іншим;
- передавати накази (розпорядження), команди (сигнали) без перекручень, гучно й чітко.

ПІДГОТОВЧА ТА ВИКОНАВЧА КОМАНДИ

Управління строєм здійснюється командами та розпорядженнями, які подає командир голосом, сигналами та особистим прикладом і які передаються за допомогою технічних і рухових засобів. Команди, які подаються голосом, поділяють на підготовчу та виконавчу, проте можуть бути лише виконавчі.

Підготовча команда подається чітко (виразно), гучно і протяжно, щоб військовослужбовці зрозуміли, яких дій вимагає від них командир.

За підготовчою командою військовослужбовці, які перебувають у строю, приймають стройове положення, під час руху переходять на стройовий крок, а поза строєм повертаються в бік начальника й приймають стройове положення.

Виконавча команда (далі друкується великими літерами) подається після паузи гучно, уривчасто й чітко. Така команда виконується негайно і точно.

З метою привернути увагу підрозділу або окремого військовослужбовця в підготовчій команді, у разі потреби, називається підрозділ або військове звання військовослужбовця.

Наприклад, «Взвод (3-й взвод) - СТІЙ»; «Солдат Левченко, кру-ГОМ». Гучність голосу під час подання команди змінюється залежно від ширини і глибини строю.

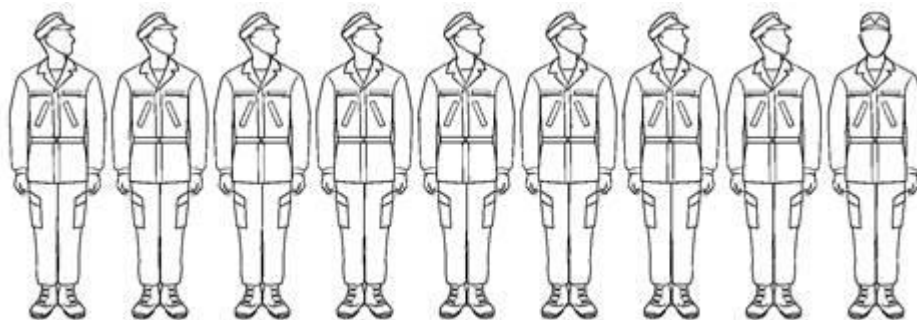
ВИКОНАННЯ КОМАНД «СТАВАЙ», «РІВНЯЙСЬ», «СТРУНКО» (СТРОЙОВЕ ПОЛОЖЕННЯ), «ВІЛЬНО»

Шикування військовослужбовців, підрозділів здійснюється за командою «СТАВАЙ». За цією командою треба швидко стати в стрій на визначені Стройовим статутом інтервал і дистанцію, підбори поставити разом, а носки розвести по лінії фронту на ширину стопи; дивитися прямо перед собою.

До цієї команди можуть бути приєднані інші слова, які вказують підрозділ, якому командир дає команду, наприклад «Відділення, в одну шеренгу (у дві шеренги) - СТАВАЙ».

У разі потреби вирівняти стрій на місці подається команда «РІВНЯЙСЬ» або «Ліворуч - РІВНЯЙСЬ».

За командою «РІВНЯЙСЬ» усі, крім правofлангового, повертають голову праворуч (праве вухо вище від лівого, підборіддя трохи підняте) і вирівнюються так, щоб кожен бачив груди четвертої особи, вважаючи себе першим. За командою «Ліворуч - РІВНЯЙСЬ» усі, крім лівоfлангового, повертають голову ліворуч (ліве вухо вище від правого, підборіддя трохи підняте).

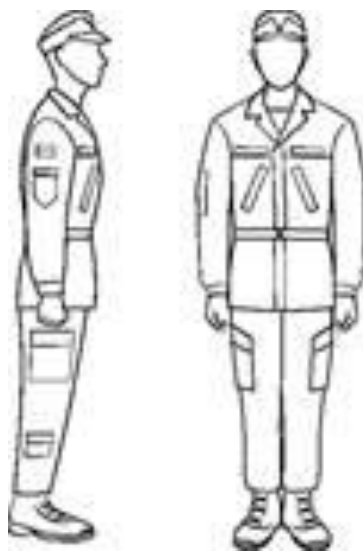
Виконання команди «Ліворуч - РІВНЯЙСЬ»

Під час рівняння військовослужбовці можуть трохи пересуватися вперед, назад або в той чи інший бік. За командою «СТРУНКО» приймається стройове положення. За цією командою слід триматися прямо, без напруження, підбори поставити разом, а носки розвести по лінії фронту на ширину стопи; ноги в колінах випрямити, але не напружувати їх, груди підняти, а все тіло трохи подати вперед; живіт утягти; плечі розвернути; руки опустити так,

щоб кисті, повернені долонями всередину, були збоку стегон, а напівзігнуті пальці торкалися стегна; голову тримати високо й прямо, не виставляючи підборіддя; дивитися перед собою; бути готовим до негайної дії.

Без команди стройове положення на місці приймається під час віддання й отримання наказу, доповіді, виконання Державного Гімну України, а також під час військового вітання й подання команд. Під час руху похідним кроком за командою «СТРУНКО» слід перейти на стройовий крок.

За командою «ВІЛЬНО» слід послабити в коліні праву або ліву ногу, але не можна зрушувати з місця, треба бути уважним і не розмовляти.

Виконання команди «СТРУНКО»

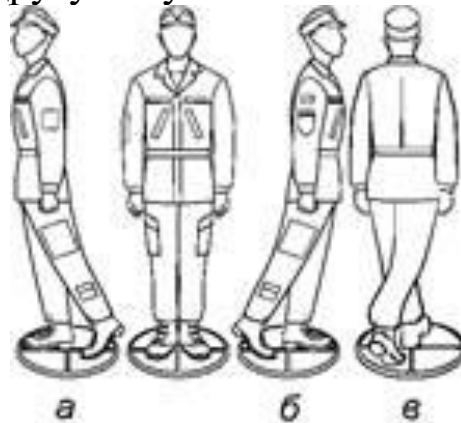
ПОВОРОТИ НА МІСЦІ

Повороти на місці виконуються за командами: «Праворуч», «Півоберта право-РУЧ», «Ліво-РУЧ», «Півоберта ЛІВОРУЧ», «Кру-ГОМ».

Повороти виконуються за командами: «Кру-ГОМ» - на півкола, «Ліво-РУЧ» - на чверть кола, «Півоберта ліво-РУЧ» - на одну восьму кола - і проводяться в бік лівої руки на лівому підборі й на правому носку; «Право-РУЧ» і «Півоберта право-РУЧ» - у бік правої руки на правому підборі й на лівому носку, відповідно, також на чверть кола та на одну восьму кола.

Повороти виконуються на два рахунки: на «раз» військовослужбовці повертаються у визначений бік, зберігаючи правильне положення корпусу та не згинаючи ніг у колінах,

переносять вагу тіла на ногу, що попереду, на «два» - найкоротшим шляхом приставляють другу ногу.

Повороти на місці: а - праворуч; б - ліворуч; в – кругом

РУХ СТРОЙОВИМ І ПОХІДНИМ КРОКОМ

Рух здійснюється кроком або бігом. Нормальна швидкість руху кроком - 110-120 кроків за хвилину. Довжина кроку - 70-80 см.

Крок буває стройовий і похідний.

Стройовий крок

Стройовий крок застосовується: під час проходження підрозділів урочистим маршем; при виконанні ними військового вітання під час руху; при підході військовослужбовця до начальника та відході від нього; при виході зі строю та поверненні на місце, а також під час занять зі стройової підготовки.

Похідний крок застосовується в усіх інших випадках.

Рух стройовим кроком починається за командою «Стройовим кроком - РУШ», а рух похідним кроком - за командою «Кроком - РУШ». За підготовчою командою слід подати корпус трохи вперед,

перенести вагу тіла більше на праву ногу, зі збереженням стійкості. За виконавчою командою почати рух з лівої ноги повним кроком.

Під час руху стройовим кроком ногу з витягнутим уперед носком винести на висоту 15-20 см від землі та поставити її твердо на всю стопу, піднімаючи водночас другу ногу. Руками, починаючи від плеча, здійснювати рух біля тулуба: уперед - руки згинаються в ліктях так, щоб кисті піднімалися вище пряжки пояса на ширину долоні й на відстані долоні від тулуба до рівня ліктя; назад - до упору в плечовому суглобі. Пальці рук напівзігнуті. Під час руху стройовим кроком голову та корпус слід тримати прямо, дивитися вперед.

Під час руху похідним кроком ногу потрібно виносити вільно, не відтягуючи носка, і ставити її на землю, як під час звичайної ходьби; руками здійснювати вільні рухи біля тулуба. Під час руху похідним кроком за командою «СТРУНКО» слід перейти на стройовий крок, а за командою «ВІЛЬНО» - на похідний крок.

Для зміни швидкості руху подаються команди: «ДОВШИЙ КРОК», «КОРОТШИЙ КРОК», «ЧАСТШИЙ КРОК», «РІДШИЙ КРОК», «ПІВКРОКУ», «ПОВНИЙ КРОК».

ПОВОРОТИ ПІД ЧАС РУХУ

Повороти під час руху кроком виконуються за командами: «Право-РУЧ», «Півоберта право-РУЧ», «Ліво-РУЧ», «Півоберта ліво-РУЧ», «Кругом - РУШ».

Для повороту праворуч і півоберта праворуч виконавча команда подається одночасно з поставленням правої ноги на землю. За цією командою лівою ногою слід зробити крок, повернутися на носку лівої ноги, одночасно з поворотом винести праву ногу вперед і рухатися далі в новому напрямку.

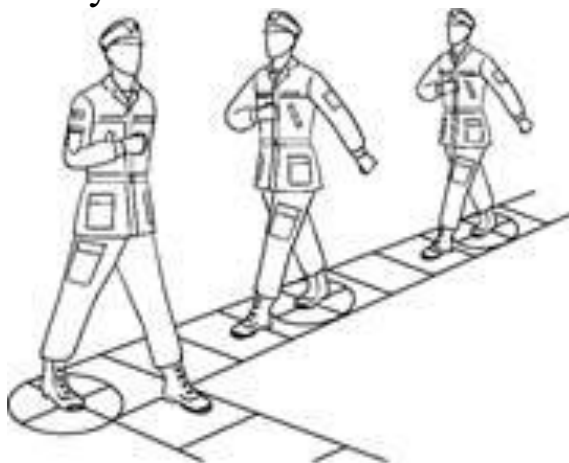
Для повороту ліворуч і півоберта ліворуч виконавча команда подається одночасно з поставленням лівої ноги на землю. За цією командою правою ногою слід зробити крок, повернутися на носку правої ноги, одночасно з поворотом винести ліву ногу вперед і рухатися далі в новому напрямку.

Для повороту кругом виконавча команда подається одночасно з поставленням правої ноги на землю. За цією командою слід зробити ще один крок лівою ногою (на рахунок «раз»), витягти праву ногу на півкроку вперед, трохи ліворуч, і, різко повернувшись у бік лівої руки на носках обох ніг (на рахунок

«два»), рухатися далі з лівої ноги в новому напрямку (на рахунок «три»).

Під час поворотів рух руками здійснюється в такт кроку.

Повороти та півоберти праворуч і ліворуч під час руху бігом виконуються за тими самими командами, що й під час руху кроком, поворотом на одному місці на два рахунки в такт бігу. Поворот кругом під час бігу здійснюється в бік лівої руки на одному місці на чотири рахунки в такт бігу.

Повороти під час руху

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Що таке стрій? Назвіть його елементи.
2. Назвіть обов'язки солдата перед шиккуванням і в строю.

Практичні завдання:

1. Потренуйтеся у відданні та виконанні команд: «СТАВАЙ», «РІВНЯЙСЬ», «СТРУНКО», «ВІЛЬНО».
2. Потренуйтеся виконувати повороти на місці і під час руху стройовим і похідним кроком.

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/stroyova-pidgotovka-elementi-stroyu-63264.html>

2.3. Вогнева підготовка

2.3.1. Ведення вогню з місця по нерухомих цілях і цілях, що з'являються

ОСНОВНІ ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СТРІЛЬБ У ТИРІ ТА НА ВІЙСЬКОВОМУ СТРІЛЬБИЩІ

Чітке та беззастережне дотримання заходів безпеки під час проведення стрільб є запорукою збереження життя та здоров'я учнів.

Заходи безпеки під час проведення стрільб у стрілецькому тирі

До навчальних стрільб у стрілецькому тирі допускаються учні, які:

- пройшли інструктаж з вимог безпеки під час стрільб;
- склали заліки на знання вимог безпеки, результати яких зафіксовано в журналі;
- знають матеріальну частину зброї та можуть нею користуватися.

Без дозволу керівника стрільб учням заборонено:

- заходити до приміщення тиру;
- брати до рук зброю;
- виносити боєприпаси та зброю з приміщення тиру;
- заряджати та розряджати зброю;
- проводити підготовку до стрільби (прицілюватися);
- проводити стрільбу.

Учням забороняється:

- спрямовувати зброю вбік від мішеней, наводити її на людей;
- брати зброю чи підходити до неї без команди керівника стрільб.

Учні повинні:

- чітко та беззаперечно виконувати команди керівника стрільб;
- доповідати керівнику стрільб про отримання набоїв;
- самостійно заряджати зброю за командою керівника «Заряджай»»;
- вести вогонь по мішенях тільки після команди керівника «По мішенях - вогонь!»;
- після закінчення стрільби доповісти керівнику стрільб;
- ознайомитися з результатами стрільби та провести їх аналіз.

Заходи безпеки під час проведення стрільб на військовому стрільбищі

На кожній директрисі (військовому стрільбищі), з урахуванням особливостей та місцевих умов, розробляється і вивіщується на командному пункті та на дільничних пунктах управління інструкція з вимог безпеки, яку повинен твердо знати особовий склад підрозділів, що виводяться на стрільбу.

- Учні, які не засвоїли правил та вимог безпеки, до стрільби та її обслуговування не допускаються.

- Кожний учень повинен беззаперечно та точно виконувати всі правила й вимоги безпеки під час стрільби.

- Для забезпечення безпеки перед кожною стрільбою виставляється оточення.

- Пересування на полігоні дозволяється лише по дорогах та в районах, які позначив начальник полігона.

- Забороняється заходити (заїжджати) на ділянки, де є снаряди, міни, бомби, вибухові речовини. Ці ділянки є забороненими зонами з відповідними попереджувальними написами.

- Забороняється торкатися снарядів, мін, бомб, вибухових речовин, які не розірвалися, та предметів імітаційного обладнання. Кожний снаряд, міну, бомбу, заряд вибухової речовини, що не розірвалися, відразу ж після виявлення потрібно позначити покажчиком з попереджувальним написом та повідомити начальника полігона.

- З метою контролю за безпекою стрільби та діями учнів, що стріляють, а також своєчасного попередження про появу людей, тварин і транспортних засобів на мішеневих полях або в небезпечних зонах місцевості тощо організовується спостереження. Спостерігачі забезпечуються оптичними приладами (біноклями, стереотрубами) та планшетами. Кількість спостерігачів визначається керівником стрільби на ділянці для надійного забезпечення спостереження.

Дозвіл на відкриття вогню на директрисі (військовому стрільбищі, вогневому містечку) дає старший керівник стрільби. Ведення вогню дозволяється тільки після підняття на всіх ділянках та командному пункті червоних прапорів (відкриття червоних півкіл візуального сигнального пристрою (ВСП, рис. 2.1).

Рис. 2.1. Візуальний сигнальний пристрій

Стрільба негайно припиняється за командою керівника або самостійно кожним стрільцем у разі:

- появи людей, тварин і машин на мішеневому полі, низько літаючих апаратів, вертольотів над районом стрільби;
- доповіді або подання встановленого сигналу з поста оточення про небезпеку продовження стрільби;
- підняття білого прапора (відкриття білих півкіл ВСП, ліхтарів) на командному пункті;
- виникнення пожежі на мішеневому полі та на території полігона;
- втрати орієнтування тими, хто стріляє.

Для негайного припинення вогню тими, хто стріляє, подається сигнал «Відбій», а також подається команда: «Стій! Припинити вогонь!» та виставляється білий прапор (ВСП з білими півколами, ліхтар) замість червоного. За командою «Стій! Припинити вогонь!» ті, хто стріляє, припиняють вогонь. Зброю розряджають.

Зброю дозволяється заряджати тільки на рубежі відкриття вогню.

Категорично забороняється:

- заряджати зброю бойовими та холостими набоями до сигналу «Вогонь!» (команди керівника, командира);
- направляти зброю на людей, у бік або в тил стрільбища, незалежно від того, заряджена вона чи ні;
- відкривати та вести вогонь: з несправної зброї, несправними боєприпасами; за межі небезпечних напрямків стрільби; при піднятому білому прапорі на командному (дільничному) пункті та укриттях (бліндажах); по бліндажах, незалежно від того, перебувають у них люди чи ні, а також по інших спорудах (вишках, тригонометричних пунктах та декоративному обладнанню); у разі втрати зв'язку з керівником стрільби;
- залишати будь-де заряджену зброю або передавати її іншим особам; залишати на вогневій позиції (місці для стрільби) індивідуальну зброю без команди керівника стрільби.

ОРГАНІЗАЦІЯ І ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ СТРІЛЬБИ З АВТОМАТА

Під час проведення стрільб слід дотримуватися такого порядку: командир взводу наказує командирів відділення, яке буде

стріляти, поставити бойове завдання підлеглим та одержати на пункті боєпостачання боєприпаси на чергову зміну стрільців.

Боєприпаси видаються тим, хто стріляє, поштучно за відомістю або у споряджених магазинах. Якщо необхідно, боєприпаси можуть видаватися їх роздавачами у вихідному положенні.

Учні, які отримали боєприпаси поштучно, оглядають їх, споряджають набоями магазини, вкладають магазини в сумки і під керівництвом командира відділення (старшого зміни) прямують на вихідне положення, яке розміщене не ближче ніж за 10 м від вогневого рубежу.

Після прибуття зміни на вихідне положення керівник стрільб уточнює кожному учаснику стрільби порядок виконання вправи (вогневу позицію, місце і положення для стрільби, сектор стрільби, черговість стрільби, заходи безпеки).

Переконавшись у готовності зміни й дільниці до стрільби, керівник наказує підняти на дільничному пункті управління червоний прапор і доповідає про готовність до стрільби старшому керівникові стрільб.

За командою керівника стрільб «На вогневий рубіж вперед!» зміна виходить на вогневий рубіж.

Після сигналу «До бою!» за командою керівника стрільб на дільниці учні готуються до стрільби, заряджають зброю і доповідають: «Такий-то до бою готовий!».

За сигналом «Вогонь!» учні самостійно виявляють і уражають цілі, ведуть спостереження у вказаному секторі обстрілу, діють відповідно до отриманого завдання.

Закінчивши виконання вправи, учні розряджають зброю, керівник стрільб на дільниці оглядає її, повертає зміну на вихідне положення, дає розпорядження замінити на пункті керування червоний прапор на білий і заслуховує доповідь кожного учня про його дії під час виконання вправ, результати стрільби, витрати боєприпасів, поломки й затримки зброї.

Приблизна форма доповіді: «Пане (пані) майоре, учень Петренко виконав вправу контрольної стрільби з автомата. Під час стрільби спостерігав: грудна фігура уражена, стрілець, що атакує, уражений, набої використано повністю (не повністю, залишилось стільки-то набоїв), затримок під час стрільби не було (були такі-то затримки)».

Заслухавши доповіді учнів і зробивши короткий розбір виконання вправ, керівник стрільб наказує здати на пункт бойового постачання або роздавальнику боєприпасів невикористані боєприпаси і перейти на чергове навчальне місце. Після цього доповідає старшому керівникові стрільб про закінчення стрільби зміною.

Після повернення зміни у вихідне положення старший керівник стрільб дає розпорядження підняти на командному пункті білий прапор, подати команду «Відбій» і, якщо це необхідно, оглянути мішені.

а

б

Рис. 2.2. Навчальні стрільби учнів на полігоні

ВЛУЧНІСТЬ СТРІЛЬБИ

Під час стрільби з однієї і тієї самої справної зброї, при найретельнішій одноманітності виконання кожного пострілу, кожна куля внаслідок низки випадкових причин (різниця в масі куль, у якості порохового заряду, вплив атмосферних явищ, якість зброї тощо) летить по своїй, відмінній від інших, траєкторії, а отже, влучає в мішень у різних місцях.

Це явище називається природним розсіюванням пострілів.

Уся сукупність траєкторій куль, отриманих унаслідок їх природного розсіювання, називається снопом траєкторій (Рис. 2.3).

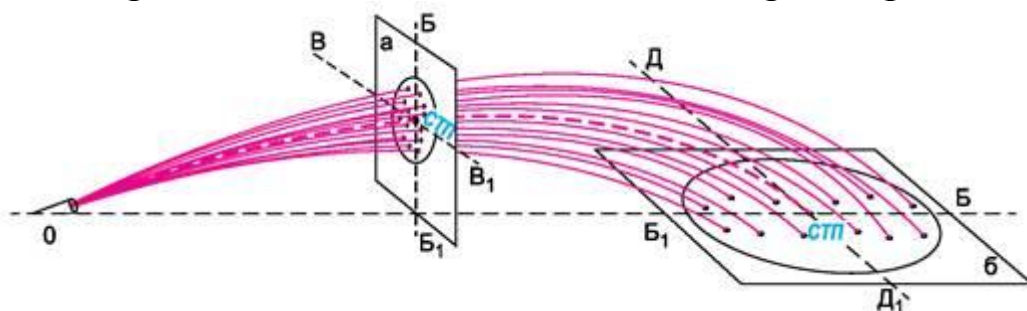

Рис. 2.3. Сніп траєкторій, площа розсіювання, осі розсіювання: а - на вертикальній площині; б - на горизонтальній площині; середня траєкторія позначена пунктирною лінією; СТП - середня точка попадання; ВВ₁ - вісь розсіювання по висоті; ББ₁ - вісь розсіювання по боковому напрямку; ДД₁ - вісь розсіювання по дальності

Траєкторія, яка проходить у середині снопа траєкторій, називається середньою траєкторією.

Точка перетину середньої траєкторії з поверхнею цілі (перешкоди) називається середньою точкою попадання, або центром розсіювання.

Слід розуміти, що середня траєкторія і середня точка попадання можуть не збігатися з реально існуючими траєкторією і відповідною їй пробоїною на цілі (перешкоді). Ці об'єкти (середня траєкторія і середня точка попадання) визначаються геометричними або розрахунковими методами. Зазвичай метод знаходження середньої точки попадання залежить від кількості зроблених пострілів.

Отже, влучність стрільби визначається:

- а) ступенем суміщення середньої точки попадання з точкою на цілі, у яку бажав влучити стрілець (намічено точкою);
- б) величиною розсіювання.

Причому що ближче середня точка попадання до наміченої точки і що менше розсіювання куль, то краща влучність стрільби.

Наведене правило якісно визначає влучність стрільби.

Кількісно встановити, є стрільба влучною чи ні, можна, користуючися таким правилом: стрільба визнається влучною, якщо середня точка попадання відхилена від наміченої точки на цілі не більше ніж на половину тисячної дальності стрільби, а розсіювання не перевищує табличних норм.

Отже, щоб відповісти на питання, чи є стрільба по мішені, наприклад, короткою чергою (три постріли), на дальності 200 м з автомата АК74 влучною, потрібно:

1. Визначити середню точку попадання.
2. Виміряти відстань від центра мішені (намічена точка) до середньої точки попадання.
3. За таблицями розсіювання, зазначеними, наприклад, у книзі «Керівництво по 5,45 мм автомату Калашникова (АК74, АКС74, АК74Н, АКС74Н) і 5,45 мм ручному кулемету Калашникова (РПК74, РПКС74, РПК74Н, РПКС74Н)», визначити розсіювання попадань куль (Додаток Т).
4. Зробити висновок про влучність стрільби. Якщо відстань від центра мішені до середньої точки попадання менша ніж 10 см (половина тисячної дальності стрільби $(200/1000-2)$) і розсіювання попадань не перевищує табличних норм, то стрільба вважається влучною. В інших випадках стрільба не є влучною.

Формуємо компетентності

Користуючися додатковими джерелами, з'ясуйте, як визначається середня точка попадання.

Влучність стрільби забезпечується точним наведенням зброї, ретельним доглядом за зброєю та боєприпасами й відмінною виучкою стрільця.

Для поліпшення влучності стрільби потрібно вміти визначати відстань до цілі, ураховувати вплив метеорологічних умов на політ кулі і відповідно до цього вибирати установки прицілу, цілика, точку прицілювання, правильно виконувати прийоми стрільби.

Основними причинами, що знижують влучність стрільби, є помилки стрільця у виборі точки прицілювання, установці прицілу й цілика, у приготуванні до стрільби, у наведенні зброї і здійсненні стрільби.

У разі неправильного встановлення прицілу й цілика, а також неправильного вибору точки прицілювання кулі будуть перелітати ціль, або не долітати до неї, або ж відхилитися вбік від неї.

При звалюванні зброї середня точка попадання відхиляється в бік звалювання зброї і вниз.

Помічено, якщо приклад впирається у плече нижнім кутом, то середня точка попадання відхиляється вгору, а якщо верхнім - то вона відхиляється вниз.

Формуємо компетентності

Поміркуйте, чому так відбувається.

При великій мушці (мушку видно вище країв прорізу прицілу) середня точка попадання відхиляється вгору, а при дрібній мушці - вниз. Мушка, наближена до правого боку прорізу прицілу, призводить до відхилення середньої точки попадання вправо, а мушка, наближена до лівого боку, - до відхилення її вліво. Неодноманітне прицілювання призводить до збільшення розсіювання куль.

Неплавний спуск курка (смикання) зазвичай спричиняє відхилення середньої точки попадання вправо і вниз.

Влучність стрільби зменшується через різні несправності зброї і боєприпасів. Так, наприклад, у разі погнутості прицільної планки і ствола середня точка попадання відхиляється в бік погнутості. У разі погнутості мушки і вибоїн на дульному зрізі середня точка попадання відхиляється в бік, протилежний погнутості (вибоїні).

При боковому хитанні прицілу, ураженні і розтертості каналу ствола внаслідок неправильного чищення зброї, хитанні ствола, багнета тощо збільшується розсіювання куль і змінюється положення середньої точки попадання. Різниця масових характеристик боєприпасів впливає на влучність стрільби, змінюючи положення середньої точки попадання і збільшуючи розсіювання куль.

На влучність стрільби впливають освітлення і метеорологічні умови. Наприклад, якщо Сонце світить з правого боку, то на правому боці мушки з'являється відблиск, який стрілець під час прицілювання вважає за бік мушки. Насправді ж мушка буде відхилена вліво, від чого й кулі відхиляться вліво. Бічний вітер, що дме справа, відхиляє кулю вліво, а вітер зліва - у правий бік.

ВИБІР ЦІЛІ, ПРИЦІЛУ ТА ТОЧКИ ПРИЦІЛЮВАННЯ

Вибір цілі, прицілу та точки прицілювання під час стрільби з автомата Калашникова ми розглядали в 10-му класі.

Процес прицілювання під час стрільби з пневматичної або малокаліберної гвинтівки, так само як і під час стрільби з автомата, складається з двох етапів: установки прицільного пристрою на задану дальність та наведення гвинтівки на ціль. Установка прицілу на задану дистанцію відбувається окремо у вертикальній та горизонтальній площинах. Наприклад, у пневматичних гвинтівках ІЖ-38 (ІЖ-22) це досягається регулюванням висоти прицілу за допомогою гвинта прицілу та зміною положення основи прицілу в поперечному пазу казенної частини ствола.

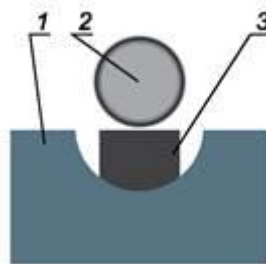
Установку прицілу пневматичної гвинтівки здійснюють завчасно, під час її приведення до нормального бою на задану дальність стрільби.

У пневматичних гвинтівках застосовуються різні види прицілів: відкриті, діоптричні з прямокутною або кільцевою мушкою, оптичні.

Прицілювання з відкритим прицілом.

Для прицілювання необхідно ведучим оком дивитися через середину прорізу прицільної планки на верхній край мушки так, щоб він розміщувався точно

посередині прорізу та врівень з її бічними верхніми краями. Це положення називається «рівна мушка». Потім необхідно, зберігаючи таке положення ока, прицілу й мушки, підвести верхній край мушки під низ чорного кола - «яблучка» мішені з невеликим просвітом, тобто в точку прицілювання (Рис. 2.4).

Рис. 2.4. Прицілювання з відкритим прицілом: 1 - прицільна планка; 2 - «яблучко» мішені; 3 - мушка

Рис. 2.5. Прицілювання з діоптричним прицілом з прямокутною мушкою: 1 - діоптр; 2 - отвір діоптра; 3 - намушник; 4 - мушка; 5 - основа мушки; 6 - центр; 7 - «яблучко» мішені

Рис. 2.6. Прицілювання з діоптричним прицілом з кільцевою мушкою: 1 - діоптр; 2 - отвір діоптра; 3 - кільцева мушка; 4 - кронштейн кріплення мушки; 5 - «яблучко» мішені

Прицілювання з діоптричним прицілом.

Діоптричні приціли зазвичай мають змінні мушки двох видів - прямокутні та кільцеві.

а) Прицілювання з діоптричним прицілом з прямокутною мушкою (Рис. 2.5).

Стрілець повинен розташувати верхній край мушки приблизно в центрі отвору діоптра. Потім, зберігаючи це розташування, він підводить верхній край мушки під нижній край «яблучка».

Рекомендується прицілюватися з невеликим просвітом. Просвіт між «яблучком» і мушкою дозволяє більш точно робити наводку гвинтівки й контролювати її під час пострілу.

б) Прицілювання з діоптричним прицілом з кільцевою мушкою (Рис. 2.6).

У цьому випадку стрілець повинен концентрично розташувати в отворі діоптра кільцеву мушку й підтримувати їх взаємне розташування, потім навести гвинтівку на мішень так, щоб «яблучко» мішені було в центрі мушки, і намагатися утримати це розташування під час пострілу.

Таким чином, лінія прицілювання буде проходити через центри діоптра, мушки й мішені. У цьому випадку середня точка попадання буде збігатися з точкою прицілювання.

У комплекті гвинтівок є змінні діоптри з різними діаметрами отворів і змінні кільцеві мушки для підбору найбільш зручних для різних дистанцій і мішеней.

ПІДГОТОВКА УПОРУ, ВИГОТОВЛЕННЯ ДО СТРІЛЬБИ ЛЕЖАЧИ З УПОРУ

Влучність стрільби також залежить від місця розташування упору зброї.

При розташуванні упору попереду центра мас зброї (ближче до дульного зрізу) середня точка попадання відхиляється вгору, а при розташуванні упору ззаду центру мас зброї (ближче до

приклад) - відхиляється вниз. Зміна положення упору під час стрільби призводить до збільшення розсіювання.

Стрільба з автомата

Залежно від висоти упору або укриття автоматник обирає положення для стрільби: лежачи, з коліна або стоячи.

Для стрільби з автомата лежачи з упору потрібно покласти автомат цівкою на упор і утримувати його лівою рукою за магазин або цівку (при упорі на руку), а правою - за пістолетну рукоятку (Рис 2.7).

а

б

Рис. 2.7. Способи утримання автомата: а - утримання автомата за магазин; б - утримання автомата за цівку

Щоб прийняти положення для стрільби лежачи, потрібно:

1) Якщо автомат у положенні «на ремінь», подати праву руку по ременю дещо вгору і, знімаючи автомат з плеча, підхопити його лівою рукою за спускову скобу та ствольну коробку, потім узяти автомат правою рукою за ствольну накладку й цівку дульною частиною вперед. Одночасно із цим зробити повний крок правою ногою вперед і трохи праворуч. Схиляючись уперед, опуститися на ліве коліно й поставити ліву руку на землю попереду себе, пальцями праворуч (Рис 2.8).

Потім, спираючись послідовно на стегно лівої ноги й передпліччя лівої руки, лягти на лівий бік і швидко повернутися на живіт, розкинувши злегка ноги в боки передньою частиною назовні, автомат при цьому покласти цівкою на долоню лівої руки (Рис 2.9).

Рис. 2.8

Рис. 2.9

2) Якщо автомат у положенні «На грудях», взяти його лівою рукою знизу за цівку й ствольну накладку й, піднімаючи його дещо вперед і вгору, вивести праву руку з-під ремня, а потім перекинути ремінь через голову і взяти автомат правою рукою за ствольну накладку й цівку дульною частиною вперед. Надалі положення для стрільби лежачи приймається так само, як і з положення з автоматом «на ремінь».

Стрільба з пневматичної гвинтівки

1) Лежачи з руки. Лягти на живіт, спираючись на лікті й дещо розкинувши прямі ноги у сторони носками назовні. Права нога може бути дещо зігнута в коліні. М'язи ніг розслаблені. Тіло стрільця трохи повернене вліво (Рисунок 2.10).

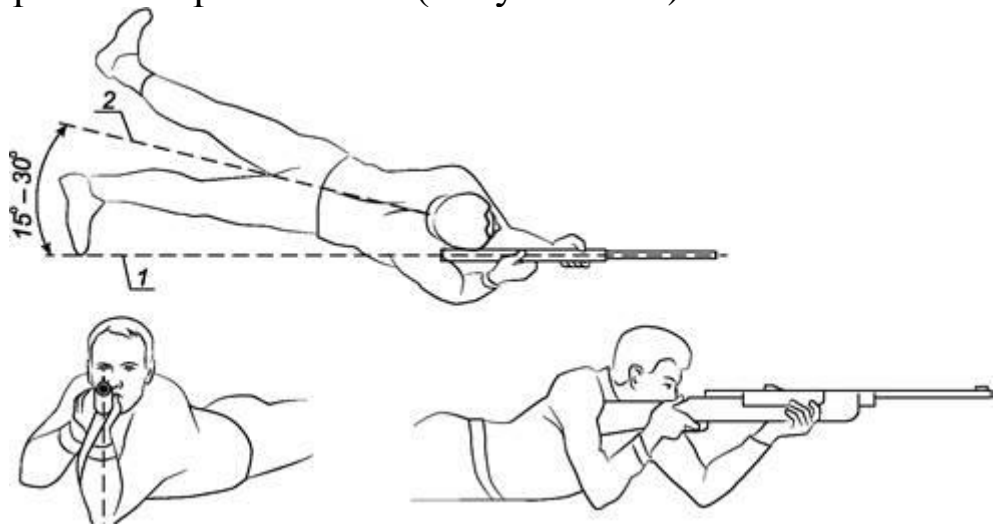

Рис. 2.10

Між напрямом корпусу стрільця 2 та лінією прицілювання 1 повинен бути кут. Його величина залежить від індивідуальних особливостей стрільця і встановлюється дослідним шляхом самим стрільцем у межах від 15 до 30°.

2) Лежачи з упору (Рис. 2.11). Як упор 1 використовують мішечки з піском, тирсою, ватою тощо. Якщо вони маленькі, то під них можна класти дерев'яний ящик. Під час стрільби з упору на нього кладуть кисть лівої руки (вид а), а на її долоню цівкою кладуть гвинтівку. Можливий і другий спосіб стрільби з упору (вид б) - на упор кладуть не кисть руки, а цівку гвинтівки, а кисть руки знизу підтримує приклад гвинтівки.

Висоту упору (близько 25 см) потрібно підбирати індивідуально. Перевірити висоту упору можна, якщо після приготування до стрільби забрати упор. Якщо упор за висотою підбрано правильно, то після його вилучення положення корпусу стрільця, його руки та гвинтівки не повинні змінитися.

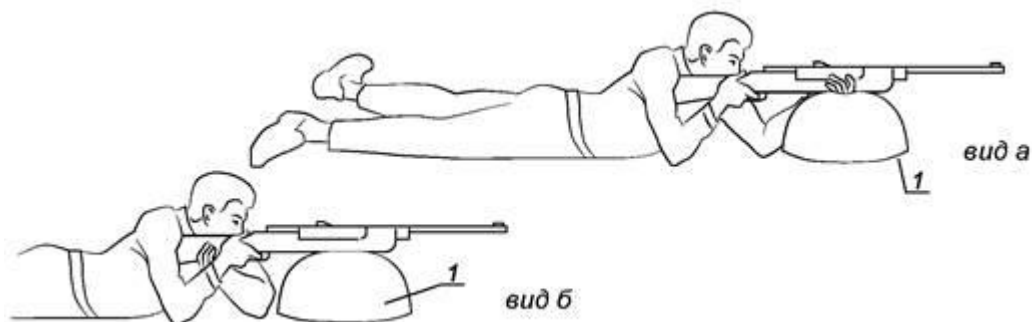

Рис. 2.11

ТРЕНУВАННЯ В ОДНОМАНІТНОСТІ ПРИЦІЛЮВАННЯ, ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ НА ВИЗНАЧЕННЯ ПРИЦІЛУ І ТОЧКИ ПРИЦІЛЮВАННЯ

Тренування в одноманітності прицілювання варто розпочати з визначення ведучого ока.

Прицілювання здійснюють одним оком, яке називають ведучим. Більшість стрільців прицілюються правим оком, тобто ведучим оком є праве. Але бувають і винятки. Для визначення стрільцем його ведучого ока застосовують різні методи. Дуже простим є такий метод.

В аркуші паперу розміром 20x20 см потрібно вирізати круглий отвір діаметром 3 см. Потім, узявши цей аркуш паперу у витягнуту руку, навести отвір на мішень, закріплену на світлому тлі. Далі, закриваючи по чергово праве й ліве око, стежити за мішенню. Якщо при закриванні лівого ока мішень видно, а при закриванні правого ока мішень зникла, то тоді у стрільця ведучим є праве око.

Раніше вважалося, що під час прицілювання потрібно дивитися тільки одним ведучим оком, а неведуче потрібно замружити. Однак дослідженнями багатьох майстрів кульової стрільби практично доведено, що замруження неведучого ока зменшує гостроту зору, а відповідно, і погіршує результат стрільби.

Тому рекомендується під час стрільби дивитися обома очима. Якщо це важко, то неведуче око можна прикрити вузькою вертикальною смужкою з білого паперу або пластику таким чином, щоб мішень для неведучого ока була закрита.

Прицілювання гвинтівки проводиться так, як показано на малюнку 4. При цьому слід намагатися утримати чотири елементи: очі, приціл, мушку і нижній обріз «яблучка» - на одній лінії.

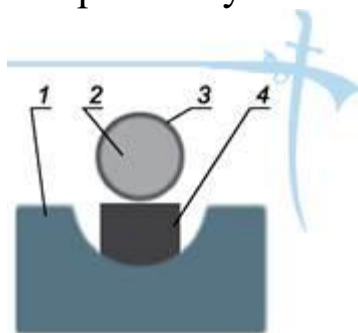

Рисунок 2.12. Правильне бачення елементів прицільного пристрою: 1 - «корона» верхнього краю прицільної планки; 2 - «яблучко» мішені; 3 - «корона» «яблучка» мішені; 4 - чітка мушка

Складність прицілювання полягає, зокрема, у тому, що природа нашого зору не дає можливості чітко бачити відразу всі потрібні стрільцю три елементи прицілювання, які перебувають на різній відстані від ока. Тільки один елемент можна бачити чітко, а решта два будуть розпливчасті або, як кажуть, будуть мати «корону». Виникає питання: який з елементів прицілювання найважливіше бачити чітким?

Практика довела, що отримується кращий результат, якщо буде чітке бачення мушки (Рис 2.12).

Для контролю за правильністю прицілювання існують різні вправи та пристрої.

Вправа: Контроль одноманітності прицілювання (без куль) з використанням прицільних верстатів і ручних указок контролю прицілювання.

Гвинтівка жорстко закріплюється у прицільний верстат на лінії вогню (Рис 2.13).

На лінії мішеней на дистанції 5 (10) м від гвинтівки на металевій пластині вивішується білий аркуш паперу розміром

приблизно 400x300 мм. На нього помічник накладає ручну указку контролю прицілювання (Рис 2.14).

Учитель наводить зброю в мішень указки (темний круг), закріплює станок і подає команду «Позначай» помічнику, що тримає указку.

Рис. 2.13. Гвинтівка, закріплена у прицільному верстаті ПС-51

Рис. 2.14

Помічник через отвір у мішені олівцем наносить точку на екрані, яка є контрольною, та позначає її буквою «К». Потім указка відсувається.

Учень, що вправляється у прицілюванні, не збиваючи наводки зброї, подає команди помічнику на переміщення указки так, щоб мішень зайняла положення, яке відповідає точці прицілювання (Рис 2.15).

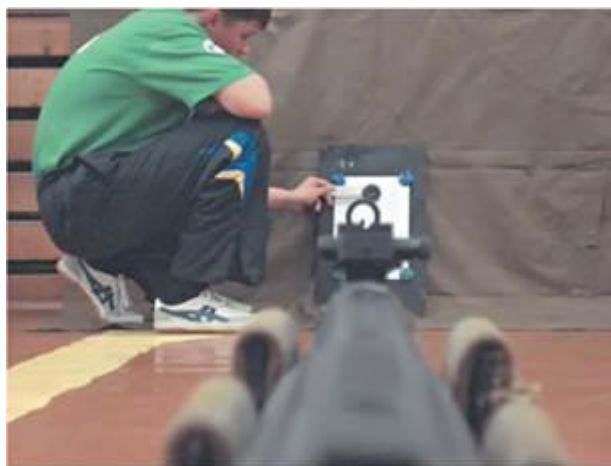

Рис. 2.15

За командою учня «Позначай» помічник робить позначку. Учні дають три спроби. Після цього учитель визначає середню точку попадання, оцінює правильність прицілювання та його одноманітність. Позитивна оцінка за правильність прицілювання виводиться в тому випадку, якщо середня точка попадання, визначена за трьома позначками, віддалена від контрольної не більше ніж на 5 мм. Оцінка за одноманітність прицілювання виставляється за такими критеріями: «відмінно» - якщо всі три позначки помістились у круг діаметром 3 мм; «добре» - 5 мм; «задовільно» - 10 мм (Рис 2.16).

Для навчання стрільби зі стрілецької зброї без витрачання боєприпасів у армійських умовах використовується командирський ящик, наприклад КЯ-83 (Рис 2.17).

Рис. 2.16

Останнім часом з'явилися електронні та лазерні тренажери, які допомагають освоїти прийоми наведення зброї на ціль (Рис. 2.17).

Рис. 2.17. Інтерактивний мультимедійний тир

УМОВИ ВИКОНАННЯ ВПРАВ СТРІЛЬБИ З ПНЕВМАТИЧНОЇ (МАЛОКАЛІБЕРНОЇ) ГВИНТІВКИ

Вправа 1. Стрільба з малокаліберної (пневматичної) гвинтівки.

Умови виконання:

- - ціль - мішень № 4 (грудна фігура з колами), зменшена в 4 рази, нерухома;
- - відстань до цілі - 25 м;
- - кількість патронів - 3 шт.;
- - час на стрільбу - не обмежений;
- - положення для стрільби - лежачи з упору.

При стрільбі з пневматичної гвинтівки стрільба ведеться з положення сидячи за столом з опорою на лікті з відстані 5 м по мішені, зменшеній у 20 разів (Рис 2.18).

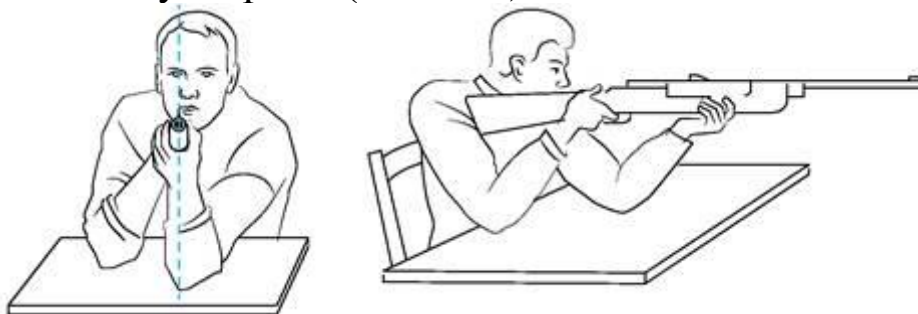

Рис. 2.18

Вправа № 2. Стрільба з малокаліберної (пневматичної) гвинтівки.

Умови виконання:

- - ціль - мішень № 8 (ростова фігура, що біжить), зменшена у 8 разів, нерухома;
- - відстань до цілі - 25 м;
- - кількість патронів - 3 шт.;
- - час на стрільбу - не обмежений;
- - положення для стрільби - лежачи з упору.

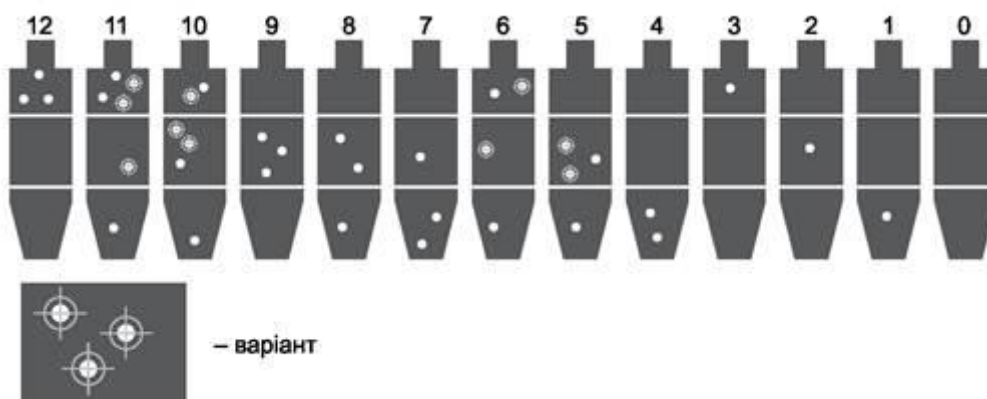

Рис. 2.19. Оцінювальні показники при стрільбі по мішені № 8 (вправі № 2)

При стрільбі з пневматичної гвинтівки стрільба ведеться з положення сидячи за столом з опорою на лікті з відстані 5 м по мішені, зменшеній у 40 разів.

Вправа № 3. Стрільба з малокаліберної (пневматичної) гвинтівки по двох цілях.

Умови виконання:

- - цілі - мішень № 8 (ростова фігура, що біжить), зменшена у 8 разів, нерухома, та мішень № 4 (грудна фігура з колами), зменшена в 4 рази, нерухома;
- - відстань до цілі - 25 м;
- - кількість патронів - 6 шт.;
- - час на стрільбу - не обмежений;
- - положення для стрільби - лежачи з упору.

При стрільбі з пневматичної гвинтівки стрільба ведеться з положення сидячи за столом з опорою на лікті з відстані 5 м по мішенях: № 4 - зменшеній у 20 разів, № 8 - зменшеній у 40 разів.

Вправляння у стрільбі з малокаліберної (пневматичної) гвинтівки можна також проводити по цілях, що з'являються на короткий час.

Для ураження такої цілі необхідно вчасно помітити місце появи мішені та швидко приготуватися до стрільби й відкрити вогонь.

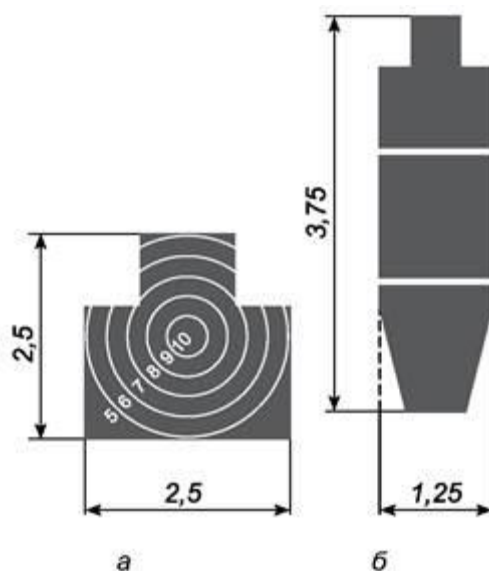

Рис. 2.20. Розміри мішеней для стрільби з пневматичної гвинтівки (у сантиметрах): а - мішень № 4; б - мішень № 8

Словник термінів

Директриса - напрямок стрільби.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Розкажіть про заходи безпеки під час проведення стрільб у стрілецькому тирі та на військовому стрільбищі.

2. Поясніть причини природного розсіювання пострілів.

3. Якими якісними та кількісними параметрами визначається влучність стрільби?

4. Від чого залежить влучність стрільби?

5. Розкажіть про вибір прицілу та точки прицілювання під час стрільби з автомата та пневматичної гвинтівки.

6. Зазначте правильне продовження речення. Після відкриття червоних півкіл ВСП:

- А забороняється відкривати вогонь
- Б дозволяється відкривати вогонь
- В слід доповісти про отримання боєприпасів

Практичні завдання:

Визначте своє ведуче око.

Формуємо компетентності

Як зміниться влучність стрільби з автомата в разі зняття з нього дульного гальма-компенсатора? Відповідь обґрунтуйте.

Тестове завдання: <https://vseosvita.ua/test/osnovy-strilby-42469.html>

2.3.2. Ручні осколкові гранати та поводження з ними

ПРИЗНАЧЕННЯ, БОЙОВІ ВЛАСТИВОСТІ, ЗАГАЛЬНА БУДОВА І ПРИНЦИП ДІЇ РУЧНИХ ГРАНАТ

Граната (ісп. *granada* - «гранат») – вибуховий боєприпас, призначений для ураження живої сили й техніки противника за допомогою ручного метання.

Перші гранати з'явилися в Китаї за правління династії Сун (960-1279). У 1405 році Конрад Кайзер фон Айхштадт уперше запропонував використовувати чавунний корпус, замість раніше існуючих глиняних, для ручних металевих снарядів з гнітом і порохом усередині. У Франції кінця XVII ст. з'явилася військова спеціальність гренадер, тобто військовий, спеціально навчений метання гранат.

Ручні гранати за призначенням можна розділити на: протипіхотні, протитанкові та спеціальні. Протипіхотні бувають двох видів: осколкові та запалювальні.

Залежно від дальності розльоту осколків ручні осколкові гранати поділяються на оборонні та наступальні.

Оборонна граната (Рис. 2.21) має товстий масивний корпус, порівняно потужний заряд і великий радіус розльоту осколків. Метається така граната тільки з укриття, бронетранспортера чи танка, щоб самому не уразитись осколками.

Наступальна граната (Рис. 2.22) має тонкий (близько міліметра) сталевий, алюмінієвий або пластиковий корпус і невеликий заряд вибухівки. Радіус ураження такої гранати складає максимум 15-20 м. Так зроблено для того, щоб під час наступу солдат, метнувши гранату на бігу, не маючи можливості сховатися за укриття, не був уражений власною гранатою. Тобто в наступальних гранатах радіус їх ураження менший від середньої дальності метання.

Запалювальна граната призначена для створення високотемпературних осередків горіння в зоні розташування живої сили противника. Вона завдає термічних опіків ворожим солдатам та ініціює пожежі оборонних споруд.

Протитанкові ручні гранати в наш час майже не використовуються. Вони витіснені реактивними протитанковими гранатами.

Рис. 2.21. Ручні оборонні гранати: а - Ф-1; б - РГО

Рис. 2.22. Ручні наступальні гранати: а - РГД-5; б - РГН

Спеціальні ручні гранати охоплюють усі гранати, що не ввійшли у вищезазначені. До спеціальних гранат, зокрема, належать газові, димові, світло-шумові, освітлювальні, сигнальні та навчально-імітаційні гранати.

Газові гранати споряджаються подразнювальними речовинами (іритантами).

Димові гранати призначені для створення щільних і непрозорих хмар аерозолю, які утруднюють візуальне виявлення об'єктів.

Світлошумові гранати викликають шокувальний вплив через гучний звук та яскравий спалах під час вибуху гранати.

Освітлювальні гранати призначені для створення яскравих і довготривалих джерел світла.

Сигнальні гранати - це димові гранати, які дають кольоровий дим. Такими гранатами можна позначати місця зосередження ворожих сил, точки висадки десанту тощо.

Навчально-імітаційні гранати - спеціальні навчальні модифікації бойових гранат, що застосовуються для навчання солдат і курсантів правил поводження з гранатами і метання.

В Україні створені термобаричні* ручні гранати (Рис. 2.23). Вони вже пройшли державні випробування й незабаром будуть прийняті на озброєння Збройних Сил України. Вага бойової частини такої типової циліндричної гранати складає 300 г (для моделі РГТ-27С2). Підриву такої гранати достатньо для знищення всіх, хто сидить у типовому доті, дзоті чи кімнаті (обсяг ураження 15 м³).

Крім того, було розроблено аналогічні гранати (РГТ-27С) для знищення піхоти в окопах. Вони мають не звичну форму циліндра, а прямокутну, що забезпечує зону ураження в горизонтальній площині, а не у сферичній, як у стандартної гранати. Крім того, ця граната оснащується магнітним пояском, завдяки чому може «прилипати» до сталевих поверхонь (наприклад, до бронетехніки чи автотранспорту). Гранати такої форми також зручні при застосуванні в гірській місцевості, оскільки не котяться. Цей боєприпас створений насамперед для десанту та спецпідрозділів.

Рис. 2.23. Термобаричні гранати

* Термобаричний боєприпас - боєприпас, створений на основі ефекту об'ємного вибуху пилогазових або аерозольних хмар.

Розгляньмо детальніше зазначені вище ручні протипіхотні осколкові гранати РГД-5, РГН, Ф-1 та РГО.

У таблиці 2.1 наведено їх основні бойові властивості.

Таблиця 2.1

Бойові властивості	Гранати			
	РГД-5	РГН	Ф-1	РГО
Маса спорядженої гранати, г	310	290	600	520-530
Радіус ураження осколками, м	до 25	до 35	до 200	до 100
Середня дальність метання гранати, м	40-50	40-50	35-45	35-45
Час горіння уповільнювача запалу, с	3,2-4,2	3,2-4,2	3,2-4,2	3,2-4,2

Ручна осколкова граната РГД-5 (Рис. 2.24) складається з корпусу, розривного заряду та запалу.

Корпус призначений для розміщення розривного заряду й трубки для запалу. Він складається з верхньої і нижньої частин та включає зовнішню оболонку і вкладиш, які служать для утворення осколків під час вибуху гранати.

До верхньої частини корпусу за допомогою манжети приєднується трубка для запалу. Для запобігання забрудненню

трубки в неї при незарядженій гранаті (запал не вкручений) укручується пластмасова пробка.

Розривний заряд заповнює корпус і призначений для розривання гранати на осколки.

Рис. 2.24. Ручна осколкова граната РГД-5: 1 - корпус; 2 - розривний заряд; 3 - ковпак; 4 - вкладиш ковпака; 5 - трубка для запалу; 6 - манжета; 7 - запал; 8 - піддон; 9 - вкладиш піддона

Запал гранати УЗРГМ (уніфікований запал ручної гранати модернізований) призначений для підривання розривного заряду. Він складається з ударного механізму і власне запалу (Рис. 2.25). Запали завжди перебувають у бойовому положенні. Розбирати їх і перевіряти роботу ударного механізму категорично забороняється.

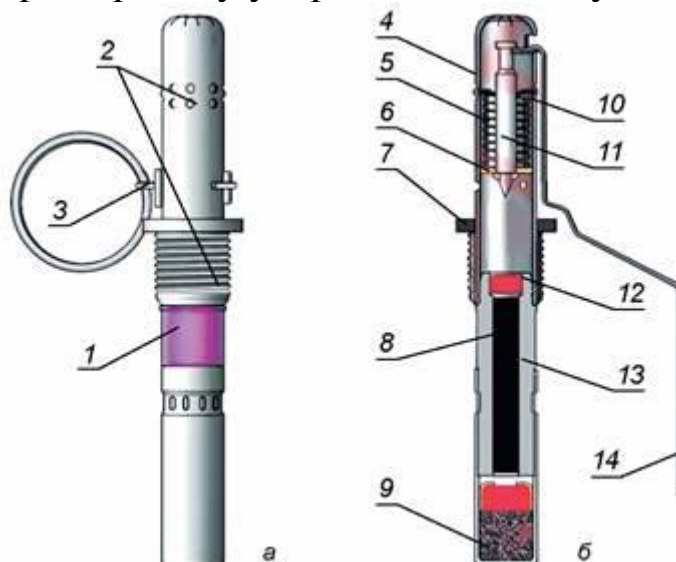

Рис. 2.25. Запал гранати УЗРГМ: а - загальний вигляд; б - розріз: 1 - власне запал; 2 - ударний механізм; 3 - запобіжна чека; 4 - трубка ударного механізму; 5 - бойова пружина; 6 - шайба ударника; 7 - з'єднувальна втулка; 8 - уповільнювач; 9 - капсуль-детонатор; 10 - напрямна шайба; 11 - ударник; 12 - капсуль-запальник; 13 - втулка уповільнювача; 14 - спусковий важіль

Ударний механізм призначений для запалювання капсуля-запальника запалу. Він складається з трубки ударного механізму, з'єднувальної втулки, прямої шайби, бойової пружини, ударника, шайби ударника, спускового важеля і запобіжної чеки з кільцем.

Трубка ударного механізму є основою для складання всіх частин запалу. З'єднувальна втулка з'єднує запал з корпусом гранати. Прямна шайба є упором для верхнього кінця бойової пружини і направляє рух ударника. Її закріплено у верхній частині трубки ударного механізму. Бойова пружина призначена для надання ударнику енергії, необхідної для наколювання капсуля-запальника. Вона надіта на ударник і своїм верхнім кінцем упирається в пряму шайбу, а нижнім - у шайбу ударника. Ударник призначений для наколювання і підпалювання капсуля-запальника, який розміщений усередині трубки ударного механізму. Шайба ударника надіта на нижній кінець ударника і є упором для нижнього кінця бойової пружини. Спусковий важіль призначений для утримання ударника у зведеному положенні (бойова пружина стиснута). Запобіжна чека необхідна для утримання спускового важеля на трубі ударного механізму. Вона проходить через отвори вушка спускового важеля і стінок трубки ударного механізму. Для висмикування чеки є кільце.

Власне запал призначений для підривання розривного заряду гранати. Він складається з втулки уповільнювача, капсуля-запальника, уповільнювача і капсуля-детонатора.

Втулка уповільнювача у верхній частині має різьбу для з'єднання з трубкою ударного механізму і гніздо для капсуля-запальника, усередині - канал, у якому міститься уповільнювач, зовні - проточку для приєднання гільзи капсуля-детонатора. Капсуль-запальник призначений для запалення уповільнювача, а уповільнювач - для передачі полум'я від капсуля-запальника до капсуля-детонатора, він складається із запресованого малогазового складу. Капсуль-детонатор служить для підривання розривного заряду гранати. Він розміщений у гільзі, закріпленій на нижній частині втулки уповільнювача.

Ручна осколкова граната Ф-1 складається з корпусу, розривного заряду і запалу. Корпус гранати чавунний, з повздовжніми та поперечними борознами, по яких він звичайно розривається на осколки. У верхній частині корпусу є нарізний

отвір для вкручування запалу. Під час зберігання, транспортування і перенесення гранати в нього вкручується пластмасова пробка.

Призначення та будова розривного заряду і запалу гранати Ф-1 такі самі, як і у гранати РГД-5. Гранати РГН та РГО використовуються із запалами УДЗ (ударно-дистанційний запал).

Робота частин і механізмів гранат

Перед метанням гранати необхідно викрутити пробку з трубки та на її місце укрутити до упору запал (Рис. 2.26). Частина ударного механізму запалу перебувають у такому положенні: ударник зведений та утримується у верхньому положенні вилкою спускового важеля, з'єднаного з трубкою ударного механізму запобіжною чекою. Кінці запобіжної чеки розведені й міцно утримують її в запалі.

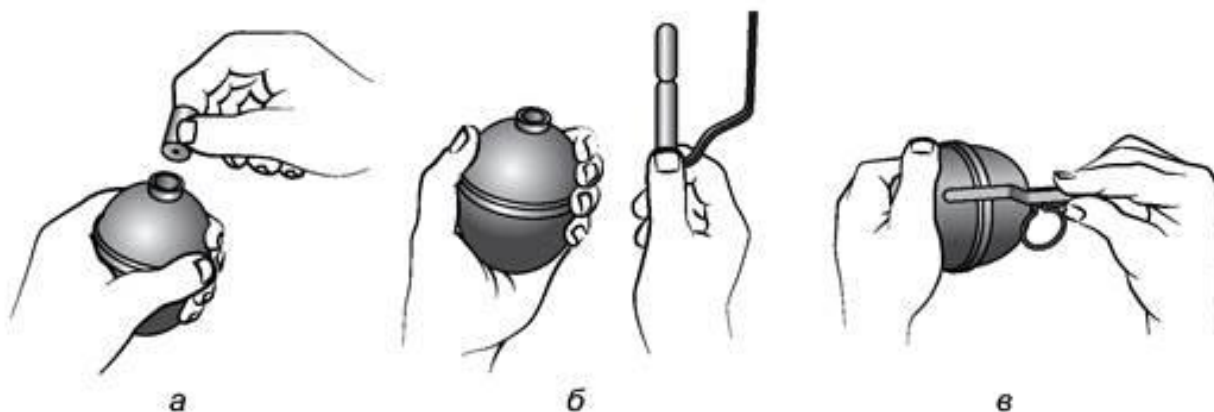

Рис. 2.26. Зарядження ручної осколкової гранати: а - викручування пробки; б - діставання запалу; в - укручування запалу

Для метання гранати необхідно взяти її в руку так, щоб спусковий важіль пальцями був притиснутий до корпусу гранати. Не відпускаючи важеля, за кільце висмикнути запобіжну чеку й кинути гранату в ціль. При висмикуванні чеки положення частин запалу не змінюється, ударник у зведеному положенні утримується спусковим важелем, який вивільняється від з'єднання з трубкою ударного механізму, але притискається до неї пальцями руки. У момент метання гранати спусковий важіль відокремлюється від гранати і звільняє ударник. Ударник під впливом бойової пружини завдає удару (наколювання) по капсулю-запальнику й запалює його. Промінь вогню від капсуля-запальника підпалює уповільнювач (дистанційну частину запалу) і, пройшовши його, передається капсулю-детонатору. Капсуль детонує й викликає

вибух розривного заряду гранати. Корпус гранати розривається, і осколки розлітаються в різні боки.

ПОРЯДОК ОГЛЯДУ І ПІДГОТОВКИ ГРАНАТ ДО ЗАСТОСУВАННЯ

Гранати й запали періодично слід оглядати, зокрема перед укладанням у сумку й перед заряджанням. Корпус гранати не повинен мати глибоких вм'ятин і глибокого проникнення іржі. Трубка для запалу й запал повинні бути чистими, без вм'ятин та іржі. Кінці запобіжної чеки мають бути розведені й не повинні мати тріщин на загинах. Запалами з тріщинами та зеленим нальотом користуватися не можна.

Заряджання гранати здійснюється за командою «Підготувати гранати», а в бою, крім того, і самотійно.

Для заряджання необхідно дістати гранату лівою рукою із сумки, а правою рукою викрутити пробку з трубки корпусу. Потім, тримаючи гранату в лівій руці, правою рукою витягнути з гнізда сумки запал. Уставити запал у центральну трубку й вкрутити до упору. Граната готова до метання.

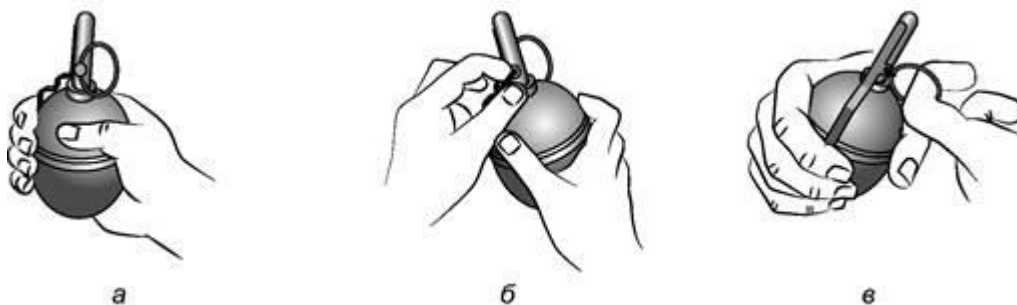

Рис. 2.27. Дії перед метанням ручної осколкової гранати: а - притискання спускового важеля до корпусу гранати; б - випрямлення кінців запобіжної чеки; в - висмикування запобіжної чеки

ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПОВОДЖЕННЯ З РУЧНИМИ ГРАНАТАМИ

Гранати переносять у гранатних сумках (рис 2.28).

Запали розміщують у сумках окремо від гранат, при цьому кожен запал загортають у папір або ганчір'я.

Під час перенесення гранати необхідно оберегати від поштовхів, ударів, вогню, бруду та вологості. Підмочені та забруднені гранати й запали необхідно протерти й висушити під наглядом командира. Не можна сушити гранати біля вогню.

Рис. 2.28. Гранатна сумка на ремені

Заряджати гранату (установити запал) дозволяється тільки перед її метанням.

Розбирати бойові гранати й усувати в них несправності, переносити гранати не в сумках (підвішеними за кільце запобіжної чеки), а також чіпати гранати, які не розірвалися, забороняється.

ПРИЙОМИ І ПРАВИЛА МЕТАННЯ РУЧНИХ ГРАНАТ

Метання гранати складається з таких прийомів: виготовлення для метання (заряджання і прийняття положення) і метання гранати. На заняттях під час метання бойових гранат потрібно надягати шолом.

Метання ручних осколкових гранат проводиться з різних положень: стоячи, з коліна, лежачи, а також у русі з БМП (БТР) і в пішому порядку (тільки наступальних гранат). Для метання гранати вибирається місце і приймається таке положення, щоб можна було вільно зробити кидок, тобто щоб на шляху польоту гранати не було гілок дерев, високої трави, дротів та інших перешкод.

Метання гранати здійснюється за командою «Гранатою - ВОГОНЬ!»», а в бою, крім того, і самотійно.

Для метання гранати необхідно взяти гранату в руки і пальцями щільно притиснути спусковий важіль до корпусу гранати. Продовжуючи щільно притискати спусковий важіль, іншою рукою слід стиснути (випрямити) кінці запобіжної чеки. Утримуючи спусковий важіль у притиснутому положенні, за кільце висмикнути запобіжну чеку. Далі розмахнутися і кинути гранату в ціль (при метанні оборонної гранати одразу після кидка сховатись).

При метанні гранати в русі кроком або бігом (Рис 2.29) необхідно, утримуючи гранату в правій напівзігнутій руці, а зброю - у лівій, висмикнути запобіжну чеку. З кроком лівої ноги винести руку з гранатою вперед і вниз.

На другому кроці (правою ногою) рука продовжує рух по дузі вниз назад з одночасним поворотом корпусу вправо.

На третьому кроці, виставивши ліву ногу в напрямку до цілі на носок і зігнувши праву ногу в коліні, закінчити поворот корпусу й замах рукою. Використовуючи швидкість руху і вкладаючи в кидок послідовно силу ніг, корпусу і руки, кинути гранату, проносячи її над плечем.

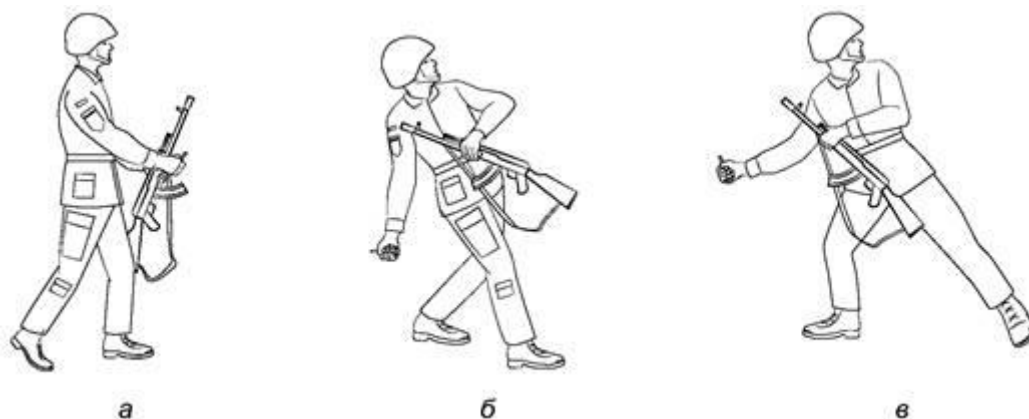

Рис. 2.29. Метання гранати під час руху: а, б і в - послідовність дій

Для метання гранати з траншеї або окопу (рис 2.30) необхідно покласти зброю на бруствер, узяти гранату в праву руку й висмикнути запобіжну чеку. Відставити (наскільки можна) праву ногу назад. Потім, прогинаючись у попереку й злегка згинаючи обидві ноги, слід відвести праву руку з гранатою назад до кінця. Далі, спираючись на ліву руку, різко випростатися й метнути гранату в ціль, після чого сховатися у траншеї (окопі).

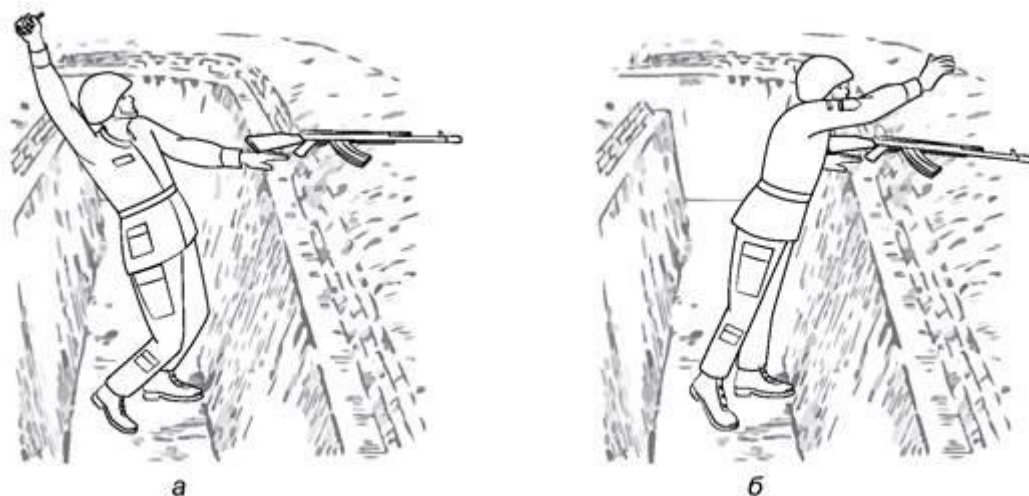

Рис. 2.30. Метання гранати з траншеї (окопу): а і б - послідовність дій

Для ураження живої сили противника, розташованої в окопі (траншеї), потрібно метати гранату під кутом до горизонту приблизно 35-45°, щоб вона падала в окоп по навісній траєкторії і не перекочувалася через траншею або не відкочувалася вбік.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Наведіть класифікацію ручних гранат.
2. Розкажіть про призначення ручних осколкових гранат РГД-5 і Ф-1 та назвіть їх бойові властивості.

Формуємо компетентності:

1. Користуючися додатковими джерелами інформації, підготуйте повідомлення про бойові властивості спеціальних ручних гранат.

2. Розв'яжіть задачу. З якою початковою швидкістю потрібно метнути під кутом 45° гранату РГД-5, щоб її вибух відбувся в момент падіння на землю, якщо час горіння уповільнювача запалу 3 с? При розв'язанні потрібно врахувати такі припущення:

- - метання гранати відбувається в момент висмикування запобіжної чеки;
- - політ гранати відбувається над горизонтальною поверхнею;
- - опір повітря не враховується.

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/ruchni-oskolkovi-granati-68283.html>

2.4. Тактична підготовка

2.4.1. Дії солдата у складі бойових груп

ЗАВДАННЯ, ПРИЙОМИ І СПОСОБИ ДІЙ СОЛДАТА НА ПОЛІ БОЮ У СКЛАДІ БОЙОВОЇ ГРУПИ. СКЛАД БОЙОВОЇ ГРУПИ. РОЗПОДІЛ ОБОВ'ЯЗКІВ МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ У БОЙОВІЙ ГРУПІ

Останнім часом практика ведення локальних збройних конфліктів засвідчила ефективність застосування в бою невеликих так званих бойових груп, які складаються з військовослужбовців різних військових спеціальностей.

Зазвичай у складі мотопіхотних та десантно-штурмових підрозділів створюються бойові групи у вигляді «двійок», «трійок» та більших груп. До складу цих груп входять різні

військовослужбовці – автоматники, кулеметники, снайпери, гранатометники, сапери тощо.

Такі групи дозволяють створити більш гнучкий, розосереджений бойовий порядок, який краще використовувати для боротьби з дрібними групами ворога. Практика показала, що за належної підготовки й необхідного забезпечення вони можуть успішно діяти в наступі й обороні та в інших видах бойової діяльності.

Слід також розуміти, що створення бойових груп вступає у певне протиріччя з одним із основних принципів бою - зосередження сил і засобів на важливому напрямку. Однак бойові групи в основному використовуються не для прориву добре організованої оборони противника, а на напрямках, де противник подавлений і не чинить організованого опору, наприклад, у глибині оборони, під час дій у приміщеннях, у густому лісі тощо. Крім цього, використання бойових груп вимагає від командирів певної ініціативи й уміння керувати діями таких груп. Адже бій з використанням бойових груп став розпадатися на дрібні осередки, що ускладнює роботу командира взводу, роти і т. д. У такій ситуації зростає роль молодших командирів - командирів відділень, бойових груп, розрахунків тощо.

Робота командирів повинна бути спрямована на організацію взаємодії як усередині самих груп, так і між ними, а також з вогневими засобами, які підтримують бойові дії групи. Командиру слід роз'яснити кожній групі її місце в бойовому порядку взводу, роти, а також окреслити, яке завдання і яким способом вона повинна виконати, як слід взаємодіяти із сусідами, вогневими засобами, саперами тощо. Особлива увага приділяється знаходженню взаєморозуміння та взаємодопомоги в бойовій групі. Наприклад, у складі бойової «двійки» один військовослужбовець веде спостереження, інший (снайпер або кулеметник) діє як винищувач. Тобто спостерігач веде розвідку, цілевказування та корегування вогню в інтересах снайпера або кулеметника, які своїм вогнем уражають виявлені цілі.

Під час атаки бойова група (снайпер - кулеметник) може розташовуватися в центрі або на фланзі взводу й вести вогонь по вогневих точках противника, пересуваючися «стрибками» від одного рубежу до іншого. Вогонь ведеться у проміжках між підрозділами (якщо бойова група в центрі) або з флангу.

Першочерговими цілями для бойової групи є снайпери, кулеметні, мінометні та гарматні розрахунки, зв'язкові тощо.

Інтервал між військовослужбовцями бойової групи по фронту - 5-6 кроків. Кожен стрілець може мати 2-3 вогневі позиції. Він здійснює кілька коротких черг з однієї позиції, а потім її змінює. Кожному солдату бойової групи призначаються сектори стрільби - основний та додатковий, які між стрільцями повинні перекриватися, створюючи зону суцільного вогню.

Висування до рубежу переходу в атаку і всі переміщення в бою здійснюються в межах візуальної видимості та на дальностях, які забезпечують взаємну підтримку вогнем.

Переміщення на полі бою потрібно здійснювати послідовно. Спочатку перший стрілець пересувається перебіжками під вогневим прикриттям інших військовослужбовців на відстань 50-100 м. Довжина перебіжки між проміжними зупинками залежить від місцевості й вогню противника і в середньому має бути 20-40 кроків. Після зайняття вказаного рубежу стрілець обладнує перед собою бруствер і готується для ведення вогню. Після переміщення першого стрільця під його вогневим прикриттям, а в разі переміщення «трійки» ще й третього військовослужбовця, на полі бою переміщується другий стрілець. Так поступово переміщується вся бойова група. Старший бойової групи через кожні 50-100 м уточнює бойову задачу стрільцям або ставить нову.

Кожна бойова група відділення повинна мати «кішки» для розмінування мін на розтяжках, а також мін, установлених на ґрунті без заглиблення та маскування, й уміти користуватися ними. Військовослужбовці бойової групи повинні ефективно застосовувати багнет-ніж для створення проходів у дротяних загородженнях противника, виведення з ладу ліній зв'язку і дій у рукопашному бою.

Як показує досвід, сигнали взаємодії у групі повинні бути простими, які добре запам'ятовуються.

На рисунку 2.31 зображено деякі приклади подачі сигналів.

Рис. 2.31. Приклади подачі сигналів

Кожен військовослужбовець, що входить до складу бойової групи, незалежно від спеціальності, повинен знати способи ведення розвідки, уміти замінити іншого військовослужбовця групи, добре знати тактику дій ворога.

Особливу складність становить виявлення снайперів противника, які ретельно маскуються. Для їх виявлення у складі «двійок» і «трійок» та більших груп доцільно мати спеціальних спостерігачів.

БОЙОВІ ПОРЯДКИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС РУХУ

Бойові порядки бойової групи - це шиккування бойової групи для ведення бою.

Розгляньмо кілька можливих бойових порядків бойової групи до восьми військовослужбовців.

Колона.

Бійці йдуть один за одним позаду передового (Рис 2.32). Відстань між військовими залежить від видимості або конкретної ситуації.

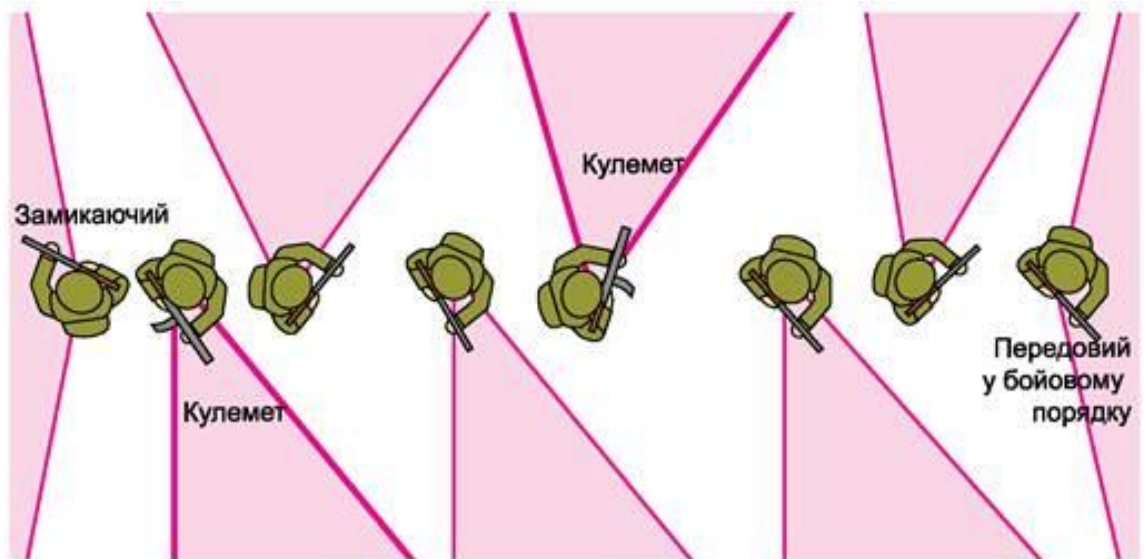

Рис. 2.32. Колона

Сектор вогню передового - 120 градусів перед ним.

Другий військовослужбовець відповідає за 90-градусний сектор зліва. Третій військовослужбовець відповідає за такий самий сектор справа, і так далі. Усі військовослужбовці, крім замикаючого, ділять сектори обстрілу в шаховому порядку. Замикаючий відповідає за 120-градусний сектор позаду.

Колона має ряд переваг:

- спрощено передачу повідомлень між військовослужбовцями;
- полегшує пересування, зменшує затрати сил і підвищує скритність;
- розриви в колоні виникають рідко, а коли й виникають, їх не важко помітити.

Недоліком колони як бойового порядку є те, що він вразливий до засідок з флангу і не дозволяє вести вогонь з усіх видів зброї вперед. Через те що військовослужбовці йдуть один за одним, вести вогонь уперед без ризику вразити своїх може тільки передовий.

«Клин».

Цей порядок утворюється шляхом зміщення кожного військовослужбовця вліво та вправо від передового. Так утворюється бойовий порядок, який при вигляді зверху нагадує клин або букву «V» (Рис 2.33). «Клин» може використовуватися для фронтальної атаки.

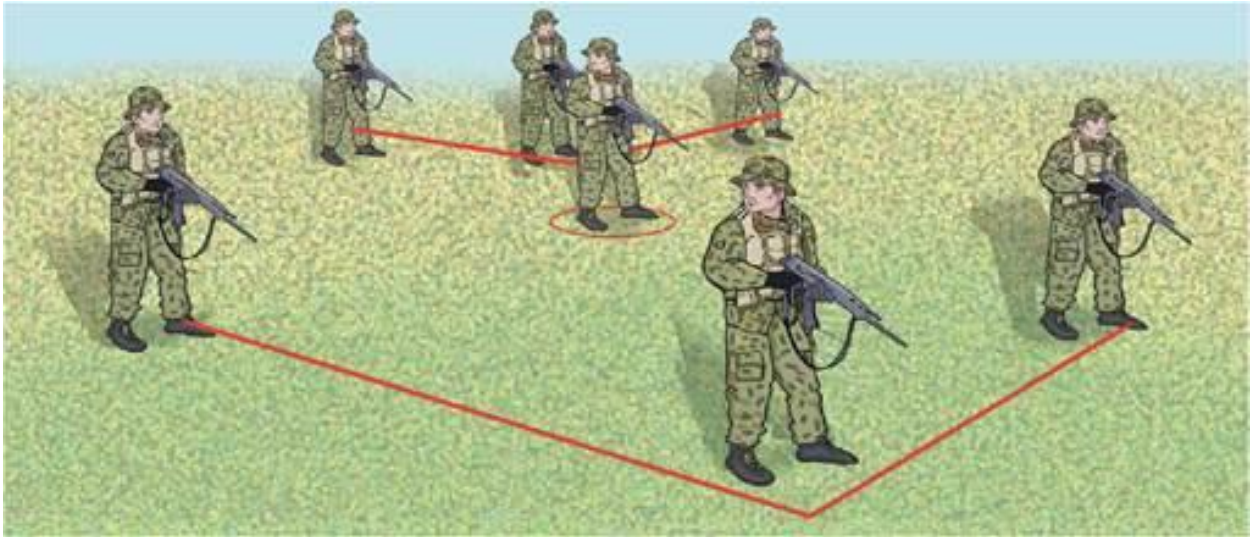

Рис. 2.33. Клин

Сектор стрільби ведучого - 120-градусне поле огляду перед ним. Наступні два військовослужбовці розміщуються позаду ведучого й зміщені вліво та вправо. Вони контролюють 90-градусні сектори стрільби, які починаються прямо попереду них і покривають їх безпосередньо ліву чи праву сторони відповідно. У цьому бойовому порядку немає тилового сектора стрільби, тому що він застосовується для атаки.

«Клин» має такі переваги:

- простий контроль руху вперед;
- на «клин» важче влаштувати засідку з будь-яких напрямків;
- увесь бойовий арсенал «клин» можна спрямувати по цілях, які розташовані попереду нього.

Недоліком «клин» є утруднена комунікація між військовослужбовцями. Іноді вони не можуть вчасно отримати інформацію про повороти бойового порядку, і тоді можуть утворюватися розриви.

Перед використанням того чи іншого бойового порядку командир має проінструктувати бійців про порядок перешикування в разі виявлення ворога.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Чим обумовлена поява тактики бойових груп?
2. Поміркуйте, від чого залежить побудова бойового порядку.

Формуємо компетентності:

Користуючись додатковими джерелами, з'ясуйте, які ще бойові порядки можуть використовувати бойові групи. Які їхні переваги та недоліки?

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/di-soldata-v-skladi-boyovo-grupi-28532.html>

2.4.2. Індивідуальні дії солдата та взаємодії у складі двійок і груп

ВИДИ НОСІННЯ ЗБРОЇ (ВІЛЬНЕ, ТАКТИЧНЕ ТА В МОМЕНТ НАБЛИЖЕННЯ ДО ЦІЛІ)

Чинні нормативні акти з військових питань не містять норм щодо видів носіння зброї (наприклад, автомата), зазначених у заголовку. У Стройовому статуті ЗСУ знаходимо лише три положення автомата - «на ремінь», «на груди», «за спину».

Рис. 2.34. Види носіння зброї

Як показує практика, статутні види носіння зброї можуть не використовуватись під час безпосередньої участі солдата у воєнних діях. У цих випадках військові пропонують інші види носіння зброї, які дозволяють швидко приготуватись до стрільби й результативно її вести. Ці види носіння автомата в бойових умовах інколи потребують застосування спеціальних (не штатних) ременів, які називають тактичними ременями. На рисунку 2.34 містяться зображення, що ілюструють вільне, тактичне та в момент наближення до цілі носіння автомата.

ПЕРЕСУВАННЯ ОДИНОЧНОГО БІЙЦЯ НА ПОЛІ БОЮ

Способи пересування солдата на полі бою заздалегідь передбачити практично неможливо. Зазвичай вони визначаються характером місцевості, діями противника і завданням, яке виконує конкретний солдат. Пересування на полі бою під час дій у пішому порядку може здійснюватися прискореним кроком або бігом (у повний зріст чи пригнувшись), перебіжками і переповзанням.

Прискорений крок або біг

Ділянки місцевості, приховані від спостереження противника і такі, що не прострілюються його вогнем, долаються прискореним кроком або бігом. Пересування прискореним кроком у повний зріст застосовується в ході атаки і наступу далеко від противника або на місцевості, де виключено спостереження противником (ліс, високий чагарник, лощина, яр, зворотні схили висот тощо). Пересування прискореним кроком пригнувшись застосовується для прихованого переміщення по місцевості з невисокими укриттями (низький чагарник, висока трава, канава тощо), по траншеях і ходах сполучення. Біг (повільний, швидкісний і в середньому темпі) може застосовуватися під час атаки противника, а також для подолання окремих ділянок місцевості. Швидкісний біг на повний зріст або пригнувшись застосовується при перебіганнях, при вибіганні з укриттів до бойових і транспортних машин.

Перебіжки

Відкриті ділянки місцевості, які обстрілюються противником, долаються перебіжками пригнувшись. Перебіжка починається з положення лежачи за командою (сигналом) командира відділення (старшого бойової групи) або самостійно. Перед початком перебіжки потрібно заздалегідь вибрати позицію (укриття), яка повинна забезпечити захист від вогню противника. Довжина кожної перебіжки в середньому повинна становити 20-40 кроків. Що більше відкрита місцевість, то швидшою і коротшою повинна бути перебіжка. Вона здійснюється стрімко, у напрямку місця зупинки, що міститься на відстані 1-2 м від обраної позиції (укриття). Перед початком перебіжки необхідно уважно оглянути місцевість та оцінити варіанти подальших дій. Досягнувши місця зупинки, потрібно з розгону лягти на землю й перекотитися (переповзти) на обрану позицію та приготуватися для ведення вогню. Зачекавши 5-10 с, потрібно в такому самому порядку перебігти до наступного місця зупинки і так доти, доки не буде досягнуто зазначеного командиром рубежу. Відділення, група або окремі солдати, що залишилися на місці, а також ті солдати, що вже висунулися після перебіжки на вказаний рубіж (зупинку), своїм вогнем підтримують тих солдатів, що перебігають. З однієї вогневої позиції вести вогонь тривалий час не можна, її треба частіше міняти. У ході ведення вогню солдат повинен уміти відшукати нову

відповідну позицію (укриття) і за можливості приховано висунутися до неї.

Взвод може здійснювати перебіжки по одному або по відділеннях, а відділення - по одному, по бойових групах або одночасно всім складом.

Переповзання

Переповзання застосовуються для непомітного зближення з противником і прихованого подолання відкритих ділянок місцевості, що перебувають під наглядом або обстрілом противника.

Які перед перебіжкою, перед переповзанням необхідно намітити шлях переміщення і укриті місця для зупинки. В умовах застосування противником «мін-розтяжок» необхідно перед переповзанням застосовувати саперну «кішку» на шнурі, яка з положення лежачи викидається вперед по шляху переповзання та підтягується до себе, приводячи в дію детонатор встановлених мін. Під час застосування «кішки» в зоні ураження міни не повинні перебувати солдати свого підрозділу.

Саперна «кішка» для мін

Переповзання напівкарачки

Переповзання по-пластунськи

Переповзання на боці

Рис. 2.35. Переповзання

Залежно від обстановки, висоти рослинного покриву і наявності укриттів переповзання може здійснюватися попластунськи, напівкарачки і на боці.

Переповзання на боці застосовується зазвичай при пересуванні по снігу або на піщаній місцевості, при переповзанні з кулеметами, при підносі боєприпасів, доставці їжі і при винесенні поранених з поля бою.

ВИКОРИСТАННЯ УКРИТТЯ НА ПОЛІ БОЮ ТА РЕЛЬЄФНОСТІ ПОВЕРХНІ ЗЕМЛІ

Місцевість відчутно впливає на бойові дії. Вона може як підвищувати, так і зменшувати бойові можливості військ.

Поле бою містить нерівності рельєфу, кущі, рови, ями, дерева, пеньки, споруди тощо. Крім того, на території, де проходять збройні сутички, є воронки від розривів снарядів, мін та бомб. Усі ці об'єкти можуть стати у пригоді бійцю як надійні укриття від ворожого вогню та вигідні позиції для стрільби. Існують перевірені на практиці рекомендації щодо особливостей використання укриттів на полі бою та рельєфу місцевості.

Вище вже зазначалося, що лягати на землю після чергової перебіжки краще не за укриття, а поряд з ним на відстані 1-2 м і потім заповзати за нього. Перед здійсненням чергової перебіжки слід відповзти від укриття. Залишати укриття рекомендується іншим шляхом, ніж той, яким рухався солдат до укриття. Це потрібно для того, щоб ворог не зміг визначити місце появи бійця, а відповідно не мав змоги заздалегідь прицілитись у це місце.

Відповзати краще вправо. Це пояснюється відхиленням куль зброї ворожого стрільця за рахунок деривації (про деривацію згадувалось вище) вправо від нього. Узагалі ж напрямок деривації збігається з напрямком нарізів ствола. Оскільки в більшості сучасних зразків стрілецької зброї нарізи йдуть зліва-угору-направо, деривація кулі також відбувається у правий бік. Лише в японській стрілецькій зброї напрям нарізання ствола і, відповідно, напрям деривації лівий.

Якщо якась ділянка місцевості не має укриттів від ворожих куль, а лише забезпечує укриття від ворожого спостереження або ж противник дуже близько, необхідно після падіння на землю після перебіжки завмерти і не рухати головою, бо це дуже помітно.

Не слід моментально виконувати команду про зупинку в тому місці, де її отримав солдат, якщо воно може його демаскувати.

Необхідно зайняти найближче укриття, яке буде зручним для ведення вогню і забезпечить непомітність подальшого переміщення.

Якщо під час перебіжок способом «від укриття до укриття» несподівано солдат потрапляє під ворожий вогонь, не слід будь-що добігти до чергового укриття. Краще відразу впасти на землю і щільно до неї притиснутися.

Не варто користуватися надто очевидними і легкодоступними укриттями. Адже про ці місця може знати ворог і завчасно їх замінювати або ж добре прицілити на них свою зброю. Можуть бути випадки, коли противник сам обладнає такі псевдоукриття, щоб заманити і знищити атакуючих.

Формуємо компетентності

Поміркуйте над ситуацією. Стрілець-правша (прикладає приклад автомата до правого плеча) ховається від ворожих куль за будинком, час від часу відкриваючи вогонь з автомата в бік ворога з-за його рогу. З-за якого рогу будинку вести стрільбу для нього безпечніше?

НАНЕСЕННЯ ГРИМУ

Установлено, що з усіх відкритих частин тіла обличчя найчастіше демаскує солдата як удень, так і вночі. Отож виникає потреба в маскуванні його та інших відкритих частин тіла.

Правильно замасковане обличчя важко розгледіти вже на відстані кількох десятків метрів. На практиці для маскування часто використовують грим, який наносять спеціальними фарбами, а за їх відсутності можна користуватися деякими підручними засобами, наприклад вологою глиною та деревним вугіллям. Перед використанням цих засобів рекомендується нанести на обличчя мильний розчин. Перед користуванням фарбами потрібно перевірити шкіру на алергічні реакції. Для цього фарбу наносять на тильний бік кисті та спостерігають за станом шкіри протягом кількох годин. Не повинно виникати свербіння або почервоніння.

Зазвичай, щоб правильно нанести грим, солдати допомагають один одному перед початком операції. Частини тіла, які блищать, - лоб, вилиці, ніс, вуха та підборіддя - фарбують у темні кольори, а затінені ділянки обличчя - навколо очей, під носом і під

підборіддям - у світлі відтінки. Крім обличчя, грим наносять і на відкриті частини тіла: задню частину шиї, руки.

Двоколірний грим найчастіше наносять випадковим чином. Долоні рук зазвичай не маскують. Однак, якщо вони використовуються як інструмент передачі певних сигналів, їх також маскують гримом. Двоколірний грим випускають у вигляді двобічного невеликого тубуса, у якому міститься фарба (крем), наприклад, з одного боку коричневого кольору, з другого - зеленого. Таким засобом зручно користуватися і в темноті, почергово відкриваючи кришки з кожного боку. Є також спеціальні коробки (бокси) із дзеркальцем усередині й фарбами трьох кольорів. Спеціалісти радять, як варіант, наносити камуфляж для маскування обличчя влітку в зоні лісостепу в такій послідовності:

1. Розпочинати потрібно з місць навколо очей, але не в безпосередній близькості до них. Потім слід переміститись до скронь, місць, де починає рости волосся на голові, пізніше нанести фарбу під носом і під нижньою губою. Оскільки це затінені місця, слід використовувати світлі фарби (Рис. 2.36).

2. Частину обличчя між носом та щоками слід розфарбовувати симетрично. Далі нанести фарбу на обидві частини підборіддя або поруч із кутиками губ. У центрі лоба слід використовувати помірні кольори, наприклад помірно зелений або зеленувато-жовтий (Рис. 2.37).

3. У безпосередній близькості біля очей, навколо щік і на підборідді слід використовувати чорний колір (Рис. 2.38).

4. За допомогою пальців потрібно розтерти всі розфарбовані місця на обличчі так, щоб один колір плавно переходив в інший (Рис. 2.39).

Мал. 1

Рис. 2.36

Мал. 2

Рис. 2.37

Мал. 3

Рис. 2.38

Мал. 4

Рис. 2.39

Рис. 2.40. Термостійка камуфльована стрічка багаторазового використання

Рис. 2.41. Маскування зброї за допомогою «кошлатої» камуфляжної стрічки

Рис. 2.42. Маскування

МАСКУВАННЯ ЗБРОЇ

Рис. 2.43. Маскування зброї

Окрім маскування відкритих частин тіла бійця, використовується маскування зброї (Рис. 2.43). Для цього її фарбують за допомогою аерозольних балончиків. Найчастіше фарбу наносять безпосередньо на місцевості з урахуванням її візуальних особливостей. Після закінчення застосування зброї фарбу змивають мильним розчином або розчинником.

Крім фарбування, для маскування стрілецької зброї також застосовують чохол із тканини або обмотування нерухомих частин зброї камуфльованою тканиною, бинтом, спеціальною термостійкою камуфльованою стрічкою багаторазового використання.

Хороший маскувальний ефект можна отримати від обмотування зброї так званою кошлатою камуфляжною стрічкою, яка повинна бути виготовлена з бавовняно-паперової тканини. Натомість синтетична тканина може розплавитись від гарячого ствола зброї.

ПОНЯТТЯ ПРО ВОГНЕВУ ПОЗИЦІЮ В ОБОРОНІ

Оборона здійснюється з метою відбиття наступу переважаючих сил противника, завдання йому максимальних втрат, утримання важливих районів (об'єктів) місцевості та створення сприятливих умов для переходу в наступ. В обороні вогонь є основним засобом ураження і знищення противника. Під час ведення оборонного бою кожен солдат, уміло використовуючи свою зброю, властивості місцевості і загородження, здатний успішно знищити живу силу противника, а також його танки та інші броньовані машини, що наступають. Тому в обороні велику увагу слід приділяти вибору та обладнанню вогневої позиції.

Вогнева позиція – ділянка місцевості, зайнята або підготовлена до зайняття вогневими засобами для ведення вогню. Солдат не має права залишати займану позицію без наказу командира.

Розгляньмо вогневу позицію механізованого відділення. Воно обороняє бойову позицію фронтом до 100 м, на якій обладнуються основні і запасні (тимчасові) позиції для вогневих засобів, що дають змогу разом із сусідніми відділеннями знищувати противника вогнем перед фронтом і на флангах опорного пункту взводу.

На позиції відділення насамперед розчищають місцевість для поліпшення спостереження і ведення вогню, послідовно викопують одиночні (парні) окопи (окопи для автоматичних гранатометів, протитанкових ракетних комплексів) і окоп для БМП (БТР). На бойовій позиції відділення стрільці, кулеметники і гранатометник розташовуються так, щоб усі підступи до неї перед фронтом і на флангах були під дійсним, особливо фланговим і перехресним, вогнем, а загородження і перешкоди добре проглядалися і прострілювалися.

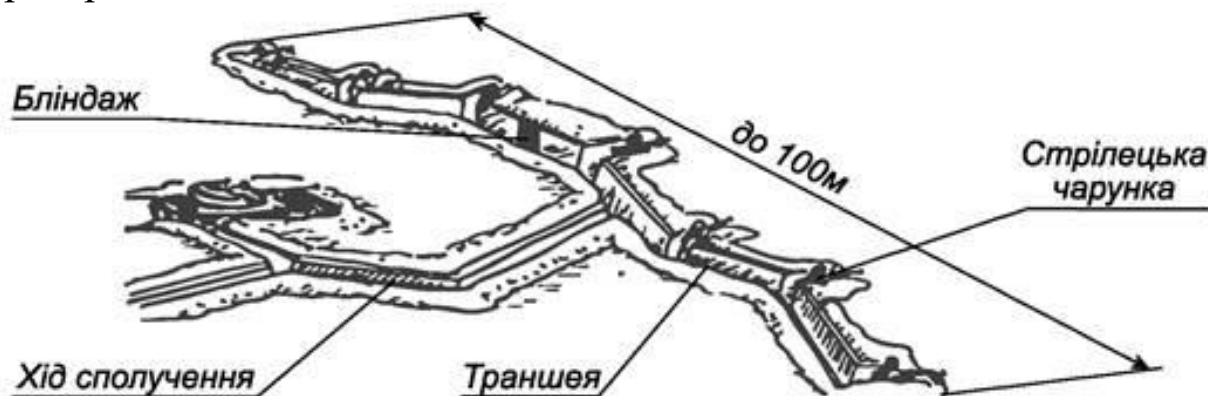

Рис. 2.44. Вогнева позиція відділення

В окопах для стрільців, гранатометників, кулеметників обладнують протиосколкові козирки, потім окопи з'єднують між собою траншеєю, яку доводять до повного профілю, а якщо ґрунт нестійкий, стінки її підсилюють і з'єднують суцільною траншеєю з позиціями сусідніх відділень. Для особового складу обладнують перекриту щілину або бліндаж.

В окопі для БМП викопують окоп з протиосколковим козирком для протитанкового ракетного комплексу. Потім копають окоп на запасній (тимчасовій) вогневій позиції для БМП (БТР) і хід сполучення до нього.

На позиції відділення обладнують бліндаж, ніші для боєприпасів і проводять інші роботи, що стосуються його бойового і господарчого вдосконалення з метою забезпечення тривалого перебування особового складу в обороні.

Місце командира відділення, як правило, обладнують на позиції в такому місці, звідки зручніше управляти відділенням, спостерігати за місцевістю, противником і сигналами командира взводу.

На позиції відділення можуть розташовуватися вогневі засоби старших командирів.

ВИМОГИ ДО ВИБОРУ МІСЦЯ ДЛЯ ВЕДЕННЯ ВОГНЮ І СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Якщо командир не зазначив вогневу позицію, солдат вибирає її самостійно. Вона повинна мати хорошу оглядовість та обстріл у потрібному напрямку, бути зручною для стрільби, укривати вогневий засіб (стрільця) від спостереження противника, виключати наявність у секторі стрільби мертвих просторів і забезпечувати проведення маневру. Обираючи вогневу позицію, широко використовують воронки, канави, насипи, а також різні місцеві предмети (дерева, каміння, пеньки, кущі тощо). Якщо попереду обраної вогневої позиції є висока трава, кущі, купини, що заважають спостереженню і стрільбі, їх слід прибрати або вибрати іншу вогневу позицію.

Перш ніж розпочати обладнання позиції, необхідно швидко вивчити місцевість, звернувши особливу увагу на низини, канави, борозни та інші укриття, які противник може використати для непомітного наближення.

Місце розташування вогневої позиції має відповідати таким основним вимогам:

- забезпечувати хорошу оглядовість та обстріл місцевості попереду фронту на відстані мінімум 400 м, оглядовість і обстріл підступів до сусідніх позицій;
- сприяти маскуванню вогневої позиції, завдяки чому значно зменшується ефективність вогню противника;
- забезпечувати максимально приховане сполучення з тилом і з сусідніми вогневими позиціями;
- сприяти виконанню робіт щодо влаштування і обладнання вогневої позиції.

Під хорошим обстрілом розуміють відсутність мертвих просторів у межах сектора обстрілу. Найкращу оглядовість та обстріл підступів до вогневої позиції забезпечує її розташування на схилі пагорба, зверненого в бік противника. При розташуванні

позиції біля підніжжя схилу забезпечується настільність вогню, за якої цілі вражаються на всьому шляху польоту кулі.

Розташування вогневої позиції біля топографічного гребеня висоти зазвичай відкриває оглядовість на великі відстані, але обстріл без мертвих просторів, як правило, можливий лише на короткі дистанції.

З точки зору обстрілу найбільш зручним місцем розташування вогневої позиції вважається бойовий гребінь. Бойовий гребінь - це лінія на передньому (зверненому в бік противника) схилі височини, з якого можливий обстріл до підошви схилу без мертвих просторів.

Забороняється вибирати і займати вогневу позицію на гребнях висот, перед місцевими предметами, на тлі яких буде чітко видно силует стрільця.

ПОСЛІДОВНІСТЬ ОБЛАШТУВАННЯ І МАСКУВАННЯ ОКОПУ ДЛЯ СТРІЛЬБИ ЛЕЖАЧИ

Облаштування окопу для стрільби з автомата лежачи проводиться малою піхотною лопатою. Зайнявши місце для стрільби, необхідно покласти автомат праворуч від себе на відстані витягнутої руки так, щоб у будь-який момент його можна було використовувати для ведення вогню по противнику. Повернутися на лівий бік і витягнути рукою лопату із чохла. Обхопити держак двома руками і ударами «на себе» підрізати дерен або верхній ущільнений шар землі, позначивши спереду і з боків межі виїмки. Перехопити лопату і ударами «від себе» зняти дерен, поклавши його спереду або вбік, і приступити до викопування окопу.

Викопуючи окоп, полотно (лоток) лопати слід врізати в землю не прямовисно, а навскіс. Землю викинути спочатку вперед, а потім убік, утворюючи бруствер, який забезпечує захист від куль (пробивальність кулею не затрамбованого ґрунту й піску становить до 70 см). Голову потрібно тримати якомога ближче до землі, не припиняючи спостереження за противником. Досягнувши потрібної глибини в передній частині виїмки окопу, відсунутися назад і продовжити викопувати її до потрібної довжини, щоб можна було вкрити тулуб і ноги.

Бруствер окопу ущільнюють кількома ударами лопатою плазом. Викопаний для стрільби лежачи окоп маскують під навколишню місцевість. Для цього використовують дерен, ґрунт і траву, що оточують окоп, а взимку - сніг. Від повітряного

спостереження солдат в окопі маскується травою, гілками або використовує маскувальну сітку.

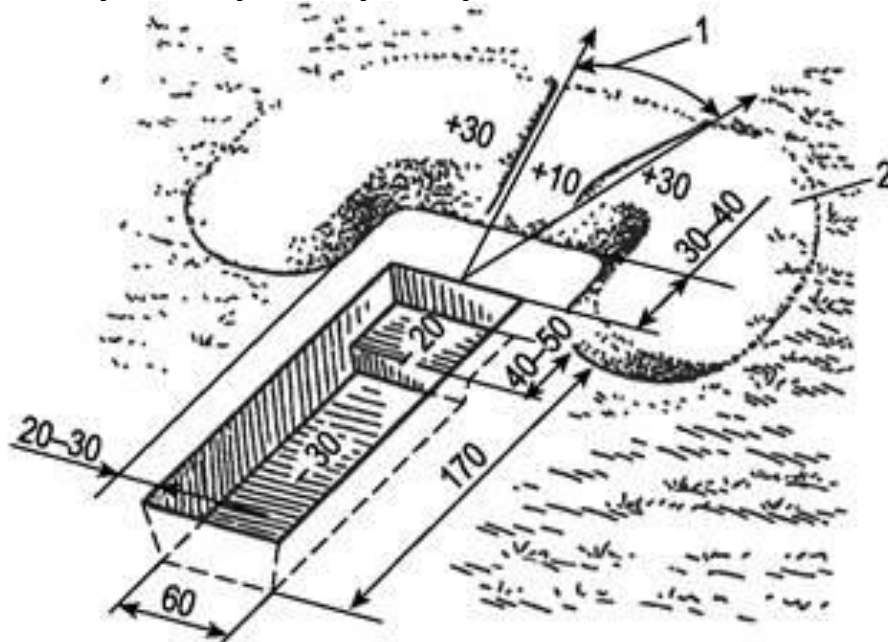

Рис. 2.45. Одиночний окоп для стрільби з автомата лежачи: 1 - сектор обстрілу; 2 - бруствер (розміри в сантиметрах)

Викопування лопатою окопу в кам'янистому ґрунті утруднене. Тому, обираючи місце для стрільби, щоб полегшити окопування, солдат використовує наявні на місцевості великі камені (валуни) і воронки від снарядів. Глибина окопу в такому ґрунті для стрільби лежачи буде невелика – 10-15 см. Бруствер насипають заввишки 25-30 см, і здебільшого попереду окопу через брак землі. На влаштування бруствера йдуть камені, грудки ґрунту з місця окопу. Бруствер з каменю, щоб не було розльоту кам'яних осколків при попаданні в нього куль, обов'язково присипають зверху шаром землі.

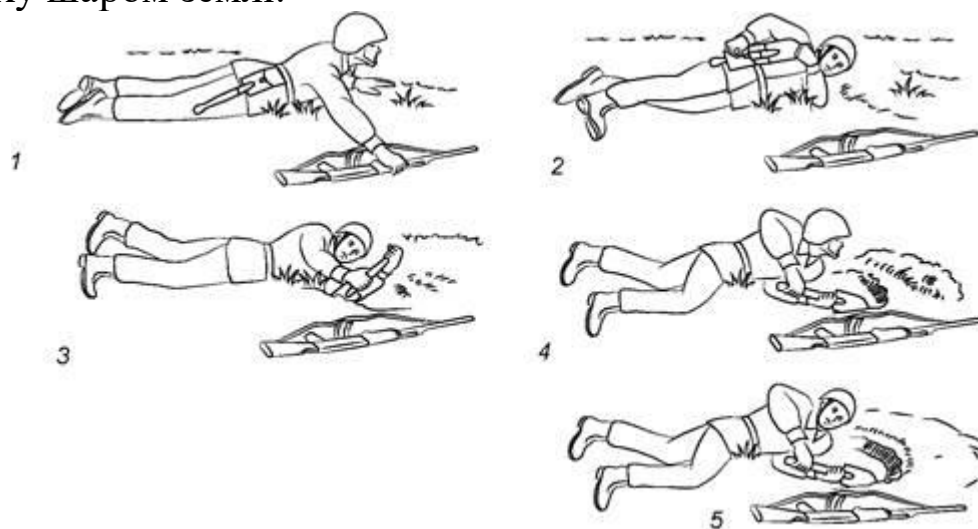

Рис. 2.46. Послідовність викопування одиночного окопу для стрільби з автомата лежачи

При окопуванні в пустельних степах, де огляд і обстріл місцевості не обмежений, солдат може викопати безбрустверний окоп. При влаштуванні такого окопу землю з нього насипають у вигляді бруствера на деякій відстані від місця викопування окопу. Це сприяє хорошему маскуванню окопу і солдата, відволікає від нього вогонь противника, змушуючи останнього стріляти по помилковому брустверу. Узимку більш ніж будь-коли солдат, самоокопуючись, повинен уміло користуватися захисними властивостями місцевості й засобами маскуванню (білими маскувальними костюмами). Спочатку на місці окопу солдат очищає сніг до самої землі. Потім він насипає перед собою невисокий горбок зі снігу, тобто створює маску, що приховує його від спостереження противника, після чого за допомогою лопати розпушує ґрунт і викопує окоп. Викопану землю солдат негайно маскує шаром чистого снігу.

Після завершення обладнання та маскуванню окопу лопату слід заховати в чохол.

ВИБІР МІСЦЯ ДЛЯ ВЕДЕННЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Спостереження – один зі способів розвідки наземного і повітряного противника. Воно ведеться в усіх видах бойових дій. Для ведення спостереження у відділенні призначається спостерігач із числа солдатів. У нього може бути прилад спостереження, наприклад бінокль чи прилад нічного бачення.

Отримавши наказ від командира відділення, спостерігач усвідомлює: орієнтири та умовні найменування місцевих предметів; сектор (смугу, напрямок, район, об'єкт) спостереження; відомості про противника і свої підрозділи; де вибрати місце для спостереження і як його обладнати та замаскувати; на що звернути особливу увагу; порядок доповіді про результати спостереження і сигнали оповіщення про повітряного противника.

Умовне найменування місцевих предметів застосовується для полегшення орієнтування на місцевості, на якій є багато однотипних предметів. Підбирається умовне найменування відповідно до якої-небудь характерної ознаки даного місцевого предмета, наприклад, поле «Жовте», ліс «Темний», гай «Фігурний», висота «Кругла». Усвідомивши отриману задачу, спостерігач обирає місце для спостереження, якщо воно не було вказане, і займає його. Після цього він визначає відстань до орієнтирів і

характерних місцевих предметів у призначеному секторі, не припиняючи спостережень за противником.

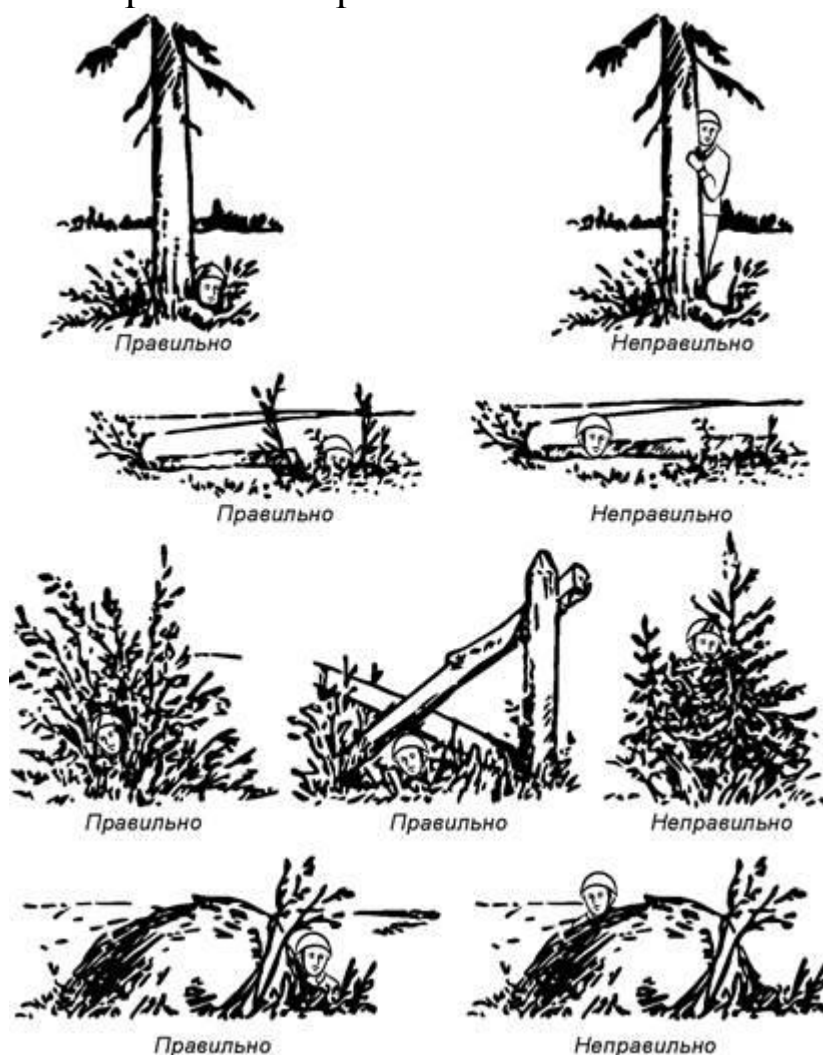

Рис. 2.47. Вибір місця для спостереження

Місце для спостереження зазвичай вибирається поблизу командира, щоб мати можливість голосом доповідати про результати спостереження. Воно повинне забезпечувати хороший огляд, маскуванню, укриття від вогню противника і мати зручні підходи. Спостерігачеві необхідно розташовуватися так, щоб можна було якнайбільше бачити й чути, водночас залишаючись невидимим для супротивника.

Не рекомендується розташовуватися для спостереження на гребнях висот, вершинах пагорбів і курганів, поблизу місцевих предметів, які окремо розміщені (дерево, кущ, будова, міст, перехрестя доріг тощо). Вони можуть бути орієнтирами ворога і привернути його увагу. Якщо виявиться, що окремий предмет дуже зручний для спостереження, то розміщуватися біля нього краще з тіньового боку. В окопі, воронці або канаві треба розташовуватися так, щоб іззаду були насип, бугор або кущ, на тлі яких голова

спостерігача була б непомітна. На малюнку на с. 146 показано правильне і неправильне розташування спостерігача поблизу місцевих предметів.

Основним місцем укриття спостерігача від вогню противника є окоп. Тому треба за першої ж нагоди викопати його й замаскувати. Під час обладнання окопу не можна ні на мить припиняти спостереження за противником і потрібно бути в готовності до негайного відкриття вогню. Для маскування використовують підручні матеріали, які за своєю формою і забарвленням не змінюють загального тла місцевості, прилеглої до місця спостереження.

2.4.3. Завдання, прийоми і способи дій солдата на полі бою у складі бойової групи. Склад бойової групи

Пошук ефективних способів ведення бойових дій в арміях держав, які брали участь у локальних війнах та обмежених збройних конфліктах останніх десятиліть, викликав появу тактики групового бою, основу якої складають дії бригадних, батальйонних, ротних тактичних груп, а також бойових груп, які формуються у взводах і навіть у відділеннях піхоти.

Збільшення ролі невеликих підрозділів у боротьбі з нечисленними групами противника обумовило доцільність створення у складі механізованих відділень позаштатних бойових груп - «двійок» і «трійок», які налічують відповідно два або три військовослужбовці.

Розподіл відділення на бойові групи дозволяє створити більш гнучкий та розосереджений бойовий порядок, підвищити ефективність вогневого ураження противника й живучість підрозділу, забезпечує взаємну підтримку і прикриття вогнем на полі бою під час здійснення маневру. При використанні групової тактики значно підвищується роль молодших командирів, старших груп і взагалі самостійність і відповідальність кожного військовослужбовця за виконання поставленого бойового завдання.

Однією з причин створення бойових груп стало й те, що в ході бойових дій у сучасних умовах особливе місце посіли снайперські дії. Саме снайпер, уражаючи важливі цілі, часто визначає успіх підрозділу.

Зараз снайпера включають до складу групи й автоматники, кулеметники, гранатометники, які діють з ним у парі, стали допомагати йому в пошуках цілі, забезпечувати його охорону, вибір позиції, її маскуванню. У результаті підвищилася ефективність не тільки снайперів, але й самих бойових груп.

Групова тактика не є універсальною, тобто вона застосовується не в усіх випадках бойових дій відділення. Ефективне її використання вимагає від командирів високої тактичної підготовки, вміння організувати взаємодію між бойовими групами, із сусідами, із засобами підтримки, здійснювати стійке управління бойовими групами, їхнє всебічне забезпечення в ході бою.

Склад бойових груп залежить від організаційно-штатної структури відділення і наявності вогневих засобів. Відділення складає, як правило, три бойові групи, дві з яких - вогневі, а одна - маневрена.

Маневрена група призначена для виконання завдань щодо знищення противника, міцного утримання займаних позицій та об'єктів, захоплення його об'єктів, озброєння й техніки.

Вогнева група призначена для підтримки вогнем дій маневреної групи й виконання разом з нею її завдань.

РОЗПОДІЛ ОБОВ'ЯЗКІВ МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ В БОЙОВІЙ ГРУПІ. ПОРЯДОК ДІЙ У СКЛАДІ БОЙОВИХ ГРУП

Досвід показує, що за належної підготовки і всебічного забезпечення бойові групи можуть успішно виконувати завдання як у наступі, так і в обороні.

У разі ведення наступу командир відділення вказуються: напрямок руху, смуга висування, рубіж переходу в атаку (або умовний сигнал на перехід в атаку), спосіб і об'єкт атаки, а також напрямок продовження наступу. Своєю чергою командир відділення визначає старшому кожної бойової групи: напрямок руху, смугу висування, рубіж переходу в атаку (або умовний сигнал на перехід в атаку), спосіб атаки противника (з фронту, з виходом у фланг або в тил, одночасно із сусідньою бойовою групою або самостійно, із застосуванням засобів задимлення або без них), об'єкт атаки і напрям продовження наступу.

Старші бойових груп визначають відповідні завдання кожному солдату. У ході висування до переднього краю противника (зближення з противником) зазначені завдання через

кожні 50-100 м можуть уточнюватися або ставитися заново (з урахуванням характеру дій противника, втрат особового складу тощо).

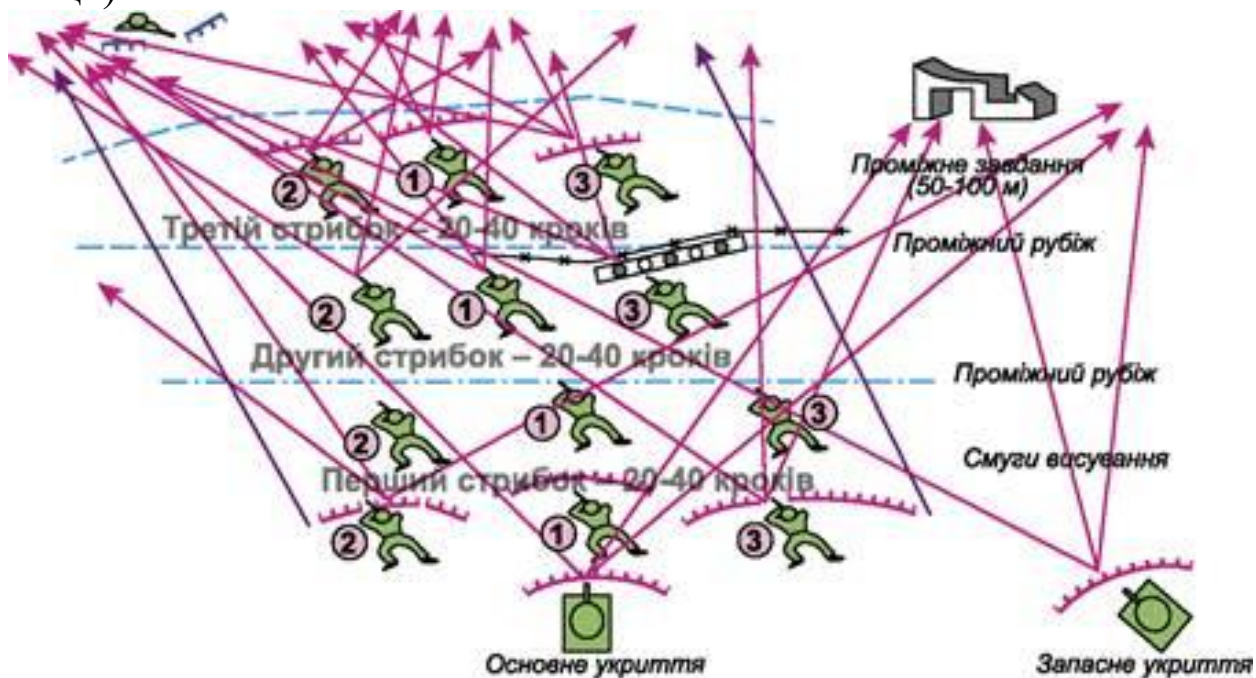

Рис. 2.48. Схема дій бойової групи в умовах ближнього бою

Інтервали між військовослужбовцями бойової групи повинні становити 5-6 кроків.

Кожному військовослужбовцю, з урахуванням умов місцевості, на напрямку дій групи вказуються дві-три вогневі позиції, які необхідно змінювати після декількох коротких черг.

Кожному солдату бойової групи призначаються сектори стрільби - основний і додатковий, вони повинні перекриватися між військовослужбовцями, які діють поруч, не менше ніж на $10-15^\circ$ (170-250 тисячних), створюючи зону суцільного вогню.

Висування на рубіж переходу в атаку відбувається на дистанціях, які забезпечують візуальне спостереження за діями один одного і взаємну підтримку вогнем. Атака на противника відбувається, як правило, під прикриттям димів.

Переміщення на полі бою здійснюється послідовно, наприклад так, як показано на малюнку на с. 151. Спочатку стрілець 1 (найбільш підготовлений і фізично розвинений солдат у групі) під вогневим прикриттям кулеметника і старшого стрільця, застосовуючи різні способи пересування на полі бою - прискореним кроком, бігом (пригнувшись), перебіжками – 2-3 «стрибками» («ривками») повинен вийти на рубіж 50-100 м, при цьому довжина

«стрибків» між зупинками для перепочинку залежить від умов місцевості та інтенсивності вогню противника і в середньому становить 20-40 кроків. Після зайняття рубежу стрілець обладнає бруствер і готується до ведення вогню для прикриття інших бійців із бойової групи.

Залежно від обстановки та прийнятого рішення послідовність переміщення інших військовослужбовців, і бойових груп у цілому, може бути різноманітною.

Переміщення має здійснюватися безсистемно, з використанням умовних сигналів (жестів) і команд.

Кожна бойова група повинна мати «кішку», шнури (2-3 на відділення) і вміти їх використовувати для розмінування мін на розтяжках, а також тих, які встановлено на ґрунті без заглиблення й маскуванню. Усі військовослужбовці повинні вміти використовувати багнет для того, щоб проробляти проходи в дротяних загородженнях противника, виводити з ладу лінії зв'язку і застосовувати його під час ведення рукопашного бою.

У ході виконання бойового завдання командир відділення управляє бойовими групами за допомогою встановлених сигналів управління, переміщаючись із однією з бойових груп або в проміжках між ними. Зв'язок з командиром взводу підтримується по радіо.

З виходом на рубіж переходу в атаку особовий склад бойових груп за командою командира відділення, використовуючи підтримку вогнем з озброєння бойових машин, рішучою атакою знищує противника.

Атака на противника відбувається, як правило, у такий спосіб. Вогневі групи (або одна з них) відволікають увагу противника і сковують його дії на одному з напрямків, а тим часом маневрена група непомітно просувається на один з його флангів або в тил.

З виходом до об'єкта атаки маневрена група засліплює противника димами й закидає гранатами та у взаємодії з вогневими групами одночасно атакою у фланг або тил знищує його (захоплює в полон).

Під час дій в обороні склад бойових груп може бути таким самим, як і в наступі.

Бойові групи можуть успішно використовуватися також у складі бойової охорони, сторожових застав, при проведенні

блокування, пошуку, патрулювання, при штурмових діях у населеному пункті, у горах.

Словник термінів

Мертвий простір – ділянка місцевості в межах прицільної дальності стрільби, у якій ціль не може бути уражена безпосереднім у неї влучанням.

Настильна стрільба – ведення вогню під малими кутами кидання, коли траєкторія польоту кулі (снаряду) є пологою, тобто має малу крутизну.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Що таке вогнева позиція? Як обладнується вогнева позиція відділення?

2. Які правила нанесення гриму на відкриті ділянки тіла солдата?

3. Як досягається маскування стрілецької зброї? Поміркуйте й запропонуйте свої варіанти.

4. Як обрати місце для ведення вогню і спостереження?

5. Поясніть таку доповідь спостерігача: «Орієнтир 3, ліворуч 25, ближче 50, перед кущем - гранатометник».

6. Від чого залежить склад бойових груп?

7. Поясніть причини появи бойових груп у складі механізованих відділень.

Формуємо компетентності

1. У який бік від укриття краще відповзати в разі ведення вогню противником із нарізної зброї, виготовленої в Японії? Відповідь обґрунтуйте.

2. Розв'яжіть задачу. Спостерігач у польовий бінокль помітив диверсійно-розвідувальну групу (ДРГ) противника, яка зупинилась на рубежі стовпів лінії електропередач. Відомо, що відстань між стовпами 50 м. У біноклі вона займає дві великі поділки горизонтальної кутомірної шкали (20 тисячних). Яка відстань до ДРГ?

3. Зображення ворожого піхотинця помістилось у польовому біноклі по вертикалі між рисочкою і хрестиком, що відповідає 5-ти тисячним. Висота піхотинця 1,5 м. Визначте дальність до нього.

Який приціл на автоматі слід установити для влучної стрільби по піхотинцю?

Практичні завдання

1. Використовуючи макет автомата, випробуйте різні види його носіння. Які позитивні й негативні моменти ви відмічаєте? Чи є у вас власні пропозиції щодо носіння автомата?

2. Схарактеризуйте способи пересування солдата на полі бою. Об'єднайтесь у «бойові групи» й повправляйтесь у перебіжках на «полі бою».

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/zavdannya-priyomi-i-sposobi-diy-soldata-na-poli-boyu-u-skladi-boyovo-grupi-sklad-boyovo-grupi-rozpodil-obov-yazkiv-mizh-viyskovosluzhbovcyami-ta-h-vza-modiya-v-boyoviy-grupi-poryadok-diy-u-skladi-boyovih-grup-za-pidruch-gnatyuka-m-2018-1202976.html>

РОЗДІЛ III. МАТЕРІАЛИ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ (ДІВЧАТА)

3.1. Орієнтовний план проведення навчально-польових зборів

Орієнтовний план проведення навчально-тренувальних занять

№ з/п	Назва розділу	Кількість годин	1 день	2 День	3 день
1	Основи медичних знань і допомоги	5	5		
2	Домедична допомога в умовах бойових дій (тактична медицина)	11		6	5
3	Контроль практичних навичок	2	1		1
	Всього:	18	6	6	6

3.2. Основи медичних знань і домедичної допомоги

3.2.1. Штучне дихання, його різновиди. Методика й техніка проведення штучної вентиляції легень

Вам уже відомо, що штучне дихання є важливим елементом серцево-легеневої реанімації і виконується відразу після кожних тридцяти натискань на грудну клітку.

Застосовуючи технологію штучного дихання, ви маєте виконати 2 вдихи в рот або ніс постраждалого і так чергувати: 30 натискань на грудну клітку і 2 вдихи аж до по прибуття бригада екстреної (швидкої) медичної допомоги (появи спонтанного дихання, повного вашого фізичного виснаження, появи небезпеки).

Важливим у забезпеченні виживання постраждалого під час серцево-легеневої реанімації є те, що 2 вдихи потрібно виконати швидко – до 5 с.

Збільшення тривалості штучної вентиляції легень більш ніж протягом п'яти секунд під час серцево-легеневої вентиляції негативно впливає на виживання постраждалих!

Саме тому ви маєте навчитися швидко і безпечно виконувати 2 вдихи під час серцево-легеневої реанімації. За цих умов потрібно скористатися бар'єрним пристроєм, який вбереже від контакту зі слизовими оболонками рота або носа постраждалого і можливості зараження інфекцією.

Є дві основних методики виконання штучної вентиляції легень:

- а) рот до рота;
- б) рот до носа.

Метод «Рот до рота»

Рисунок 3.1. Розміщення бар'єрного пристрою над ротом постраждалого і затискання носа постраждалого

Рисунок 3.2. Утримання дихальних шляхів прохідними

Рисунок 3.3. Видиху рот постраждалого

- Розмістіть бар'єрний пристрій над ротом постраждалого й затисніть ніс постраждалого вказівним і великим пальцями руки, яка лежить на чолі постраждалого (Рис. 3.1).

- Утримуйте дихальні шляхи прохідними (закиньте голову або виведіть нижню щелепу, якщо є підозра на травму голови чи шиї) (Рис. 3.2).

- Залиште рот трохи відкритим, одночасно підтримуючи в піднятому положенні нижню щелепу. Наберіть у свої легені повітря – виконайте спокійний вдих. Охопіть рот постраждалого своїм, простежте, аби була дотримана герметичність (Рис. 3.3).

- Зробіть спокійний видих у рот або ніс постраждалого протягом 1 с, переконуючись, що повітря не виходить поза рот постраждалого.

- Зауважте краєм ока, чи грудна клітка постраждалого піднялася, як при нормальному диханні – такі рятувальні видихи є ефективними.

- Утримуючи голову відведеною, а нижню щелепу – піднятою, відірвіть свій рот від рота постраждалого й спостерігайте, чи опускається його грудна клітка під час видиху.

- Ще раз наберіть повітря й аналогічно виконайте другий видих у рот постраждалого.

Метод «Рот до носа»

Цей метод (Рис. 3.4) застосовують у випадку неможливості розкрити рот або в разі його ушкодження. Утримуйте дихальні шляхи прохідними, закрийте рот, розташуйте бар'єрний пристрій над носом постраждалого, виконайте два видихи в тіло постраждалого.

Рисунок 3.4. Штучна вентиляція легень методом «рот до носа»

Якщо штучне дихання не спричиняє піднімання грудної клітини, як це буває при нормальному диханні, перед черговою спробою:

- перевірте ротову порожнину постраждалого й вилучіть видимі чужорідні тіла;
- перевірте, чи голова правильно відведена назад, а щелепа правильно піднята;
- виконайте одну-дві (не більше) спроби штучної вентиляції легень (ефективні чи неефективні) щоразу перед тим, як розпочнете знову натискати на грудну клітку.

У людей різного віку є свої особливості штучної вентиляції легень, які подані в табл. 6.1.

Таблиця 3.1

Особливості штучної вентиляції легень в осіб різного віку

Вік	Дорослий (понад 8 років)	Дитина (1-8 років)	Немовля (до 1 року)
Положення голови	Голову закидають, підборіддя піднімають		Голову злегка закидають
Положення носа	Ніздрі щільно затискають великим і вказівним пальцями		Щільно охоплюють губами рот і ніс постраждалого
Положення рота	Щільно охоплюють губами рот постраждалого		
Вдування	Звичайний видих в рот постраждалого протягом 1 с	Неглибокий видих в рот постраждалого протягом 1 с	Легкий видих у рот і ніс постраждалого протягом 1 с

Уникайте вдихання видихуваного повітря постраждалого. Це може перешкодити вам продовжувати штучну вентиляцію легень.

Штучна вентиляція легень має вагоме значення для життя постраждалого. Але якщо бар'єрних пристроїв немає, можна здійснити лише натиск на грудну клітку!

Важливість штучної вентиляції легень під час серцево-легеневої реанімації, потрібність її швидкого і ефективного виконання загалом не підлягають сумніву. Тому потрібно старанно опанувати методику штучної вентиляції легень методом «рот до рота» і «рот до носа».

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Чому важливо швидко виконувати 2 вдихи під час штучної вентиляції легень не довше 5 с?
2. Які є методи штучної вентиляції легень?
3. У якому випадку доцільно застосовувати метод штучної вентиляції легень «рот до носа»?
4. Чому штучну вентиляцію легень можна виконувати винятково за наявності бар'єрного пристрою?
5. Яка послідовність штучної вентиляції легень методом «рот до рота»?
6. Які особливості штучної вентиляції легень в осіб різного віку?

Формуємо компетентності:

Уявіть три різні ситуаційні задачі та визначіться з алгоритмом дій під час її розв'язання.

Тестове завдання:

<https://naurok.com.ua/test/shtuchne-dihannya-ta-yogo-riznovidi-metodika-i-tehnika-provedennya-shtuchno-ventilyaci-legen-1067747.html>

3.2.2. Непрямий масаж серця як спосіб відновлення діяльності серцево-судинної системи, методика його виконання

Вам уже відомо, що найважливішим методом, який сприяє виживанню постраждалого із раптовою зупинкою кровообігу, є непрямий масаж серця.

Його здійснюють шляхом натискання на грудну клітку з певною силою і частотою. Коли ви натискаєте на грудну клітку щоразу із серця видавлюється порція крові. За цих умов зростає тиск в судинній системі, який на мінімальному рівні забезпечує доставку кисню до серцевого м'яза й мозку.

Отже, якщо в дорослого постраждалого немає ознак життя (він непритомний і не дихає), розпочніть натискання на грудну клітку згідно із поданою нижче послідовністю:

- Станьте на коліна біля постраждалого.
- Знайдіть середину грудної клітки постраждалого (Рис. 3.5) і покладіть основу долоні однієї руки у визначену точку натискання (Рис. 3.6).

Рисунок 3.5. Визначення місця натискання на грудній клітці

Рисунок 3.6. Розташування основи долоні у визначеній точці натискання

Рис. 3.7. Розташування рук на грудній клітці постраждалого

- Покладіть зап'ястя другої руки на тильний бік кисті першої руки (Рис. 3.7).
- Нахиліться над постраждалим, не згинайте руки в ліктях і натискайте всім тілом на глибину 5-6 см 30 разів поспіль (Рис. 3.8).

Рисунок 3.8. Техніка натискання на грудну клітку

Рисунок 3.9. Розташування рук під час непрямого масажу серця дитині від 1 до 8 років

- Після кожного натискання дайте змогу грудній клітці розправитися й повернутися у вихідне положення, не відривайте рук від грудної клітки.

- Повторюйте натискання з частотою 100-120 разів за хвилину (трохи менше, ніж 2 натиски за секунду).

- Період натискання і період повернення грудної клітки до вихідної форми повинен бути однаковим.

Зменшення глибин натиску чи частоти натискань негативно впливає на виживання постраждалих!

В осіб різного віку є свої особливості непрямих масажу серця (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Особливості натискань на грудну клітку в людей різного віку

Вік	Дорослий (понад 8 років)	Дитина (1-8 років)	Немовля (до 1 року)
Положення рук	Дві руки на середині грудної клітки	Одна рука на середині грудної клітки (іл. 7.5)	Два пальці на середині грудної клітки (іл. 7.6)
Глибина натискань	5-6 см	4 см (приблизно 1/3 товщини грудної клітки)	3 см (приблизно 1/3 товщини грудної клітки)
Темп	30 натискань з частотою 100-120 за 1 хв	15 натискань з частотою 100-120 за 1 хв	15 натискань з частотою 100-120 за 1 хв
Цикл	30 натискань : 2 вдування	15 натискань : 2 вдування	15 натискань : 2 вдування

Рисунок 3.10. Варіанти розташування рук і непрямий масаж серця дитині до одного року

Застосовуючи сучасні манекени для СЛР зі зворотним зв'язком, ви зможете сформувати навички ефективного непрямого

масажу серця в осіб різних вікових груп, застосовуючи відповідну глибину і частоту натискань на грудну клітку.

Однак запам'ятайте, що протягом півроку ця навичка як елемент м'язової пам'яті в більшості людей забувається. Тому потрібно систематично її поновлювати у тренувальному центрі.

Поновлення навички відбуватиметься щоразу легше, бо тепер ви ґрунтовно ознайомилися з методикою натискання на грудну клітку під час непрямого масажу серця в людей різного віку.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. У чому полягає важливість якісного натискання на грудну клітку під час раптової зупинки серця?

2. Як правильно розташувати руки на грудній клітці під час непрямого масажу серця в осіб різного віку?

3. З якою глибиною здійснюється натискання на грудну клітку під час непрямого масажу серця в осіб різного віку?

4. З якою частотою здійснюється натискання на грудну клітку під час непрямого масажу серця в осіб різного віку?

Формуємо компетентності:

Уявіть три різні ситуаційні задачі та визначіться з алгоритмом дій під час її розв'язання.

Тестове завдання: пройдіть тест за посиланням:

<https://naurok.com.ua/test/nepryamiy-masazh-sercya-453655.html>

3.2.3. Алгоритм відновлення прохідності верхніх дихальних шляхів. Прийом Геймліха

• *Доповніть речення: «Процес з гострим перебігом, що виникає через недостатність кисню в крові та тканинах, з наступним накопиченням в організмі вуглекислого газу – це...»*

• *З'ясуйте, чи є повними синонімами слова «асфіксія», «ядуха», «задуха»? Яке їхнє лексичне значення? Яке походження слова «асфіксія»?*

Розгляньмо послідовність проведення й правильність виконання дій з метою надання допомоги за часткової та повної непрохідності дихальних шляхів у дорослих і дітей.

Відповідно до уніфікованого клінічного протоколу екстреної медичної допомоги для дорослих і дітей, старших одного року, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 15 січня 2014 року № 34, медична допомога пацієнтам з гострою непрохідністю дихальних шляхів стороннім тілом до приїзду машини швидкої допомоги повинна бути надана в перші хвилини від потрапляння його в дихальні шляхи та, якщо можна, у перші секунди з моменту появи задухи (асфіксії).

Після встановлення в постраждалого стану часткової або повної непрохідності необхідно зателефонувати в оперативно-диспетчерську службу центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф або попросити когось це зробити. Під час розмови з диспетчером треба повідомити його про затруднення або відсутність дихання в постраждалого та можливу причину цього стану – потрапляння стороннього тіла.

Відтак вислухайте і виконайте поради диспетчера, які мають бути такими:

- впевніться у власній безпеці і оцініть ситуацію;
- визначте, чи постраждалий притомний, запитайте в нього: «Чи ти вдавився?»;
- визначте, чи може постраждалий кашляти і дихати. Зазвичай стає дихати легше, якщо встати і опертися на стілець або стіл. Якщо так, то фізичних зусиль для надання допомоги застосовувати не потрібно: постраждалий, як правило, може самостійно відкашляти стороннє тіло. Потрібно триматися поряд із постраждалим, спостерігати за ефективністю його дихання, заспокоювати його і спонукати кашляти. Кашель – найефективніший спосіб усунення стороннього тіла.

При цьому, якщо стороннє тіло, що було виштовхнуте з дихальних шляхів під час нападу кашлю, залишилось у порожнині рота, його слід негайно вилучити, оскільки після звільнення ДШ відбувається обов'язковий (рефлекторний) глибокий вдих і стороннє тіло знову може потрапити в дихальні шляхи.

- якщо постраждалий притомний, але у нього різко зростає загальна слабкість, уповільнюється і припиняється дихання та кашель, він тримається руками за шию, його обличчя набуває синюшного відтінку, негайно почніть надавати допомогу;
- візьміть постраждалого за торс, однією рукою обхопіть його на рівні верхньої частини живота, а другою нахиліть його тулуб

уперед до кута 30-45° обличчям донизу і виконайте 5 різких, але не дуже сильних ударів долонею між лопатками (Рис 3.11). За відсутності ефекту повторіть цю маніпуляцію;

Рисунок 3.11. Допомога при непрохідності ДШ, якщо постраждалий притомний, але в нього різко погіршується самопочуття

Не поспішайте виконувати відразу всі п'ять ударів – після кожного удару контролюйте відходження стороннього тіла з дихальних шляхів постраждалого.

Якщо ці дії виявилися безуспішними, застосуйте піддіафрагмальний поштовх (прийом Геймліха) (Рис. 3.12).

Рисунок 3.12. Піддіафрагмальний поштовх (прийом Геймліха)

Техніка виконання прийому Геймліха. Якщо постраждалий перебуває у вертикальному положенні, станьте позаду нього і обхопіть його своїми руками на рівні верхньої частини живота. Підтримуючи за тулуб, нахиліть постраждалого вперед. Складіть одну свою кисть у кулак і помістіть його великим пальцем у напрямку до тулуба у надчеревній ділянці.

Рисунок 3.13. Техніка виконання прийому Геймліха для надання допомоги при непрохідності ДШ

Другою своєю кистю зафіксуйте кулак зверху (Рис. 3.13). Різко стискайте живіт і нижні ребра постраждалого (до 5 разів) у напрямку знизу-вгору до діафрагми для того, щоб створити потужний зворотній рух повітря з легень (унаслідок раптового підвищення внутрішньочеревного тиску), яке і виштовхує стороннє тіло з гортані.

Слід пам'ятати про те, що, негайно, після того, як стороннє тіло покине гортань постраждалого, обов'язково (рефлекторно) відбудеться глибокий вдих, при якому стороннє тіло, якщо воно залишилося в роті, може знову потрапити в гортань, тому його необхідно негайно вилучити з рота.

Якщо ці дії неефективні, далі чергуйте 5 ударів між лопатками і 5 піддіафрагмальних поштовхів аж до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги або поки постраждалий не втратить свідомість. У цій ситуації важливо підтримати його, повільно опустити на землю, покласти на спину, не давши йому впасти. Для цього необхідно поставити свою ногу між ногами постраждалого, і коли він втратить свідомість, то сповзе по вашій нозі на підлогу.

Рисунок 3.14. Виконання прийому Геймліха в лежачому положенні

Якщо постраждалий перебуває в горизонтальному положенні, то для вилучення стороннього тіла з дихальних шляхів існує так званий «прийом Геймліха в лежачому положенні» (Рис 3.14).

Постраждалого слід вкласти на спину, сісти на його стегна «верхи» і двома кулаками здійснювати різкі натискання (поштовхи) на верхню частину живота у напрямку до легень, що забезпечує вже описаний механізм.

Іноді опис прийому Геймліха триває довше, ніж його виконання.

Так, якщо ви переглянете чудову стару американську комедію з елементами фантастики (Groundhog Day — «День бабака»), то не лише дістанете задоволення, а й спостерігатиме в дії прийом Геймліха.

В одному з епізодів головний герой рятує життя чоловікові, застосувавши цю методику. Цей вчинок, а також інші – благородні й безкорисливі, які Філ чинить, перетворюють його на найпопулярнішу людину в місті.

Цитату-ілюстрацію прийому Геймліха з цього фільму з можна побачити за посиланням <https://youtu.be/7aSCbM0Pi7A>

Самодопомога в разі непрохідності дихальних шляхів (аутоГеймліх).

Якщо відбулася гостра непрохідність дихальних шляхів і немає кому допомогти, потрібно здійснити самодопомогу (так званий аутоГеймліх).

Розмістіть кулак у надчеревній ділянці (підребер'ї), долонею іншої руки накрийте кулак і різко та сильно здійсніть поштовх руками знизу вгору і ззовні досередини (Рис. 3.15).

Рисунок 3.15. Положення рук під час виконання прийому аутоГеймліх

Рисунок 3.16. Один з варіантів виконання прийому аутоГеймліх

Якщо таким чином не вдалося виштовхнути стороннє тіло з дихальних шляхів, слід вдатися до більш ефективного варіанту аутоГеймліх: «навалитись» ділянкою надчерев'я на горизонтальний предмет, що міцно стоїть (спинку стільця, кут стола, перила) і за рахунок ваги власного тіла здійснити різкі поштовхи кілька раз знизу вгору і ззовні до середини (Рис. 3.16).

Якщо постраждалий втратив свідомість, підтримайте його, повільно опустіть на землю і застосовуйте штучну вентиляцію легень (ШВЛ): за методами («рот до рота» або «рот до носа») – якщо наявні відповідні захисні засоби (Рис. 3.17); якщо постраждалий не знайомий і немає відповідних захисних засобів, заслуговує на увагу метод Шюллера (Рис. 3.18).

Рисунок 3.17. Захисні засоби, які використовують під час здійснення ШВЛ

Рисунок 3.18. Виконання штучного дихання за методом Шюллера

Штучне дихання за методом Шюллера. Постраждалого кладуть обличчям догори, під спину підкладають валик з одягу. Рятувальник стає на коліна обличчям до постраждалого, ніби сідаючи «верхи» на його стегна, і кладе свої долоні на грудну клітку, розмістивши свої чотири пальці вздовж нижнього краю останніх ребер, а великі пальці відводить до середини грудної клітки.

Опускаючись вагою тіла на свої долоні, рятувальник тисне на грудну клітку постраждалого – здійснюється видих – потім

відхиляється назад, послаблюючи тиск на грудну клітку – здійснюється вдих. Такі рухи повторюють 14-16 разів на хвилину.

Штучну вентиляцію легень слід здійснювати аж до прибуття бригади швидкої медичної допомоги. Постійно контролюйте наявність пульсу на сонній артерії в постраждалого; у разі відсутності пульсу або невпевненості в його наявності починайте основні заходи з підтримання життєдіяльності, зокрема СЛР; якщо внаслідок повної непрохідності дихальних шляхів постраждалий знепритомнів, рятувальники мають почати натискання на грудну клітку навіть тоді, коли пульс ще відчутний.

Після кожного відкриття дихальних шляхів перевіряйте під контролем зору ротову порожнину постраждалого і видаляйте сторонні тіла, які, можливо, були виштовхнуті в ротову порожнину внаслідок ваших дій (Рис. 3.19);

Не залишайте постраждалого без нагляду (Рис 3.20).

Стороннє тіло з порожнини рота видаляйте обережно, остерігайтеся проштовхнути його далі в дихальні шляхи і таким чином посилити непрохідність!

Рисунок 3.19. Стороннє тіло з рота видаляйте пальцем, обгорнутим серветкою або бинтом, повернувши голову постраждалого набік

Рисунок 3.20. Не залишайте постраждалого без нагляду

Рисунок 3.21. Проведення грудного поштовху у вагітних

Не можна застосовувати прийом Геймліха за таких умов:

- підозра на травматичне пошкодження ребер і органів грудної порожнини;
- підозра на травматичне пошкодження органів черевної порожнини;
- надмірна маса постраждалого;
- виражені набряки;
- постраждала – жінка в другій половині вагітності (Рис. 3.21).

Допомогу в разі непрохідності дихальних шляхів у дітей надають відповідно до віку пацієнта.

Рисунок 3.22. Варіанти допомоги у разі непрохідності дихальних шляхів у малюків до року

Малюків до року укладають на передпліччя або стегно обличчям вниз так, щоб голова була нижче рівня тулуба, і виконують 5 енергійних поштовхів (ударів) по спині між лопатками (Рис. 3.22, а, б).

Якщо цей прийом виявився неефективним, дитину потрібно покласти на рівну тверду поверхню обличчям догори і, сильно закинувши голову (щоб дихальні шляхи стали максимально прохідними), 5 разів з інтервалом в 1 секунду різко натискати на середину грудини (Рис. 3.22, в, г).

Рисунок 3.23. Варіанти допомоги за непрохідності ДШ у дітей старших за один рік

Дитину старше за один рік, у разі часткової непрохідності (ще може дихати, кашляти і говорити), нахиліть уперед або покладіть собі на коліна (Рис. 3.23). Відтак зробіть 5 ударів у міжлопаткову ділянку і після кожного перевіряйте, чи вийшло стороннє тіло в ротову порожнину.

У разі повної непрохідності (за умови збереження свідомості!), застосовують прийом Геймліха, як у дорослих (Рис. 3.24).

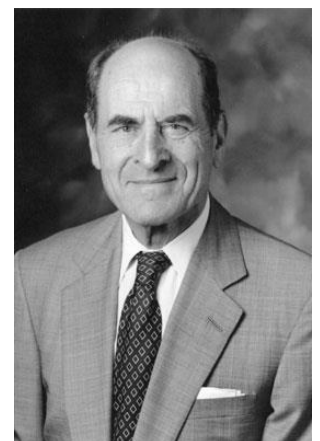
Рис. 3.24. Варіанти допомоги дітям за повної непрохідності ДШ

Для цього треба обійняти дитину ззаду або поставити її спиною до себе; стати на коліна; обхопити корпус постраждалої дитини руками; з'єднати руки (як зображено на Рис. 3.24, а, в); провести 5 поштовхів у підребер'ї, щоб виштовхнути стороннє тіло.

Після кожного з поштовхів треба оглянути порожнину рота дитини. Якщо непрохідність зберігається і дитина втрачає свідомість, слід негайно приступити до проведення серцево-легеневої реанімації.

Генрі Джуда Геймліх – всесвітньовідомий американський хірург. Він здобув популярність як винахідник методу піддіафрагмальних поштовхів у разі, якщо в горло людині потрапив сторонній предмет («прийом Геймліха», 1974), а також різними винаходами (зокрема «клапан Геймліха», 1963).

Закінчив Корнелський університет і пізніше – медичний коледж зі ступенем доктора медицини

(1943). Під час Другої світової війни у 1944 р. служив морським піхотинцем на японському фронті. Після демобілізації пройшов спеціалізацію з торакальної хірургії в госпіталях Нью-Йорка (1946-1950). У 1969 р. переїхав з Нью-Йорка в Цинциннаті, де очолив хірургічне відділення в Єврейській лікарні.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Що треба робити в разі виникнення часткової непрохідності дихальних шляхів у дорослої людини?

2. Яку допомогу слід надавати дорослому за повної непрохідності ДШ?

3. Чи можлива самодопомога за непрохідності дихальних шляхів?

4. Як надати допомогу дітям різного віку в разі потрапляння стороннього тіла в ДШ?

Формуємо компетентності: уявіть три різні ситуаційні задачі та визначіться з алгоритмом дій під час її розв'язання.

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/domedichna-dopomoga-v-razi-porushennya-prohidnosti-dihalnih-shlyahiv-589711.html>

3.2.4. Види кровотеч. Алгоритм дій при кровотечі

Кровотеча – це витікання крові із кровоносних судин при порушенні їхньої цілісності.

Щоб правильно визначити алгоритм дій при кровотечі, необхідно визначити її вид. Першочерговим заходом надання допомоги при кровотечі є виведення або винесення потерпілого з небезпечної зони. Якщо кровотеча інтенсивна, обов'язково потрібно викликати медичну бригаду.

Під час сильної кровотечі потерпілий повинен чекати медичний персонал у лежачому положенні, пошкоджена частина тіла повинна бути піднята. При цьому не можна чіпати рану руками, очищати її від піску, бруду, іржі тощо, видаляти з рани сторонні предмети, уламки скла. Предмет, який ушкоджує тіло, потрібно акуратно зафіксувати марлевою пов'язкою, щоб зупинити подальший розрив тканин. Можна обробити краї поверхні рани

антисептиком у напрямку від центру пошкодження, не допускаючи попадання йодної настоянки в саму рану.

Кровотечі класифікуються за різними критеріями.

За напрямком витікання крові:

- зовнішня. Кров виливається в зовнішнє середовище безпосередньо з рани або через природні отвори тіла;
- внутрішня. Кров скупчується в порожнинах тіла, які не сполучаються з навколишнім середовищем. Це плевральна, перикардіальна, черевні порожнини, порожнини суглобів тощо. Найбільш небезпечний вид кровотеч.

За видом ушкоджених судин:

- капілярна. Кровотеча поверхнева, кров за кольором близька до артеріальної, виглядає як насичено-червона рідина. Кров витікає в невеликому обсязі, повільно. Так званий симптом «кривавої роси»: кров з'являється на ураженій поверхні повільно у вигляді невеликих, повільно зростаючих крапель, які нагадують краплі роси або конденсату.

Зупинка кровотечі проводиться за допомогою тугого бинтування (Рис. 3.25). За адекватної здатності крові до згортання кровотеча проходить самостійно без медичної допомоги;

Рисунок 3.25. Зупинка капілярної кровотечі

- венозна. З рани струмує темна за кольором венозна кров. Згустки крові, що виникають при пошкодженні, можуть змиватися потоком крові, тому можлива крововтрата. При наданні допомоги на рану необхідно накласти марлеву пов'язку. Якщо є джгут, то його потрібно накладати так, щоб утруднити надходження венозної крові до рани, у разі пошкодження кінцівки джгут повинен бути накладений на ту її частину, яка лежить нижче місця пошкодження;

Рис 3.26. Зупинка венозної кровотечі

- артеріальна. Ця кровотеча легко розпізнається за пульсуючим струменем яскраво-червоної крові, яка витікає дуже швидко. Надання першої допомоги необхідно почати з перетискання судини вище місця пошкодження. Далі накладають джгут.

Артерії притискають пальцями в певних точках вище рани. Можуть застосовуватися для притиснення артерій пальці або кулак. Це найшвидший спосіб зупинки артеріальної кровотечі. Використовується для підготовки до накладення джгута. Не використовується тривалий час, оскільки важко довго притискати пальцями артерії до кістки.

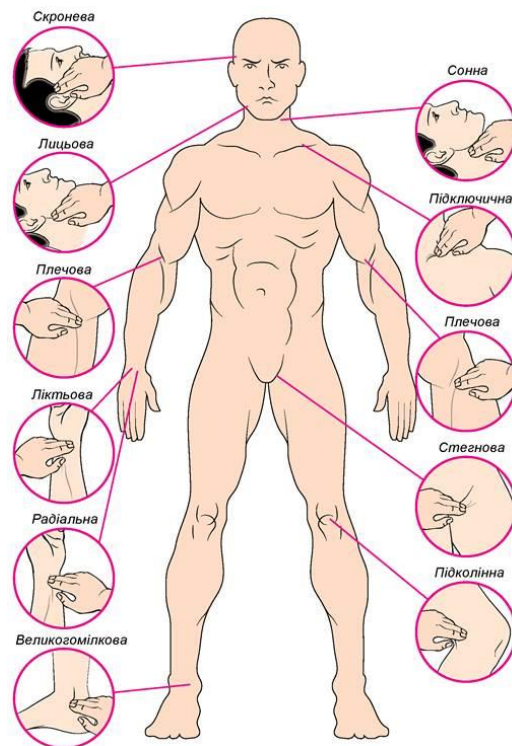

Рисунок 3.27. Розташування деяких артерій на тілі людини і місця їх натискання

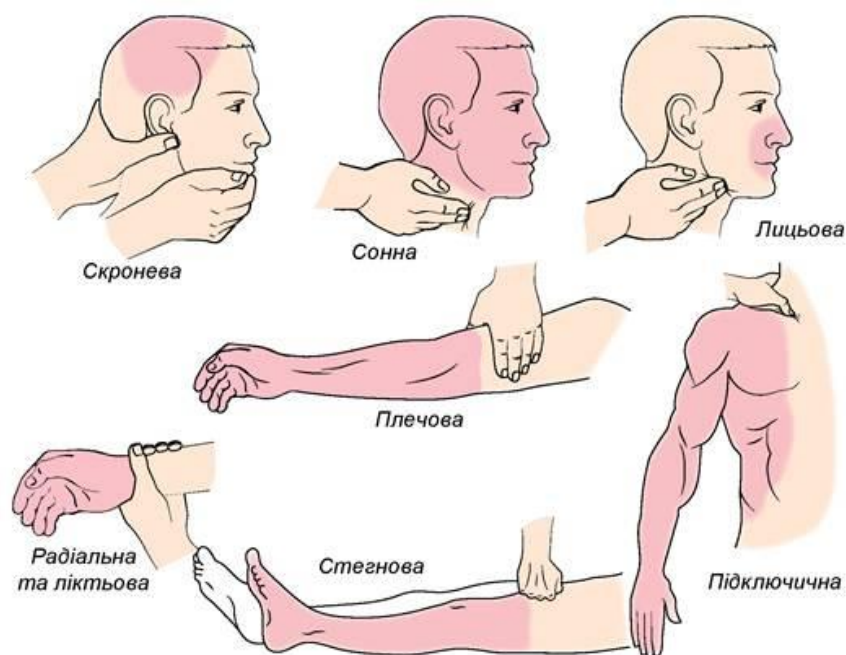

Рисунок 3.28. Зони на тілі людини, які живлять артерії, і місця, де їх потрібно натискати при кровотечі

- паренхіматозна. Спостерігається при пораненнях паренхіматозних органів (печінка, підшлункова залоза, легені, нирки, селезінка). Кров витікає з усієї поверхні рани органа. Для зупинки цієї кровотечі необхідне швидке хірургічне втручання;
- змішана. Виникає при одночасному пораненні артерій і вен, найчастіше при пошкодженні паренхіматозних органів, що мають розвинену мережу артеріальних і венозних судин, а також при глибоких проникаючих пораненнях грудної або черевної порожнини.

За походженням.

За походженням кровотечі бувають травматичними, викликаними пошкодженням судин, і атравматичними, пов'язаними з їх руйнуванням будь-яким патологічним процесом або з підвищеною проникністю судинної стінки.

За ступенем тяжкості кровотечі бувають легкими, середніми, важкими, масивними, смертельними, абсолютно смертельними.

За часом:

- первинна. Така кровотеча виникає безпосередньо після пошкодження судин (капілярів);
- вторинна. Виникає через кілька годин або днів після зупинки первинної кровотечі.

Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.06.2016 р. № 612 затверджено уніфікований клінічний протокол екстреної медичної допомоги «Масивна кровотеча з кінцівок».

НЕКОНТРОЛЬОВАНА КРОВОТЕЧА – НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНА ПРИЧИНА ПОПЕРЕДЖУВАНИХ СМЕРТЕЙ ПІСЛЯ ТРАВМАТИЧНОГО УШКОДЖЕННЯ

Концепція «попереджуваної смертності» виникла на початку 20-х років минулого століття у Великобританії у процесі ретельного розслідування материнських смертей, які не повинні були статися за умови нормального перебігу вагітності. Пізніше цією темою займався Девід Рутштейн. Він звернувся до експертів у сферах медицини, епідеміології, охорони здоров'я і суміжних галузей з метою виділення ряду причин, від яких смерть або інвалідність не повинні наставати за умови своєчасного та ефективного надання медичної допомоги. Група експертів припустила, що хвороба, інвалідність і передчасна смерть, які настають через такі причини, повинні бути сигналом тривоги і показником низької якості медичних послуг, що надаються населенню.

Отже, попереджувана смерть - смерть у результаті причин, які визначені експертами як такі, що можуть бути усунені зусиллями системи охорони здоров'я виходячи із сучасних знань та практики.

Встановлено, що попереджувана смертність населення зменшується більш швидкими темпами, ніж загальна смертність, якщо охорона здоров'я працює ефективно, якщо ж система охорони здоров'я населення не працює, попереджувана смертність зростає. Це також повною мірою стосується і попереджуваної смертності від поранень на полі бою. Якщо вчасно надається дошпитальна допомога, то рівень попереджуваної смертності серед воїнів зменшується, і навпаки, у разі запізненого надання допомоги - збільшується.

Неконтрольована кровотеча на полі бою була визнана найбільш значимою загрозою життю солдат за всю історію воєн. Тому що раніше буде надано допомогу пораненому щодо зупинки кровотечі, то більші будуть його шанси на збереження життя та здоров'я.

За даними зарубіжних джерел, неконтрольована кровотеча була провідною причиною попереджуваних смертей серед військових у В'єтнамі (9 % від загального обсягу втрат) і

залишилася такою в пізніших воєнних конфліктах в Іраку та Афганістані (2-3 % від загального обсягу втрат).

ТЕХНІКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРЯМОГО ТИСКУ НА РАНУ

Прямий тиск на рану здійснюють для зупинки капілярної кровотечі протягом 3-5 хвилин. Між тиснучою рукою і раною слід підкласти бинт, марлевий тампон, чисту носову хустку тощо.

При венозних, артеріальних та змішаних кровотечах прямий тиск на рану здійснюється як тимчасовий засіб для попередження крововтрати. У цей час іде пошук засобів для більш стабільного зупинення кровотечі (перев'язувального матеріалу для тиснучої пов'язки, джгута і т.д.). За можливості тиск на рану має здійснювати сам постраждалий.

Тиск на рану має бути інтенсивним настільки, щоб кровотеча припинилася. Навіть якщо не вдасться повністю зупинити кровотечу цим способом, він дозволяє зменшити крововтрати й дочекатися допомоги.

Будь-яка тканина, що міститься між раною і рукою, дозволяє зробити тиск на рану більш рівномірним і ефективним. Слід використовувати наявні під рукою тканини (частини одягу, носові хустки, рушники, простирадла тощо). Розмір шматка тканини, яким притискається рана, повинен бути більшим за розміри рани.

В ідеальному випадку для притиснення рани використовуються стерильні тканини.

Якщо ж має місце інтенсивна кровотеча, чистота матеріалу має другорядне значення. Головне - якомога швидше зупинити кровотечу. Дезінфекцією рани лікарі займуться пізніше.

Якщо рана глибока, то проводиться її тампонада - порожнина рани туго заповнюється тканиною, а вже тканина притискається рукою (Рис. 3.29).

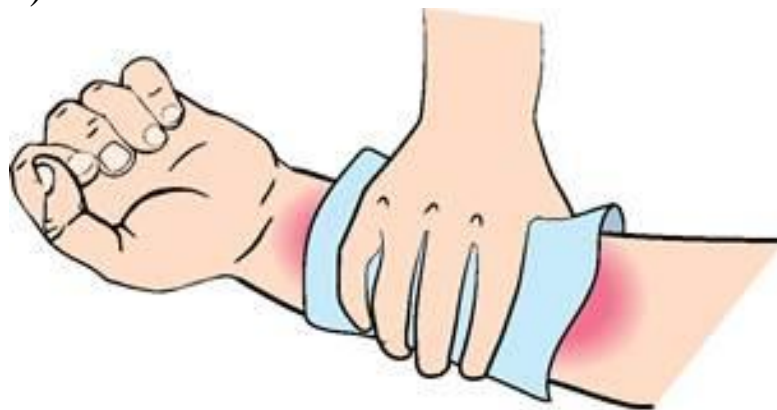

Рис. 3.29. Притискання тканини рукою

ТЕХНІКА НАКЛАДАННЯ ТУРНІКЕТА НА ВЕРХНІ ТА НИЖНІ КІНЦІВКИ

Турнікет - пристосування для тимчасової зупинки кровотечі (Рис. 3.30). Сучасний турнікет випускається в промислових умовах й активно застосовується для надання першої медичної допомоги в бойових умовах та умовах масових ушкоджень.

Перевагою цього виду джгута є краща стійкість до шкідливих та руйнівних факторів зовнішнього середовища, можливість накладання зверху на одяг, контрольоване стискання та послаблення, використання однією рукою.

Турнікет накладають, якщо відсутні протипоказання до його застосування, при артеріальних кровотечах, кровотечах, що не вдалось зупинити іншими методами, при травматичній ампутації кінцівок та при високому ризику смерті постраждалого від кровотечі.

Під час кровотечі з кінцівки, яка загрожує життю, необхідно накласти турнікет у такому порядку:

- 1. Затягнути турнікет навколо кінцівки з кровотечею на 5-8 см вище від місця поранення. Слід переконатися, що турнікет розташовано не на суглобі.
- 2. Потягти за липку стрічку турнікета якомога сильніше та зафіксувати його вільний кінець.
- 3. Закрутити вороток до зупинки кровотечі.
- 4. Зафіксувати вороток.
- 5. Записати час накладання турнікета.

Рисунок 3.30. Накладання турнікета

Турнікет повинен знаходитися на кінцівці не більше ніж 1,5-2 год, але протягом цього часу необхідно 1-2 рази попускати його на 10-15 хв, попередньо провівши пальцеве притискання артерії. Після послаблення турнікета його слід накладати трішки вище попереднього місця.

Якщо турнікет накладено правильно, то:

- кровотеча з рани припиняється;
- кінцівка стає блідою та холодною;
- пульс нижче накладання джгута не визначається.

ТЕХНІКА ТАМПОНУВАННЯ РАНИ

Щільне тампонування рани (Рис. 3.31) використовують при глибоких ранах - беруть довгий стерильний бинт (можна з місцевим кровоспинним засобом) і за допомогою пінцета (чи рук у хірургічних рукавичках) щільно виповнюють порожнину до появи сильних «розпираючих» больових відчуттів у постраждалого. Зверху накладають тиснучу пов'язку та 2-3 хв додатково притискають руками місце кровотечі.

Для тампонування ран з кровотечею та утворення штучного тромба використовуються гемостатичні засоби у вигляді гранул або більш сучасні - у вигляді кровоспинного бинта. Вони добре себе зарекомендували під час зупинок кровотеч поранених бійців Збройних Сил України на Сході України. Засіб для зупинки кровотечі хімічний (бинт кровоспинний тампонувальний з гемостатичним засобом) повинен бути в загальновійськовій індивідуальній аптечці бійця.

Як кровоспинний бинт ефективно використовується так звана бойова марля (Combat Gauze), яка являє собою стрічку, згорнуту в рулон і вкриту гемостатичним засобом (Рис. 3.31). Вона використовується при значних, зокрема артеріальних, кровотечах.

Головний механізм зупинки кровотечі при застосуванні бойової марлі - туге тампонування рани.

Рисунок 3.31. «Бойова марля» (Combat Gauze)

Формуємо компетентності

Користуючись мережею Інтернет, підготуйте розповідь про сучасні кровостинні засоби, які використовуються в ЗСУ під час зупинок кровотеч на полі бою.

ТЕХНІКА НАКЛАДАННЯ ДАВЛЯЧОЇ ПОВ'ЯЗКИ

Накладення давячої пов'язки для тимчасової зупинки зовнішньої кровотечі застосовують переважно при невеликих кровотечах, таких як венозні, капілярні та кровотечі з невеликих артерій. Цю пов'язку накладають таким способом: на рану накладають стерильну серветку, яку фіксують бинтом або приклеюють. Далі накладають щільний валик з тканини або вати, який буде тиснути на рану. Валик туго прибинтовують (Рис. 3.32).

Рисунок 3.32. Накладання тиснучої пов'язки

ВИКОРИСТАННЯ КОМПРЕСІЙНОЇ ПОВ'ЯЗКИ

Для зупинки кровотечі може використовуватися компресійна пов'язка - еластична пов'язка з нелипкою вшитою підкладкою (Рис. 3.33). Її зручно застосовувати в умовах бойових дій. Пов'язка має вбудовану притискну шину, яка дозволяє солдату змінювати напрям намотування пов'язки, обмотуючи її навколо кінцівки чи частини тіла, щоб створити тиск на рану. На додачу, притискна

шина також полегшує процес накладання пов'язки. Накладка на кінці пов'язки дозволяє фіксувати її для того, щоб вона не сповзла.

Є три розміри такої пов'язки: 10, 15, 20 см у ширину. Вони схожі на еластичні пов'язки, які використовують при розтягненні зв'язок, проте в них є три особливості:

- Ця стерильна нелипка пов'язка має таку будову, що дозволяє знімати її, не відкриваючи рану.
- Аплікатор тиску або притискна шина, яка знаходиться над раною задля того, щоб за потреби зупинити кровотечу за допомогою тиску. Це також дозволяє намотувати пов'язку в різні боки. Ця особливість є дуже корисною при кровотечі в області паху чи пошкодженні голови.
- Накладка на кінці пов'язки, яка використовується для фіксації пов'язки та для додаткового притиснення рани.

Фіксатор на кінці пов'язки можна накласти легким плавним рухом руки. Компресійна пов'язка є стерильною, не липкою, з підкладкою, яка може стиснути будь-яке місце, її легко намотувати та фіксувати, а також вона має додатковий фіксатор, схожий на джгут, який застосовується для додаткового обмеження кровопостачання рани.

При виконанні інструкцій з правильного застосування пов'язки (Рис. 3.34) необхідно притиснути притискну шину до підкладки, щоб забезпечити максимальну ефективність пов'язки та зупинити кровотечу.

Така компресійна пов'язка має бути в індивідуальній аптечці першої допомоги (ІФАК - Individual First Aid Kit).

Еластичний бинт

Герметична упаковка

Притискна шина

Мобільна підкладка

Рисунок 3.33. Компресійна пов'язка

Рисунок 3.34. Застосування компресійної пов'язки

ТЕХНІКА ВИНОСУ ПОРАНЕНИХ

Один солдат (санітар) може виносити пораненого без допоміжних засобів на руках, на плечі і на спині (див. Підручник для 10-го класу).

Найбільш дбайливим є винесення на руках. Цей метод можна застосовувати при більшості поранень (крім поранення в живіт), але він дуже трудомісткий і придатний лише для перенесення на невеликі відстані.

На спині переносять у випадках, коли не пошкоджені верхні кінцівки і поранений не втратив свідомості. Винесення на плечі протипоказане при пораненнях голови і живота. Усі три способи непридатні при переломі стегна, кісток тазу і хребта.

Для того щоб зручніше взяти пораненого на спину, бажано попередньо посадити його на яке-небудь підвищення (горбок, пеньок, камінь тощо). Після цього треба стати до пораненого спиною, опуститися на одне коліно, завести свої руки назад, узяти пораненого під стегна і разом з ним устати. Водночас поранений охоплює санітара за плечі або утримується за його ремінь.

Винесення на плечі починається аналогічним способом, тільки санітар стає до потерпілого не спиною, а обличчям. Опускаючись на одне коліно, він підсовує свою голову під руку пораненого і навалює його животом на своє плече з таким розрахунком, щоб голова потерпілого перебувала за спиною санітара, а ноги - на його грудях. Для більш надійної фіксації санітар однією рукою охоплює ноги пораненого і бере його за зап'ястя однойменної руки, а іншою рукою підтримує потерпілого за лікоть.

При винесенні на руках санітар стає збоку лежачого пораненого на одне коліно, підсовує свої руки під його спину і сідниці і встає разом з потерпілим.

Винесення пораненого двома санітарами без допоміжних засобів може здійснюватися трьома способами: на «замку», між собою і на руках (див. Підручник для 10-го класу).

При винесенні першим способом використовується «замок» з чотирьох або трьох рук. На «замок» пораненого розміщують у такий спосіб. Два санітари стають на різнойменні коліна (обличчям один до одного) біля ніг пораненого, саджають його на щільно зімкнуті коліна, підводять «замок» під сідниці, встають і починають рух. «Замок» з чотирьох рук застосовується, якщо поранений може триматися своїми руками за шиї носіїв, в іншому випадку треба використовувати «замок» з трьох рук. Якщо поранений, крім того, і без свідомості, його краще розташовувати на двох руках, а двома іншими підтримувати за плечі.

При другому способі (між собою) один із санітарів стає біля голови пораненого, інший - між його ногами і спиною до нього. За командою «Бери» перший підсовує обидві руки під пахви потерпілого, другий - під колінні суглоби. За командою «Піднімай» обидва санітари встають і починають рух. Під час перенесення не можна допускати здавлювання грудної клітки руками. Спосіб непридатний при переломах кінцівок, а також при пораненнях верхньої частини грудної клітки.

Третій спосіб (на руках) як найбільш трудомісткий використовується при винесенні на короткі відстані. Санітари стають збоку від пораненого (з його здорової сторони), опускаються на одне коліно, підводять руки (один під спину і поперек, другий - під сідниці і коліна) під потерпілого, встають і несуть перед собою.

Один санітар може виносити пораненого також за допомогою лямки. Лямка призначена, крім перенесення пораненого, також для волочіння поранених з поля бою, для витягування їх з танка і важкодоступних місць (зруйновані споруди, ями тощо).

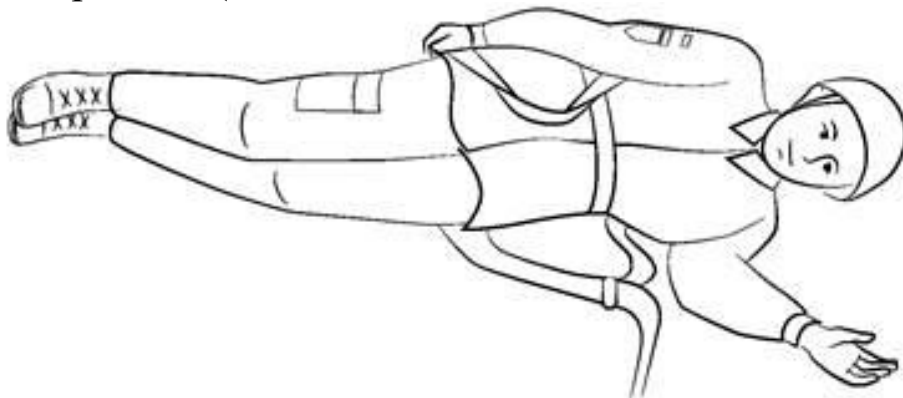
Залежно від характеру дій лямку можна складати вісімкою, кільцем або петлею.

Для перенесення пораненого санітар може використовувати лямку санітарну, складену у вигляді «кільця» або «вісімки».

Лямка, складена «кільцем», застосовується в разі, якщо потерпілий не може триматися за санітара руками або коли санітарові треба мати вільними руки (наприклад, у горах). «Кільце» підсувається під пораненого, що лежить на здоровому боці, з таким розрахунком, щоб ним були охоплені: угорі - надлопаткова ділянка, унизу - сідниці (Рис. 3.35). Решту частини «кільця» виводять через пахви на груди і передню поверхню стегон.

Після цього санітар лягає спиною до пораненого, надягає на свої надпліччя обидва півкільця, пов'язує їх кінцем лямки, повертається разом з пораненим на живіт, стає навпочіпки і піднімається на весь зріст (Рис. 3.36).

У разі використання лямки у вигляді «вісімки» ноги пораненого просовують у її петлі. Останні повинні бути розташовані так, щоб полотнища кілець підхоплювали сідниці, а перехрещення лямки перебувало під тазом потерпілого або на рівні його підборіддя. Санітар лягає спиною до пораненого, просуває свої руки у вільні частини петель лямки та одягає їх на плечі так, як одягають рюкзак (Рис. 3.37).

Рисунок 3.35. Поранений, підготовлений для перенесення за допомогою лямки, складеної кільцем

Рисунок 3.36. Перенесення пораненого за допомогою лямки, складеної кільцем

Рисунок 3.37. Перенесення пораненого за допомогою лямки, складеної вісілкою

Два санітари можуть переносити пораненого на лямці, ношах (табельних або імпровізованих) та інших підручних засобах (див. Підручник для 10-го класу).

Під час винесення пораненого часто буває зручно тримати його за лямки бронезилета.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Назвіть види кровотеч.
2. Розкажіть про надання першої допомоги під час кровотеч.
3. Які основні способи виносу поранених?

Формуємо компетентності: уявіть три різні ситуаційні задачі та визначіться з алгоритмом дій під час її розв'язання.

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/krovotechi-102817.html>

3.2.5. Домедична допомога при травмах окремих анатомічних ділянок

Вивчивши цю тему, ми:

- визначимо класифікацію переломів та вивихів;
- ознайомимось із особливостями надання домедичної допомоги при травмі очей та виявленні сторонніх тіл в рані;
- навчимося надавати домедичну допомогу при переломах та вивихах, травмі голови, травмі грудної клітки, травмі живота;
- оволодіємо навичками накладання шини з підручного матеріалу та проведення транспортної іммобілізації кінцівок.

1. Поняття про переломи кісток, їх класифікація. Вивихи суглобів, їх класифікація

Кістки, м'язи і тканини, що з'єднують їх (зв'язки, сухожилля або інші сполучні тканини, які називаються м'якими), утворюють кістково-м'язову систему. Вони утворюють форму тіла, надають йому стійкість і здатність рухатися. Отже, травми кісток і суглобів є одними з найнебезпечніших й таких, що здатні серйозно обмежити можливості людини.

Тканини кістково-м'язової системи можуть травмуватися з різних причин. Наприклад, переломи найчастіше виникають після удару, падіння або в результаті потрапляння в кістку кинутого предмета. Вивихи суглобів зазвичай також зумовлені невдалим падінням, ударом, різким рухом кінцівки в неприродному для суглоба напрямку.

Переломи, вивихи, розтягнення зв'язок суглобів істотно варіюють за ступенем тяжкості й необхідного лікування. Зокрема, тріщини можуть варіюватися від маленького, майже непомітного відколу в кістці стопи до великого й небезпечного для життя перелому кісток таза. Окрім того, при травмі, яка призводить до перелому кісток, також серйозно пошкоджуються інші тканини: шкіра, нерви, кровоносні судини, м'язи та внутрішні органи. Ці травми ускладнюють лікування перелому, викликають у людини тимчасові або постійні проблеми зі здоров'ям.

Розрізняють вивихи легкі, середньої тяжкості та тяжкі. Такі травми спричиняють частковий або повний розрив зв'язок, м'язів і сухожиль. Якщо відбувається повний розрив, рух пошкодженої кінцівки зазвичай неможливий. При частковому розриві рухливість не порушується, однак він може посилюватися, якщо постраждалий продовжуватиме активно навантажувати травмовану кінцівку.

Переломи кісток та їхня класифікація

Незважаючи на те, що кістки дуже міцні, при пораненні, сильних ударах, від падіння вони ламаються. Найчастіше відбуваються одиничні переломи кісток кінцівок. Але бувають і множинні переломи, особливо при отриманні політраум.

Перелом – це часткове або повне порушення цілісності кістки, спричинене впливом на неї механічної сили: насильно або в результаті падіння, удару, а також внаслідок патологічного процесу, пухлини, запалення.

Відкритий перелом називають «вхідними воротами для інфекції». У результаті цієї травми може розвинутися гнійне запалення м'яких тканин, що оточують кістку, запалення самої кістки й навіть загальне зараження крові.

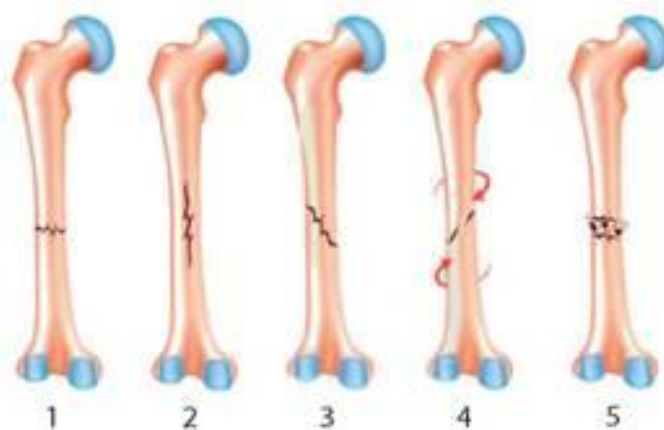

Рисунок 3.38. Види переломів: 1 — поперечний; 2 — поздовжній; 3 — косий; 4 — гвинтоподібний; 5 — осколковий

Повний перелом характеризується роз'єднанням відламків кістки, проходить по всій її товщині як зі зміщенням відламків кісток один відносно іншого, так і без їхнього зміщення. Неповний перелом являє собою роз'єднання відламків кісток не по всій товщині — тріщини, надломи.

Ознаки закритого перелому	Ознаки відкритого перелому
 <ul style="list-style-type: none"> • Сильний наростаючий біль; • різке посилення болю під час руху або спроби спертися на пошкоджену кінцівку; • деформація і набряклість у місці пошкодження. 	 <ul style="list-style-type: none"> • Сильний наростаючий біль; • деформація і набряклість у місці пошкодження; • наявність рани; • із просвіту рани можуть виступати кісткові уламки.

Зрощення перелому – складний біологічний процес. Спочатку відламки кісток спаюються молодю з'єднувальною тканиною і утворюють м'яку мозоль, яка з часом перетворюється в кісткову мозоль, що міцно з'єднує відламки кісток між собою. Швидкому зрощенню сприяє щільне прилягання відламків і їхній спокій. За таких умов термін зрощення залежить від того, яка кістка зламана. Так, наприклад, фаланги пальців зрощуються за 2-2,5 тижні, а шийка стегнової кістки — впродовж 6 місяців.

Вивихи суглобів та їхня класифікація

Серед поширених розладів людського здоров'я, що характеризуються значним болем і обмеженням рухливості певної

частини тіла, слід назвати вивихи. Вони порушують нормальне функціонування суглоба і призводять до розвитку ускладнень стану людини.

Вивих – це стійке ненормальне зміщення кінців кісток, що зчленовуються в суглобі, яке перевищує межу допустимої фізіологічної рухливості.

Як правило, зміщення кісток супроводжуються розривом або розтягненням суглобової капсули, ушкодженнями кісток, сухожилів, зв'язок, судин і нервів різного ступеня тяжкості, внутрішньосуглобовими крововиливами, а також крововиливами в тканини, що оточують суглоб. Найчастіше вони відбуваються внаслідок різних травм під впливом якої-небудь механічної сили: якщо перевищується нормальний обсяг руху в суглобі, то суглобова головка кістки вислизає з суглобової западини. Окрім того, вивих суглобів може бути результатом процесів деструктивного характеру, що протікають в суглобі (наприклад, артрити, артрози).

Рисунок 3.39. Види вивихів за ступенем тяжкості: 1 — здоровий суглоб; 2 — суглоб із неповним вивихом; 3 — суглоб із повним вивихом, що супроводжується розривом капсули та зв'язок.

Залежно від причини та умов походження розрізняють кілька видів вивихів.

Патологічні вивихи виникають внаслідок перенесених хвороб: остеомиєліту, туберкульозу, подагри, поліомієліту, артритів, артрозів, паралічів і парезів м'язів, що оточують суглоб, та ін. Дуже часто вони зустрічаються у дітей.

Травматичний вивих – це наслідок грубого механічного впливу на суглоб, через який відбувається зміщення кісток.

Травматичний вивих може зумовити удар в область суглоба, різкий рух, ривок та ін. Неповноцінне або недостатнє лікування первинного травматичного вивиху суглобів провокує виникнення вивихів, повторюваних в одному й тому самому суглобі (звичні зміщення кісток). Їхньому утворенню може посприяти навіть найнезначніша травма, звичайне повсякденне навантаження.

До інших чинників, що викликають звичні зміщення кісток, належать:

- передчасне зняття іммобілізації після вправлення первинного зміщення;
- несвоєчасне звернення в лікарню для надання кваліфікованої допомоги;
- серйозні пошкодження в м'яких тканинах, що оточують суглоб (розрив суглобової капсули, пошкодження зв'язок, сухожилів, м'язів);
- надмірні фізичні навантаження на раніше травмований суглоб;
- пошкодження нервових волокон, а також паралічі і парези м'язів, які зміцнюють суглоб.

Вивих небезпечний тим, що порушує анатомію, розташування судин і нервів, перериваючи нормальний кровообіг. Із цієї причини зміщення суглобів може становити небезпеку для здоров'я людини.

Найчастіше вивихи трапляються у дорослих. Загалом більшість таких травм припадає на осіб від 20 до 40 років. Найбільш схильні до вивихів суглоби з максимальною рухливістю й такі, що виконують великий обсяг рухів у різних напрямках, а саме: суглоби верхніх і нижніх кінцівок, пальців, гомілкостопу, хребта й щелепи.

Рисунок 3.40. Суглоби, що найчастіше схильні до травматичних вивихів:

1 — скронево-нижньощелепний; 2 — міжхребетні (зокрема, шийні); 3 — плечовий; 4 — ліктьовий; 5 — крижово-клубовий; 6 — міжфалангові; 7 — колінний; 8 — гомілкостопний.

Однозначно відрізнити неповний вивих від повного при зовнішньому огляді важко. Для цього необхідне рентгенологічне обстеження в умовах медичного закладу. Лише за деякими ознаками можна припустити тяжкість травми.

Загальні ознаки неповного та повного вивихів:	
<ul style="list-style-type: none"> • різкий сильний біль колючо-ріжучого характеру в області пошкодженого суглоба; • набряклість і почервоніння шкірного покриву із пекучим відчуттям; • деформація в області суглоба. 	
Ознаки неповного вивиху:	Ознаки повного вивиху:
<ul style="list-style-type: none"> • обмеження рухливості суглоба; • незначне розходження в довжині здорової і пошкодженої кінцівки. 	<ul style="list-style-type: none"> • втрата рухливості суглоба; • помітне розходження в довжині здорової і пошкодженої кінцівок; • часткова або повна втрата чутливості (у випадках, коли пошкоджено нерв); • остуда, підвищення температури (наявність запального процесу).

Порядок надання домедичної допомоги при переломах і вивихах

Точно встановити наявність перелому або вивиху може лише кваліфікований лікар, який керується даними огляду та результатами обов'язкового рентгенологічного обстеження. Саме тому, щоб постраждалий отримав належну домедичну допомогу, потрібно дотримуватися основних правил її надання.

- Знерухомити пошкоджену кінцівку імпровізованою шиною.
- Надати зламаний кінцівці (вивихнутому суглобу) фізіологічного положення.
- Якщо є можливість (у випадку закритого перелому або вивиху), накласти холодний компрес.

Водночас слід обов'язково пам'ятати, чого не можна робити, надаючи домедичну допомогу постраждалій людині, щоб не ускладнити її стан. Не можна:

- намагатися скласти уламки кісток (вправити вивих), оскільки це може призвести до пошкодження судин, зв'язок або нервів;
- зігрівати пошкоджене місце;

- пропонувати постраждалому підвестися або порухати пошкодженою кінцівкою.

Домедична допомога при переломах

У першу чергу постраждалого слід ретельно оглянути з метою діагностики переломів. Для уважного огляду необхідно роздягнути постраждалого. Спочатку потрібно зняти одяг зі здорової, а потім із травмованої кінцівки. У випадку сильного болю одяг чи взуття доведеться розрізати.

Перед іммобілізацією пошкодженої частини тіла при відкритому переломі на рану слід накласти стерильну пов'язку, щоб запобігти потраплянню інфекції. Для цього слід обробити шкіру навколо рани антисептичним засобом. Якщо кровотеча триває, слід накласти джгут або притиснути артерію пальцем.

Важливим етапом надання домедичної допомоги при переломах є також знерухомлення (іммобілізація) травмованої частини тіла. Важливо пам'ятати, що фіксувати пошкоджену кістку слід дуже обережно, щоб уникнути виникнення больового шоку. У жодному разі не можна допускати зміщення уламків кістки.

Під час транспортування постраждалого необхідно уникати найменших поштовхів. Холодної пори року перед транспортуванням постраждалого слід вкрити ковдрою або чим-небудь теплим.

Домедична допомога при вивихах

При вивиху кінцівки постраждалому необхідно надати зручне положення, яке не спричинятиме й не посилюватиме біль. Якщо вивих не супроводжується розривом шкірного покриву, то на пошкоджене місце слід прикласти холод. Для цього підійдуть примочки з холодною водою або пакунок із льодом, що дозволить зменшити біль, запобігти припухлості, утворенню гематоми.

Тільки після того, як забезпечили спокій та вгамували біль, можна братися до іммобілізації кінцівки. Її можна здійснити за допомогою штатних шин або підручних засобів. Так, при пошкодженні верхньої кінцівки можна використати хустину, тонкий рушник та ін. Кінцівку знерухомлюють і фіксують в зручному та безболісному положенні.

При пошкодженні нижньої кінцівки, як правило, використовують шини. За їх відсутності можна застосувати фанеру, дошки, гілки. Якщо під рукою немає спеціальних засобів, в якості шини можна використати здорову кінцівку. Слід знати, що при

імобілізації, крім фіксації пошкодженого суглоба, фіксують і суміжні суглоби. В обов'язковому порядку повинен бути зафіксований один суглоб зверху і два суглоби знизу. Цим самим забезпечується повна нерухомість пошкодженого суглоба.

Після того як була надана домедична допомога, постраждалого транспортують до найближчої лікувальної установи. При вивиху суглоба верхньої кінцівки постраждалий може самостійно пересуватися. При вивиху суглоба нижньої кінцівки транспортування здійснюється в положенні лежачи або сидячи. Зволікати з госпіталізацією не слід, тому що свіжі вивихи легше піддаються вправлянню.

Особливості накладання шин на верхню та нижню кінцівки

Найчастішим та основним прийомом домедичної допомоги є імобілізація – створення нерухомості ушкодженої частини тіла. Імобілізація вгамовує біль, є протишоковим засобом, попереджує зміщення країв рани та слугує захисним засобом від проникнення до рани інфекції. Імобілізація втримує уламки кісток у стиканні один з одним, що значно полегшує подальше лікування.

Нерухомість кісток у місці перелому досягається накладанням спеціальних шин або шин з підручних засобів для фіксації двох ближніх до перелому суглобів вище й нижче місця перелому з метою звільнення кістки від м'язових чи будь-яких інших навантажень.

Шина – фіксатор для різних частин тіла, призначений для транспортування та лікування постраждалої людини, яка отримала травму опорно-рухової системи.

Імобілізувальні шини бувають штатними (шина Дітерікса, шина Крамера) та імпровізованими, виготовленими з підручних засобів (смужки фанери, палиці, тонкі дошки, різноманітні побутові предмети, за допомогою яких можна забезпечити нерухомість місця перелому).

Шина Дітерікса використовується для імобілізації нижніх кінцівок. Її накладання дозволяє знерухомити й одночасно витягнути кінцівку. Цей засіб складається з двох дерев'яних бранш різної довжини, фанерної підошви, паличок-закруток і тканих ременів. Конструкція кожної бранші містить дві планки — верхню й нижню. Нижня планка обладнана металевою скобкою, що дозволяє їй ковзати вздовж верхньої, регулюючи довжину засобу.

Шина Дітерікса

Шина Крамера

Довгу (зовнішню) браншу прикладають до зовнішньої поверхні травмованої ноги й тулуба. Коротку браншу (внутрішню) кріплять на бічну поверхню ноги з внутрішньої сторони. Потім ременями фіксують травмовану кінцівку.

Шина Крамера є більш удосконаленим засобом іммобілізації, адже її можна використовувати при переломі як нижніх (стопи, стегна і гомілки), так і верхніх (зокрема, кісток передпліччя, плеча, щиколоток, пальців) кінцівок. Окрім того, шина Крамера дозволяє зафіксувати голову і шийний відділ хребта.

Пневматична шина, виготовлена з полімерного матеріалу, є одним із сучасних засобів іммобілізації. Вона складається з власне камери (двошарової герметичної оболонки), куди вміщують пошкоджену кінцівку, клапанного пристрою для нагнітання повітря і застіжки-блискавки. Пневматичну шину підкладають під пошкоджену кінцівку в розгорнутому вигляді, застібають, а потім надувають та закривають клапан.

Пневматичні шини

Шина Sam Splint

Імпровізовані шини з палиць

Шина Sam Splint – сучасний засіб іммобілізації, який має широкий спектр застосування, адже його можна накласти практично на будь-яку пошкоджену ділянку тіла або кінцівку, навіть шию. Ця шина виготовлена із тонкого шару алюмінію, вкритого з усіх боків полімерним ізолюючим матеріалом. Завдяки такому методу виготовлення Sam Splint не має гострих кутів і легко згинається.

Іммобілізація верхніх кінцівок

Перелом плеча. При переломі плечової кістки необхідно знерухомити кістки руки в лікті та плечовому суглобі. Якщо цього не зробити, рухомі відламки можуть пошкодити нерв та викликати параліч руки або пошкодити артерію.

Зручніше за все використати металеву шину Крамера. Шину накладають від хребта вгору до пальців руки вниз, знерухомлюючи таким чином прилеглі до місця перелому кістки два суглоби — плечовий і ліктьовий, а при переломі нижнього кінця кістки ще й променево-зап'ястний суглоб.

Перед накладанням шину моделюють за зразком здорової руки, зігнутої в лікті під прямим кутом, заздалегідь обгорнувши ватою чи будь-якою іншою м'якою підкладкою. Змодельовану шину прибинтовують до зламаної руки бинтом, а руку підвішують на косинку.

Накладання шини при переломі плеча

Накладання шини при переломі передпліччя

Перелом передпліччя. При переломі ліктьової та променевої кісток передпліччя руку слід обережно зігнути в ліктьовому суглобі під прямим кутом, повернути долонею до грудей і в такому положенні зафіксувати, безумовно, краще шиною Крамера. Шину накладають від основи пальців до верхньої третини плеча. При цьому досягається нерухомість у променево-зап'ястному та ліктьовому суглобах. Руку підвішують до шиї на косинці.

Імобілізація нижніх кінцівок

Перелом стегна. Для імобілізації необхідно знерухомити три великі суглоби нижньої кінцівки: тазостегновий, колінний та гомілково-стопний. Для шинування краще взяти дві тонкі дошки завширшки 5-8 см і завдовжки: одну – від пахової западини до п'ятки, іншу – від пахової складки до п'ятки. Підготовлені шини обгорнути ватою по довжині. Якщо перелом закритий, шини слід накладати не знімаючи одягу. Постраждалого слід покласти на рівну жорстку поверхню горілиць з припіднятою головою, а потім:

- зламану ногу обережно випрямити й прямою припідняти так, щоб зручно було робити бинтові тури;
- накласти шини: довгу – по зовнішній поверхні ноги та тулуба, коротку – по внутрішній поверхні ноги;
- спіральними турами бинта міцно прикріпити шини до ноги та тулуба.

Перелом гомілки. Для імобілізації нижньої кінцівки з переломом великогомілкової або малоомілкової кістки треба

знерухомити ногу в коліні й гомілковостопному суглобі. Для цього накладається подвійна шина: одну шину накладають по зовнішній, а іншу – по внутрішній поверхні пошкодженої гомілки від верхньої або середньої третини стегна до ступні й туго прибинтовують їх до ноги спіральними турами бинта. Шини накладаються безпосередньо на одяг; за відсутності одягу під шину необхідно покласти підкладку з вати або одягу.

Накладання шини при переломі стегна

Накладання шини при переломі гомілки

Надання домедичної допомоги при травмах голови, хребта, грудної клітки, живота, очей

Алгоритм надання домедичної допомоги при травмі голови

Травму голови слід підозрювати за таких обставин: падіння з висоти; стрибок у воду; сильний удар по голові; дорожньо-транспортні пригоди; ураження блискавкою; ураження електричним струмом; вибух.

- 1) Переконатися у відсутності небезпеки.
- 2) Зафіксувати шийний відділ хребта (шийний комірець, м'яка шина, фіксація руками).
- 3) Провести огляд постраждалого, визначити наявність свідомості, дихання.
- 4) Викликати бригаду екстреної медичної допомоги.
- 5) Якщо у постраждалого відсутнє дихання, розпочати проведення серцево-легеневої реанімації.
- 6) Якщо у постраждалого відсутні рани в області голови та інші пошкодження:

- а) вкрити постраждалого термопокривалом або ковдрою;
- б) підтримати психологічно;
- в) забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади екстреної медичної допомоги;
- г) при погіршенні стану постраждалого зателефонувати до диспетчера екстреної медичної допомоги, дотримуватись його рекомендацій;
- г) за наявності небезпеки евакуювати постраждалого на довгій транспортувальній дошці.

7) Якщо у постраждалого наявні рани в області голови та інші пошкодження:

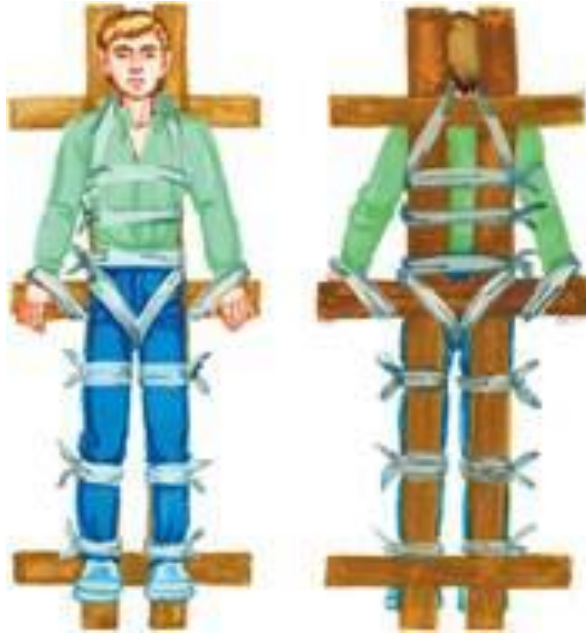
- а) накласти пов'язки на рани;
- б) вкрити постраждалого термопокривалом/ковдрою;
- в) підтримати постраждалого психологічно;
- г) забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади екстреної медичної допомоги;
- г) при погіршенні стану постраждалого зателефонувати до диспетчера екстреної медичної допомоги, дотримуватись його рекомендацій;
- д) за наявності небезпеки евакуювати постраждалого на довгій транспортувальній дошці.

Алгоритм надання домедичної допомоги при травмі хребта

Травма хребта – це травматичне пошкодження структур, що утворюють хребетний стовп (кісток, зв'язок, спинного мозку та ін.). Виникає внаслідок падіння з висоти, дорожньо-транспортних, промислових і природних катастроф. Прояви залежать від особливостей травми, найбільш типовими симптомами є біль і обмеження рухів.

Домедична допомога. Наслідки травм хребта можуть бути досить серйозними, тому дуже важливо вміти своєчасно і правильно надати домедичну допомогу постраждалому.

Будь-які пошкодження хребетного стовпа вважаються складними, небезпечними і вимагають негайної госпіталізації. Домедична допомога при травмі хребта залежить від характеру і ступеня пошкодження, обумовленого його великою протяжністю, складністю будови та функціональною значущістю. Наслідки для організму після травми гострого впливу безпосередньо залежать від того, наскільки вміло поведеться людина, яка надає домедичну допомогу в складній ситуації.

Транспортування постраждалого при травмі хребта

Заходи з надання допомоги постраждалому після травми хребта включають в себе:

- негайний виклик екстреної медичної допомоги;
- надання постраждалому твердої рівної поверхні;
- забезпечення постраждалому повної нерухомості, навіть якщо він вважає, що може самостійно рухатися;
- штучне дихання за умови його відсутності.

При цьому не можна закидати голову постраждалого, а краще намагатися висунути вперед його нижню щелепу.

Алгоритм надання домедичної допомоги при травмі грудної клітки

Травма грудної клітки з підозрою на внутрішню кровотечу – пошкодження, при якому немає сполучення плевральної порожнини з навколишнім середовищем.

Проникаюча травма грудної клітки – це пошкодження, при якому канал рани має сполучення з плевральною порожниною.

Ознаки проникаючої травми грудної клітки: наявність рани; утруднене дихання; кровотеча з рани (кров може бути яскраво-червоною, пінистою); звук всмоктування повітря при кожному вдиху; можливе кровохаркання.

Ознаки травми грудної клітки з підозрою на внутрішню кровотечу: посиніння шкіри (утворення синця) на місці травми; відчуття крепітації при пальпації грудної клітки; утруднене дихання; можливе кровохаркання; часте дихання (більше 20 вдихів

за хвилину); бліда, холодна або волога на дотик шкіра; нудота; блювання; відчуття спраги; порушення свідомості.

- 1) Переконатися у відсутності небезпеки.
- 2) Провести огляд постраждалого, визначити наявність свідомості, дихання.
- 3) Викликати бригаду екстреної медичної допомоги.
- 4) Якщо у постраждалого відсутнє дихання, розпочати серцево-легеневу реанімацію.
- 5) При проникаючій травмі грудної клітки:
  - а) попросити постраждалого зробити глибокий видих;
  - б) накласти на рану чисту, стерильну серветку та матеріал, який не пропускає повітря (наприклад, шматок поліетиленового пакета, пластикову обгортку тощо);
  - в) зафіксувати пов'язку лейкопластиром, залишивши один її край вільним;
  - г) при вогнепальному пораненні грудної клітки перевірити місце можливого виходу кулі. Якщо виявлено другий отвір, накласти пов'язку, як описано вище, та зафіксувати її з усіх боків;
  - г) надати постраждалому напівсидяче положення;
  - д) вкрити термопокривалом/ковдрою;
  - е) забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади екстреної медичної допомоги.
- 6) Якщо у постраждалого закрита травма грудної клітки:
  - а) надати постраждалому напівсидяче положення;
  - б) вкрити термопокривалом/ковдрою;
  - в) забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади екстреної медичної допомоги.
- 7) При погіршенні стану постраждалого до приїзду бригади екстреної медичної допомоги повторно зателефонувати диспетчеру, дотримуватись його рекомендацій.

Алгоритм надання домедичної допомоги при травмі живота

Закрита травма живота – травма, при якій шкіра, підшкірна клітковина та апоневроз залишаються непошкодженими, а на шкірі живота та прикордонних ділянках спостерігаються підшкірні крововиливи.

Проникаюча травма живота – травма, при якій канал рани проникає у черевну порожнину.

Ознаки закритої травми живота з можливою внутрішньою кровотечею: посиніння шкіри (утворення синця) на місці травми; відчуття хвилювання або неспокою; часте дихання; бліда, холодна або волога на дотик шкіра; нудота; відчуття спраги; втрата свідомості.

- 1) Переконатися у відсутності небезпеки.
- 2) Провести огляд постраждалого, визначити наявність свідомості, дихання.
- 3) Викликати бригаду екстреної медичної допомоги.
- 4) Якщо у постраждалого відсутнє дихання, розпочати проведення серцево-легеневої реанімації.
- 5) При закритій травмі живота:
  - а) надати постраждалому зручне положення;
  - б) за наявності ознак шоку надати постраждалому протишокове положення;
  - в) вкрити постраждалого термопокривалом/ковдрою;
  - г) забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади екстреної медичної допомоги;
  - г) при погіршенні стану постраждалого до прибуття бригади екстреної медичної допомоги зателефонувати до диспетчера екстреної медичної допомоги.
- 6) При проникаючій травмі живота:
  - а) надати постраждалому зручне положення;
  - б) за наявності ознак шоку надати постраждалому протишокове положення;
  - в) накласти стерильну пов'язку на рану та зафіксувати її за допомогою лейкопластиру;
  - г) не вправляти внутрішні органи в черевну порожнину;
  - г) не виймати з рани сторонні предмети;
  - д) вкрити постраждалого термопокривалом/ковдрою;
  - е) забезпечити постійний нагляд за постраждалим до приїзду бригади екстреної медичної допомоги.
- 7) При погіршенні стану постраждалого до приїзду бригади екстреної медичної допомоги повторно зателефонувати диспетчеру, дотримуватись його рекомендацій.

Алгоритм надання допомоги при травмі очей

Травма очей – це вплив на орган зору різних пошкоджуючих чинників, що може викликати порушення його функції або втрату зору.

- 1) Переконатися у відсутності небезпеки.
- 2) Провести огляд постраждалого, визначити наявність свідомості, дихання.
- 3) Викликати бригаду екстреної медичної допомоги.
- 4) Допомогти постраждалому зайняти найбільш зручне положення.
- 5) При потраплянні в очі дрібних сторонніх тіл, наприклад бруду, піску, дерев'яних, металевих стружок, постраждалий може відчувати сильний біль і не в змозі відкрити очі, в такому випадку:
  - а) попросити постраждалого покліпати;
  - б) обережно промити око теплою кип'яченою водою;
  - в) прикрити око стерильною серветкою, яку закріпити лейкопластиром;
- 6) При пошкодженні очей та наявності стороннього предмета:
  - а) не видаляти сторонній предмет;
  - б) накласти стерильну серветку на око навколо предмета, закріпити лейкопластиром (слід накладати пов'язку одночасно на два ока);
- 7) При потраплянні в очі хімічних розчинів промивати очі теплою кип'яченою водою до приїзду бригади екстреної медичної допомоги.
- 8) Якщо з очного яблука відбувається витікання рідини, не промивати та не накладати пов'язку, не тиснути на очі з метою зупинки кровотечі; надати постраждалому зручного положення.
- 9) Забезпечити постійний нагляд за постраждалим до приїзду бригади екстреної медичної допомоги.
- 10) При погіршенні стану постраждалого до приїзду бригади екстреної медичної допомоги повторно зателефонувати диспетчеру, дотримуватись його рекомендацій.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Дайте визначення поняттю «перелом кісток».
2. Назвіть класифікацію переломів за порушенням цілісності кісток.
3. Перелічіть основні ознаки переломів.
4. Дайте визначення поняттю «вивих». Внаслідок чого виникає явище вивиху?

5. Опишіть порядок надання домедичної допомоги при переломах і вивихах.
6. Які ви знаєте типи штатних шин?
7. У чому полягає принцип іммобілізації при переломі плеча?
8. Опишіть алгоритм надання домедичної допомоги при травмі голови.
9. Дайте визначення поняттю «закрита травма живота».

Практична робота

Дослідження методики іммобілізації верхніх та нижніх кінцівок
Мета: закріпити вміння учнівства у накладанні шини типу Крамера та Sam Splint.

Обладнання: інструкція з накладання шини, бинт, дві шини Sam Splint 90 см, вата.

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/domedichna-dopomoga-pri-travmah-okremih-anatomicnih-dilyanok-464523.html>

3.3. Тактична медицина

3.3.1. Надання допомоги на етапі під вогнем (CUF, Care Under Fire). План дій на етапі під вогнем

У червоній зоні й поранений боєць, і боєць, який може надати домедичну допомогу, перебувають під прямим вогнем супротивника, що створює безпосередню загрозу для їх життя і значно обмежує можливості надання домедичної допомоги. За цих умов на перший план виступає пригнічення вогневої активності супротивника. Це насамперед мінімізує вірогідність поранення та загибелі бійців підрозділу, який веде бій, і створює безпечні умови для надання домедичної допомоги пораненому. Останнє може виявитися більш істотним для виживання пораненого.

Отже, завдання бійців підрозділу під час надання домедичної допомоги в порядку взаємодопомоги на етапі під вогнем — подолати вогонь супротивника.

Коли раптово розпочався бій, здоровий солдат завжди падає головою вперед, відповзає вбік і, як правило, шукає укриття, відкриває вогонь у відповідь. Водночас поранений падає в невизначеному положенні (інколи навзник), кидає зброю, не відповзає і не перебігає. Ці спостереження дають змогу запідозрити появу пораненого. Однак надавати йому домедичну допомогу

можна в тому разі, якщо це не становить ризику для виконання бойового завдання.

У реальних умовах з моменту початку обстрілу надання домедичної допомоги на полі бою припиняється або вкрай обмежене.

Дії бійця щодо пораненого в умовах обстрілу противником:

1. Якщо внаслідок обстрілу поранено бійця, інші бійці, які можуть прийти на допомогу, повинні переміститися в укриття і відкрити вогонь у відповідь.

У жодному разі не можна наближатися до пораненого на відкритій місцевості під вогнем супротивника.

2. За можливості, необхідно встановити голосовий та/або візуальний контакт з пораненим, дізнатися про місце поранення та можливість пересування.

Якщо поранений не має масивної кровотечі і може пересуватися, голосно наказати переміститися в укриття і вести вогонь у відповідь. Якщо поранений має ознаки масивної кровотечі з кінцівки і не може пересуватися, голосно наказати накласти самостійно собі джгут і не ворушитися («прикинутися загиблим»). Якщо поранений має ознаки масивної кровотечі з кінцівки і може пересуватися, голосно наказати переміститися в укриття, накласти собі джгут і, за можливості, продовжувати вести бойові дії.

В усіх зазначених ситуаціях для підтримки дій пораненого його необхідно прикрити вогнем у відповідь, щоб захистити від нових ушкоджень.

3. Усі відомості про пораненого, з яким вступили у контакт (місце поранення, наявність масивної кровотечі, можливість пересуватися), а також інформація про пораненого, з яким немає контакту, необхідно передати командирі підрозділу і спільно з ним обговорити план рятувальних дій.

Рятувальна операція не має призвести до збільшення кількості жертв: це загрожує боєздатності, зменшує шанси виконання бойового завдання й виживання пораненого.

Якщо під час голосового й візуального контактів поранений не подає ознак життя (не рухається, не говорить, не плаче, не стогне, не рухає кінцівками), до закінчення вогневого контакту йому допомога не надається.

4. Наближення до пораненого, у тому числі для витягання його з транспорту чи будівлі, які горять, гасіння одягу та переміщення в укриття, дозволено лише за наказом командира.

Рішення щодо наближення до пораненого в ситуації прямого вогневого контакту з противником приймають на основі:

- можливості мінімізувати для себе ризик шляхом огляду території на наявність потенційних небезпек: вогневі точки противника, вибухові пристрої, стійкість конструкцій будівель тощо;
- наявності оптимального шляху доступу до пораненого і маршруту евакуації з урахуванням рельєфу місцевості, дерев, будівель та інших природних та штучних укриттів, які знизять ризик бути поміченим супротивником та захистять від обстрілу.

Попередньо складають план маршруту до пораненого та наступної евакуації до того, як увійти в зону вогневого впливу супротивника. За командою забезпечують вогневе прикриття та задимлення території з метою успішного наближення до пораненого та його евакуації в укриття.

Після наближення до пораненого:

а) необхідно дбати про власну безпеку, підповзати до пораненого з протилежного від супротивника боку, не підіймати свою голову вище тіла пораненого, який лежить на землі;

б) не можна знімати з пораненого засоби захисту (шолом, бронежилет), оскільки це створює додатковий ризик бути ураженим вогнем супротивника;

в) з'ясувати, чи поранений притомний: запитати гучним, але спокійним голосом: «Ти в порядку? Де болить?» Акуратно струсити або поплескати пораненого по плечу. Якщо поранений реагує, то він притомний і підкаже місце ураження, що згодом можна використати, надаючи допомогу;

г) якщо масивна кровотеча з кінцівок або кінцівку ампутовано (незалежно, чи кровотеча продовжується, чи ні), негайно слід накладати джгут, узятий у пораненого, максимально високо на руці або нозі.

Не можна витрачати час, намагаючись використовувати інші методи для зупинки кровотечі, такі як тампонування рани чи накладання компресійної пов'язки. Як тільки пораненого

евакуують у безпечне місце, за необхідності, можна буде застосувати інші методи зупинки кровотечі.

На цій стадії рекомендації ТССС (Tactical Combat Casualty Care) радять не приділяти увагу забезпеченню прохідності дихальних шляхів, оскільки головне завдання полягає в швидкому переміщенні пораненого в укриття.

Якщо тактична обстановка дозволяє швидке переміщення непритомного пораненого в укриття, слід повернути його на живіт, оскільки протягом 5-10 хв він може задихнутися від западання язика та/або захлинутися блювотними масами.

г) за командою перемістити пораненого в укриття (жовту зону).

Якщо поранений непритомний, його евакуують в укриття, за можливості, узявши зброю і боєкомплект пораненого. Якщо поранений притомний, його слід негайно роззброїти, заспокоїти і разом з ним, його зброєю і боєкомплектом переміститися в жовту зону. Під час переміщення треба намагатися не допустити повторного ураження пораненого.

Якщо тактична обстановка змінюється, не потрібно наражати себе і пораненого на небезпеку, надаючи допомогу! Транспортувати пораненого із сектора обстрілу слід тільки в тому разі, коли дозволяє тактична ситуація.

Отже, у червоній зоні під вогнем противника обсяг домедичної допомоги обмежений. Вона переважно передбачає дві основні дії: використання джгута для зупинки кровотечі з ран кінцівок; якнайшвидше переміщення пораненого в безпечне місце.

В окремих випадках поранених виймають з палаючих транспортних засобів, з-під завалів, гасять палаючий одяг.

Слід пам'ятати, що під вогнем зупиняють тільки загрозливу для життя кровотечу.

Рекомендації з тактичної допомоги пораненим в умовах бойових дій для всіх військовослужбовців (ТССС) від 28.08.2017 виокремлюють такий план дій для етапу «Допомога під вогнем»:

1. Відкрийте вогонь у відповідь та знайдіть укриття.
2. Накажіть пораненому продовжити (або очікуйте від нього) виконання бойового завдання, якщо це можливо.
3. Накажіть пораненому рухатись в укриття і надати собі допомогу, якщо це можливо.

4. Намагайтесь уникнути значних додаткових травм у пораненого.

5. Витягніть пораненого з автомобіля чи будівлі, які горять, та перемістіть у відносно безпечне місце. Після цього зробіть усе можливе, щоб припинити горіння на пораненому.

6. Зупиніть загрозову для життя зовнішню кровотечу, якщо це тактично можливо. Для цього потрібно:

- наказати пораненому самостійно зупинити кровотечу, якщо це можливо;
- застосувати рекомендовані Комітетом ТССС турнікети для кінцівок з метою зупинки кровотечі в місцях, які анатомічно доступні для їх використання;
- накласти турнікет для кінцівок поверх одягу чітко проксимально від місця кровотечі. Якщо місце загрозової для життя кровотечі не очевидне, розмістити турнікет «високо та щільно» (якомога ближче до серця) на пошкодженій кінцівці та перемістити пораненого в укриття.

8. Забезпечення прохідності дихальних шляхів у пораненого краще відкладіть до етапу «Допомога в тактичних умовах».

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Чому в червоній зоні в разі поранення бійця першочерговим завданням є пригнічення вогневої активності супротивника?

2. Якими є візуальні ознаки поранення бійця?

3. Якою є послідовність дій бійця в разі виявлення пораненого?

4. За яких обставин приймають рішення щодо наближення до пораненого під вогнем супротивника?

5. Якою є послідовність дій щодо пораненого в червоній зоні?

6. Якими є особливості переміщення пораненого з-під обстрілу супротивника в зону укриття?

7. У чому полягає домедична допомога в червоній зоні?

8. У чому полягає план дій на етапі «Допомога під вогнем»?

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/nadannya-dopomogi-na-etapi-pid-vognem-1193283.html>

3.3.2. Надання домедичної допомоги в зоні тактичних умов (TFC, Tactical Field Care). Загальновійськовий набір пігулок. Підготовка до евакуації. Документація

У зоні тактичних умов (жовтій зоні) поранений перебуває в укритті, де значно зменшується вірогідність вогневого впливу противника (підвал, бліндаж тощо). Якщо вогонь супротивника припинено, то червона зона автоматично переходить у жовту.

Доступні засоби для надання домедичної допомоги на початковому етапі обмежуються індивідуальною аптечкою пораненого бійця та бійця, який надає йому домедичну допомогу. Проте для надання допомоги пораненому в жовтій зоні командир підрозділу, за можливості, завжди залучає бойового медика взводу або старшого бойового медика роти, у наплічнику якого є додаткові ресурси для рятування життя пораненого.

Варто пам'ятати, що жовта зона дуже умовна, оскільки в будь-який момент може стати як червоною, так і зеленою. Надання допомоги здійснюється з постійним очікуванням у будь-який момент повторної взаємодії з противником. Тому обсяг допомоги, як і раніше, диктується тактичною ситуацією, а час евакуації може вимірюватися від хвилин до кількох годин.

Основний план дій для етапу «Допомога в тактичних умовах»

1. Після евакуації пораненого в укриття потрібно постійно дбати про власну безпеку і безпеку пораненого. Із цією метою організують периметр безпеки відповідно до стандартної процедури бойового підрозділу та обставин бою. Постійно здійснюють контроль тактичної ситуації.

2. Подальші дії полягають в огляді пораненого й наданні необхідних заходів домедичної допомоги. Їх проводять за наказом командира після виконання головного бойового завдання або якщо це дозволяє тактична ситуація.

3. У зоні укриття борець, що надає домедичну допомогу, одягає рукавички і спершу виконує первинний огляд, спрямований на виявлення загрозливих для життя станів і їх усунення. Первинний огляд проводять без знімання захисного спорядження пораненого (шолома і бронезилета). Огляд розпочинають із визначення, чи поранений притомний. Пораненого запитують про самопочуття, де він відчуває біль, дискомфорт. Отримання адекватних відповідей означає, що поранений притомний. У нього, за можливості,

забирають зброю, боєкомплект, гранати, ніж. Унаслідок стресу він може використати їх не за призначенням.

4. Алгоритм первинного обстеження коротко позначається аббревіатурою MARCH, у якому кожна літера позначає певний вид обстеження та надання домедичної допомоги.

1. *M* — *Massive Bleeding* (масивна кровотеча).

Насамперед слід визначити наявність масивної кровотечі, яку усувають або шляхом накладання джгута (з ран кінцівок), або шляхом тампонування (вузлові кровотечі з ран пахвинної, пахвової ділянок і ділянки шиї). Наявність кровотечі оцінюють візуально або пальпаторно, обстежуючи критичні точки пораненого.

2. *A* — *Airway* (Дихальні шляхи).

Далі оцінюють у пораненого прохідність верхніх дихальних шляхів. Якщо поранений притомний і давав відповіді на запитання, значить дихальні шляхи прохідні і дихання присутнє. Якщо ж він непритомний, то слід відкрити рот, упевнитися у відсутності сторонніх тіл, осколків зубів. Далі забезпечують прохідність дихальних шляхів (висовують нижню щелепу) й оцінюють наявність дихання протягом 10 с. (У нормі 2-4 дихальних рухи за 10 с). За наявності дихання констатують, що дихальні шляхи прохідні, дихання є. Для тривалого підтримання прохідності дихальних шляхів може виникнути потреба застосувати носогорловий повітропровід, дозволити пораненому зайняти будь-яке положення, за якого найкраще зберігається прохідність дихальних шляхів, у тому числі сидячи, або укласти пораненого в стабільне положення на боці. В окремих випадках, за неефективності зазначених вище методів, викликають старшого бойового медика, який забезпечить прохідність дихальних шляхів хірургічним способом — проведе крікотиреопункцію або крікотиреотомію (вставить повітропровід у гортань).

3. *R* — *Respiration* (Дихання).

Якщо в пораненого прогресуюче порушення дихання (частота дихання 5 і більше дихальних рухів за 10 с), поранення грудей або запідозрене закриті пошкодження порожнин тіла, потрібно припускати розвиток напруженого пневмотораксу і виконати декомпресію грудної клітки. Необхідно викликати старшого бойового медика роти. За цих умов з пораненого знімають бронезилет.

Пам'ятайте: якщо поранений непритомний і не дихає після забезпечення прохідності дихальних шляхів, у жовтій зоні його слід вважати мертвим.

4. C — Circulation (кровообіг).

Визначають порушення, пов'язані із втратою крові (шок). Найпростішими методами швидкого визначення шоку є відсутність пульсу на променевій артерії і/або погіршення свідомості за відсутності травми голови. Якщо в пораненого немає шоку, він притомний і може ковтати — можна давати пити. Якщо поранений перебуває в стані шоку або передбачається розвиток шоку, покличте старшого бойового медика роти, щоб у жовтій зоні організувати переливання кровозамінників.

5. H — Head injury / Hypothermia (черепно-мозкова травма / гіпотермія - переохолодження).

У разі травми голови слід переливати кровозамінники для стабілізації артеріального тиску на мінімально необхідному рівні (виконує і контролює старший бойовий медик роти). Також у всіх поранених необхідно попередити розвиток переохолодження за допомогою табельних (термопокривало) або підручних засобів (спальні мішки, бушлат, що-небудь, що буде зберігати сухість і тепло). За цих умов доцільно замінити мокрий одяг на сухий, якщо це можливо, і якнайскоріше перемістити пораненого на теплозбережну поверхню.

Якщо тактична обстановка погіршується, пораненого після первинного огляду слід перевести в стабільне положення на бік і продовжувати вести вогонь або за вказівкою командира перемістити його в безпечніше місце.

Слід постійно пам'ятати про накладений турнікет і постійно перевіряти стан пораненого за алгоритмом MARCH: після перенесення його до безпечних зон, в очікуванні евакуації, під час транспортування і після нього!

Вторинний огляд проводять ретельніше і в більшому обсязі. Він дозволяє виявити всі присутні у бійця додаткові поранення і кровотечі, які не були виявлені, або на які свідомо не звертали увагу під час первинного огляду. Після їх виявлення надають домедичну допомогу й готують пораненого до евакуації. Вторинний огляд проводять як швидке обстеження в разі травми з голови до п'ят. За цих умов оцінюють цілісність шолома. Якщо є

дефекти чи уламки в ньому, запідозрюють травму черепа. Далі шолом знімають, знімають також і бронежилет.

План швидкого обстеження з голови до п'ят

Голова: видимі ураження (синці, рани); болючість; переломи; підтікання спинномозкової рідини (ліквору) з вух і носа. Якщо є проникаюча рана ока чи підозра на неї, накривають око захисним жорстким щитком для очей. Не використовують звичайну пов'язку, яка здійснює тиск на око.

Шия: видимі ураження; набухання шийних вен, зміщення щитоподібного хряща відносно поздовжньої осі; болючість, напружені м'язи.

Грудна клітка: видимі ураження; болючість; нестабільність кінців уламків ребер (грудини), тертя відламків. У пораненого з погіршенням дихання та травмою чи підозрою на травму тулуба слід запідозрити наявність напруженого пневмотораксу та покликати якомога швидше старшого бойового медика роти.

Усі відкриті рани грудної клітки і/або рани, що всмоктують повітря, слід негайно закрити оклюзійною наклейкою з клапаном. Якщо немає наклейки з клапаном, використовують аналогічну без клапана. За цих умов слід уважно стежити за диханням пораненого. Якщо наростає частота дихання й дихати пораненому стає важко, розвивається дихальна недостатність. У разі її розвитку треба запідозрити напружений пневмоторакс. Необхідно або відклеїти один край наклейки, або повністю її зняти. Якщо це не допомагає, слід покликати старшого бойового медика роти.

Живіт: видимі ураження (випадіння внутрішніх органів); болючість, надутість, напруження м'язів.

Таз: видимі ураження; болючість, нестабільність, тертя відламків.

Нижні кінцівки: видимі ураження; болючість, напруження м'язів, тертя відламків; патологічна рухомість (у разі перелому в нижній третині стегна кінцівку не зміщують, а фіксують у тому ж положенні).

Верхні кінцівки: видимі ураження; болючість.

Під час вторинного обстеження пораненому, за можливості, слід стабілізувати голову і шию, що виконує помічник. Якщо поранений лежить на спині і він непритомний, помічник разом зі

стабілізацією голови і шиї забезпечує прохідність дихальних шляхів.

Під час вторинного обстеження надають домедичну допомогу відповідно до виявлених пошкоджень:

- потрібно впевнитися, що кровотеча зупинена. Якщо немає травматичної ампутації, перевірити наявність дистального пульсу на пораненій кінцівці. Якщо кровотеча продовжується, додатково затягнути накладений турнікет або застосувати другий джгут, розмістивши його вище та безпосередньо поряд з першим, з метою остаточної зупинки кровотечі та усунення дистального пульсу;
- оглянути та чітко позначити на всіх сторонах всіх турнікетів час їхнього накладання. Доцільно використати незмивний маркер;
- за наявності ран, опіків – накласти пов'язки;
- у разі рани грудної клітки – накласти клапанну або герметичну пов'язку;
- якщо сторонній предмет у рані, зафіксувати його в рані;
- зафіксувати переломи, якщо вони є;
- якщо є відкриті рани, дати пораненому антибіотик (із загальновійськового набору таблеток). Якщо він не може ковтати (шок, втрата свідомості), покликати на допомогу медика, щоб ввести антибіотики;
- у разі слабого або помірного болю, коли поранений може вести бойові дії, дати пораненому знеболювальні таблетки із загальновійськового набору таблеток.

Загальновійський набір таблеток

Запам'ятайте, що загальновійський набір таблеток містить антибактеріальний лікарський засіб та комплект із двох лікарських засобів, які мають знеболювальну дію в разі незначного та помірного болю.

- якщо поранений страждає від сильного болю настільки, що це заважає йому продовжувати ведення бою, покликати на допомогу старшого бойового медика роти;
- після вторинного обстеження і надання домедичної допомоги пораненого слід повернути в стабільне положення на боці, запобігти переохолодженню – скористатися термопокривалом;

- якщо можливо, з пораненим слід розмовляти, підбадьорювати, заспокоювати, пояснювати, що збираєтеся робити.

Серцево-легенева реанімація на полі бою в поранених із вогнепальними ураженнями, які непритомні й не дихають, буде безуспішною, тобто її виконувати не треба.

Після завершення надання домедичної допомоги повідомте про це командира, передайте інформацію евакуаційній команді; продовжуйте виконання бойового завдання.

Документація

У бойових підрозділах армій країн НАТО військовий, який надавав домедичну допомогу, разом із старшим бойовим медиком заповнюють картку пораненого, у якій зазначають:

- пріоритетність евакуації – у яку чергу (залежить від тяжкості уражень і тяжкості стану пораненого);
- паспортні дані про пораненого, бойовий підрозділ, номер жетона;
- дата, час надання допомоги;
- наявність алергії;
- механізм поранення (унаслідок кульового поранення; унаслідок вибуху від снаряда, наземної міни, гранати, падіння, пожежі) та види пошкоджень (рана, проникаюче поранення, тупа травма, перелом (відкритий, закритий), ампутація, опік);
- статус пораненого: основні показники життєдіяльності (притомність, пульс, дихання, артеріальний тиск);
- наданий обсяг домедичної допомоги в червоній і жовтій зонах (джгут, гемостатична пов'язка, носогорлова трубка, оклюзійна пов'язка, декомпресійна пункція грудної клітки, крікотиреотомія, іммобілізація шиною, іммобілізація косинками, стабільне положення, термопокривало; застосування медикаментів та кровозамінників);
- дані про осіб, які надавали домедичну допомогу; із цією картою пораненого евакуюють у медичний пункт батальйону, а далі – у госпіталь.

Наявність картки має важливе значення для спадкоємності надання допомоги пораненому під час евакуації. У ЗСУ картка пораненого перебуває на етапі розробки.

Підготовка до евакуації:

- а) закріпити всі кінці бандажів та пов'язок;

б) закріпити ковдри / накидки / ремені, що застосовувались для попередження гіпотермії;

в) закріпити ремені нош, як передбачено інструкцією до їх застосування. Застосувати додаткові підкладки на ноші в разі довготривалої евакуації.

Разом з транспортом для евакуації прибуде персонал, який згодом надаватиме домедичну допомогу пораненому.

Під час очікування та власне евакуації продовжують спостерігати за пораненим відповідно до протоколу MARCH, усуваючи загрози для життя пораненого, які виникають.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Хто може надавати домедичну допомогу пораненому в жовтій зоні?

2. Як досягти особистої безпеки в жовтій зоні?

3. У чому полягає первинне та вторинне обстеження?

4. Яка послідовність первинного обстеження?

5. Які компоненти має алгоритм обстеження MARCH?

6. Яка послідовність вторинного обстеження?

7. Які показники оцінюють під час вторинного обстеження?

8. У яких випадках залучають старшого бойового медика роти?

9. Що входить до складу загальновійськового набору таблеток?

10. Що варто задокументувати в жовтій зоні та з якою метою?

11. Як підготувати пораненого до евакуації?

Тестове завдання: <https://naurok.com.ua/test/nadannya-dopomogi-v-zoni-taktichnih-umov-436003.html>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарасимів І. М. Захист Вітчизни : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту. // І. М. Гарасимів, К. О. Пашко, М. М. Фука, Ю. П. Щирба. – Тернопіль : Астон, 2018. – 256 с. : іл.

2. Гудима А. А. Захист Вітчизни. Основи медичних знань : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту. // А. А. Гудима, К. О. Пашко, І. М. Гарасимів, М. М. Фука. – Тернопіль : Астон, 2018. – 192 с.: іл.

3. Гудима А. А. Захист Вітчизни. Основи медичних знань. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / А. А. Гудима, К. О. Пашко, І. М. Гарасимів, М. М. Фука. – Тернопіль : Астон, 2019. – 240 с. : іл.

**НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВІ ТА НАВЧАЛЬНО-
ТРЕНУВАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ
З ПРЕДМЕТА
«ЗАХИСТ УКРАЇНИ»**

**Посібник-практикум
(теоретичний матеріал, ситуаційні задачі, тестові завдання,
формування компетентностей, контрольні запитання)**

Підписано до друку _____р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс.
Зам. № _____.

ШОСТАК ІГОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ –
кандидат педагогічних наук, викладач
вищої категорії, викладач-методист
Кіровоградського медичного фахового
коледжу ім. Є. Й. Мухіна

КУЛІБАБА ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ –
голова циклової комісії суспільних
дисциплін, фізичного виховання та
захисту України, викладач вищої
категорії, викладач-методист
Кіровоградського медичного фахового
коледжу ім. Є. Й. Мухіна

ЛЕЛЕКА НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА –
викладач вищої категорії
Кіровоградського медичного фахового
коледжу ім. Є. Й. Мухіна

ШОСТАК ОЛЕКСАНДР ВІЛЬЯМОВИЧ –
старший вчитель фізичної культури,
вчитель вищої категорії, вчитель-
методист Маловисківського ліцею
ім. Г. Перебийніса Маловисківської
територіальної громади